

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

Spiritualita a osobnostní charakteristiky dětí a dospívajících

Spirituality and personality characteristics of children and adolescents

Magisterská diplomová práce

Autor: PharmDr. Samuel Jindra

Vedoucí: PhDr. Alena Slezáčková, Ph.D.

Olomouc 2013

Rád bych poděkoval paní PhDr. Aleně Slezáčkové, Ph.D. za její čas, pozornost a cenné připomínky při vedení a konzultacích této práce. Též velmi děkuji své manželce Hance a svým dětem, Davidovi a Petře, bez jejichž všestranné podpory a shovívavosti bych nemohl práci dokončit.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma „*Spiritualita a osobnostní charakteristiky dětí a dospívajících*“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 18.03.2013

Podpis .....

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. TEORETICKÁ ČÁST	7
2.1 Spiritualita v psychologii	7
2.2 Psychologický konstrukt spirituality	7
2.2.1 Definice pojmu	7
2.2.2 Spiritualita a religiozita	10
2.2.3 Vojtíškův model spirituality	13
2.3 Spiritualita a osobnost	15
2.3.1 Možnosti řešení	15
2.3.2 Spirituální inteligence	17
2.3.3 Spiritualita jako motivace a smysl	18
2.3.4 Spiritualita jako šestá dimenze osobnosti	19
2.4 Rozvoj spirituality v průběhu života	19
2.4.1 Problematika bádání v oblasti vývoje spirituality	19
2.4.2 Kognitivní perspektiva	20
2.4.3 Socializační perspektiva	23
2.4.4 Spirituální identita	24
2.4.5 Spirituální orientace, identita a dospívání	25
2.5. Role spirituality z hlediska psychologického	28
2.5.1 Existenciální aspekty	29
2.5.2 Vztahové aspekty	30
2.5.3 Prosociální chování	32
2.5.4 Zdraví	33
2.5.5 Vysvětlení účinku spirituality	34
2.6 Spiritualita v kontextu pozitivní psychologie	36
2.6.1 Charakter	37
2.6.2 Silné stránky a ctnosti	40
2.6.3 Inventář VIA-IS	43
2.6.4 Transcendence a spiritualita v klasifikaci VIA	45
2.6.5 Potenciál rozvoje	47
2.7 Souhrn teoretické části	48
3. EMPIRICKÁ ČÁST	50
3.1. Výzkumný problém	50
3.2 Cíle práce	50
3.3 Metody	51
3.3.1 Česká verze <i>VIA-Youth</i>	51

3.3.2 Dotazník spirituality	53
3.3.3 Škála Fordyce	54
3.4 Konstrukce dotazníku	54
3.4.1 Převod VIA-Y	54
3.4.2 Vytvoření dotazníku Spiritualita 7	56
3.4.3 Fordyceho škála štěstí	57
3.4.4 Demografické údaje	57
3.5 Administrace a charakteristika výběrového souboru	57
3.5.1 Administrace	57
3.5.2 Převod a kontrola dat	58
3.5.3 Struktura výběrového souboru (N=266)	60
3.6 Vyhodnocení dat	62
3.6.1 Skóry VIA-Y	63
3.6.2 Profil silných stránek VIA-Y	66
3.6.3 Korelace silných stránek zahrnutých v ctnosti Transcendence	74
3.6.4 Vyhodnocení dotazníku Spiritualita 7	77
3.6.5 Vyhodnocení Fordyceho škály štěstí	80
3.6.6 Orientační analýza použitelnosti dotazníku VIA-Y	81
4. DISKUSE	84
4.1 Skóry VIA-Y	84
4.1.1 Srovnání se zahraničními studii	84
4.1.2 Škály ctnosti Transcendence	87
4.2 Profil silných stránek	89
4.2.1 Význam profilu	89
4.2.2 Škála Spiritualita	90
4.2.3 Kategorie Bottom 5 SiS	91
4.3 Spiritualita 7	92
4.4 Fordyceho škála štěstí	94
4.5 Výzkum silných stránek charakteru	95
4.6 Omezení výzkumu	96
4.7 Možné využití výzkumu	97
5. ZÁVĚRY	99
SOUHRN	100
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	104
PŘÍLOHY	

1. ÚVOD

*„The ultimate disease of our time is valuelessness...
... something can be done about it...“*
Abraham Maslow¹

„Poznání vede k domýšlivosti, kdežto láska buduje.“
Pavel z Tarsu²

Před necelými čtyřmi staletími Jan Ámos Komenský ve svém díle nastínil a opakovaně obhajoval trojí cíl školního vzdělávání: vzdělanost, mravnost a zbožnost. Vzdělaností myslí poznání potřebné pro život v tomto světě. Mravnost chápe v souladu se starověkou tradicí jako ctnosti (moudrost, umírněnost, statečnost a spravedlnost). Zbožnosti rozumí jako vnitřní úctě, kterou se člověk spojuje a sjednocuje s nejvyšším božstvím. Zbožnost vede k pěstování ctností a tato mravnost je zárukou, že vzdělanost přinese skutečný užitek. K této triádě se mnohokrát vrací, aby podtrhl, že škola a učitel nemají sloužit jen k informování mysli, ale k formování charakteru a nasměrování srdce. Obává se vzdělání, které se soustředí pouze na vědění a dovednosti: *"Nešťastné vzdělání, které nepřechází v mravnost a zbožnost!"* (Komenský, 1657/1958, 98)

Když jsem se před dvěma lety v souvislosti se sepsáním své postupové práce v oboru pedagogické psychologie k této stěžejní Komenského tezi dostal, žasl jsem, jak je propracovaná a aktuální. Komenský se dotýká jedné z nejsložitějších otázek, která zaměstnává každého, kdo se dnes věnuje dětem a mládeži: jak napomoci tomu, aby mladí lidé vyrůstali ve zdravé a zralé osobnosti. Učitelé si stěžují na nedostatek respektu a nefunkční rodiny. Rodiče viní špatnou partu a neschopné učitele. Roli vzorů přejímají mediální hvězdy nebo virtuální hrdinové. Čím dál více dětí uniká z reálného života do snového světa počítačových her a sociálních sítí, které se skutečnými vztahy nemají mnoho společného. Přibývá mladých lidí, kteří mají mnoho věcí, ale málo hodnot. Mají mnoho možností, ale chybí smysl života. Mají vysoké vzdělání, ale postrádají přiměřenou moudrost a mravnost. V této prázdnotě se nezdělaná rodí různé podoby rizikového chování či dokonce

---

¹ Maslow, 1970, 82

² Bible, 1. list Korintským 8,1

kriminality. V lepším případě je východiskem cesta za ziskem či úspěchem. Lze nějak napomoci tomu, aby se tento trend zastavil?

Komenského ideály se mi z tohoto pohledu jevily jako přinejmenším pozoruhodné. Dávají do souvislosti poznání s etikou a životní orientací. K plnohodnotnému lidství a moudrému životu nestačí jen mít dostatek dobrých informací, ale dostatek vnitřních zdrojů k správnému chování a celoživotně smysluplné orientaci. A zdá se, že současná pedagogika mu dává za pravdu, když podtrhuje, že je třeba pracovat na celostním rozvoji člověka. Abrahama Maslowa poznávání oddělené od duchovních hodnot. Varuje před vzděláváním, které chce být neutrální a oproštěné od hodnot a morálky. (Maslow, 1970) David Fontana v této souvislosti nabádá vzdělávací instituce k rozlišování oblasti vědění (vede k získání formální kvalifikace) a oblasti bytí (jde zejména o sebepojetí a city), přičemž syceno by mělo být oboje. (Fontana, 2003)

Rozhodl jsem se proto zaměřit svou pozornost při zpracování magisterské diplomové práce na prozkoumání konceptu spirituality, pod nějž současná psychologie zahrnuje výše zmíněné duchovní hodnoty. Považoval jsem za smysluplné zaměřit pozornost zejména na období, o němž lze předpokládat, že z hlediska spirituální orientace je mimořádně důležité – období staršího školního věku. Vzhledem k tomu, že jsem dvacet let angažován v duchovním poradenství zaměřeném z podstatné části na mladé lidi, mne zvlášť zajímala otázka spirituality a její vztah k dalším pozitivním rysům osobnosti. Domnívám se, že zkoumání těchto souvislostí může znamenat přínos pro efektivnější práci učitelů a výchovných pracovníků ve školách i v dalších institucích. Jako otce dvou dětí mne zajímá, co lze v této oblasti učinit pro růst spirituálně vyspělé a osobnostně zralé budoucí generace.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Spiritualita v psychologii

Spiritualita jako téma bádání provází psychologii prakticky od jejích počátků. Tento objekt zájmu uvedl na pole psychologie již William James svou průkopnickou prací *The Varieties of Religious Experience* (1902). Freud řeší ideu Boha z hlediska její intrapsychické funkce, kterou vidí v obraně proti nepříjemným impulsům a úzkosti. Jung chápe spiritualitu jako jeden z obsahů kolektivního nevědomí. Duchovní přesvědčení, symboly a praktiky vnímá jako archetypální. Po behavioristickém období ústupu od zkoumání duchovního aspektu lidské psychiky vrací otázku zbožnosti a náboženství do psychologie Gordon Allport roku 1950 svou prací *The Individual and His Religion: A psychological Interpretation*. Téma spirituality se přímo či nepřímo později vrací také v pracích humanisticky a existenciálně orientovaných autorů.

V posledních desetiletích můžeme pozorovat renesanci tohoto zájmu a významný nárůst prací na toto téma, a to nejen v zahraničí, ale i u nás. Do českého psychologického bádání uvedl toto téma krátce po sametové revoluci Pavel Říčan (*Psychologie náboženství*, 2002), v souvislosti s pozitivní psychologií také Jaro Křivohlavý (2004), v souvislosti s psychologií osobnosti Vladimír Smékal (2005) a v poslední době čerstvou prací *Spiritualita pro pomáhající profese* Zdeněk Vojtíšek (2012). Také na slovenské psychologické scéně je toto téma rozvíjeno například Michalem Strížencem (2007), Peterem Halamou (2010) a dalšími badateli.

2.2 Psychologický konstrukt spirituality

2.2.1 Definice pojmu

Zásadní otázkou, a to zejména v silně sekularizovaných společnostech jako je česká, je definování pojmu spiritualita. Samotný pojem spiritualita odkazuje k latinskému *spiritus* (dech, duch) či *spiritualis* (duchovní). Jak upozorňuje Vojtíšek

(2012), pojem se nejprve objevuje v křesťanství. Označuje božské působení v lidském životě. Jde o jakýsi průnik božského a lidského. Jednotlivec může a má nějakým způsobem zakoušet Boha. Tuto zkušenost podle křesťanské věrouky zprostředkovává Boží Duch (*spiritus dei, spiritus sanctus*). Přibývání zkušeností s Bohem znamená rozvoj spirituality. McGrath ji z křesťanské perspektivy definuje takto: „*Spiritualita se týká hledání naplněného a autentického náboženského života zahrnujícího propojení myšlenek charakteristických pro toto náboženství a veškerých zkušeností týkajících se života na základě tohoto náboženství a v jeho sféře.*“ (McGrath, 2001, 14) Dále vysvětluje, že zahrnuje následující aspekty:

- plné poznání (o Bohu nejen vím, ale znám ho),
- plný prožitek (prožívám setkání s Bohem plně, nejen povrchně),
- transformaci existence (víra proměňuje můj život),
- autentičnost života a myšlení (shoda přesvědčení, postojů a konání).

Teprve v posledních desetiletích opustil pojem spiritualita oblast křesťanskou a je čím dál hojněji užíván nezávisle na duchovní tradici a vědním oboru. Zakotvil i v základním psychologickém pojmosloví, kde prohloubil pohled na dimenze lidského bytí. Zvykáme si uvažovat o člověku jako bio-psycho-socio-spirituální jednotce.³

Vymezení pojmu spiritualita patří k počátečním obtížím každého bádání na toto téma. Stríženec (2007) komentuje řadu definic, které byly v posledních desetiletích nabídnuty. Upozorňuje přitom na Mobergovo členění na definice teologické, antropologické a historicko-kontextové nebo z jiné perspektivy definice substanční (zaměřené na obsah) a funkční (zaměřené na účinek a projevy). Poskytuje užitečný obsáhlý přehled různých koncepcí i třídění spirituality.

Často užívaná Pargamentova definice spirituality podtrhuje dynamické pojetí spirituality: „*Spiritualita je hledání posvátného.*“ (Zinnbauer & Pargament, 2005, 36) Z jeho pohledu jsou klíčové dva pojmy: hledání a posvátné. První pojem vyjadřuje dynamiku pojmu: jde o proces či úsilí, které jedinec vynakládá, aby dosáhl posvátného. Toto posvátné je něco, co přesahuje člověka, je od něj odděleno a zaslouží si respekt, úctu či oddanost, ať už jde o posvátno osobní (např. Bůh) či

---

³ Křívohlavý (2006) upozorňuje na rozvoj nového interdisciplinárního oboru, který navazuje na psychosomatiku, a to somatopsychospiritualitu.

neosobní (např. příroda, řád, nejvyšší moc).

Některé výzkumy (např. Maddi et al., 2006; Ho & Ho, 2007) naznačují, že kromě vnímání posvátného či transcendentního rozměru veškeré existence spiritualita zahrnuje také uspokojivé řešení otázky smysluplnosti existence spojené s přijetím a zpracováním těžkostí a limitů života. První aspekt bychom mohli označit jako vertikální, bezprostředně spojený s božstvím či universem. Druhý aspekt by bylo možné označit jako horizontální, vyrovnávající se s výzvami a otázkami života a bytí.

Averill (1998) definuje tři znaky spirituality: kromě propojenosti (*connectedness* – jde o spojení s něčím, co nás přesahuje) a smysluplnosti (*meaningfulness*) uvádí ještě vitalitu (*vitality*).

Hood et al. (2009) definují tři zdroje tohoto duchovního či náboženského hledání. Všechny spojuje potřeba významu či smyslu.

- První zdroj označují jako kognitivní hledání významu. Autoři jej dávají do souvislosti s procesem atribuce, v němž jedinec hledá vysvětlení událostí či chování. Podle nich je však proces atribuce jen prvním stupněm hledání významu. Na něj navazuje hledání něčeho, co nás přesahuje a co dává smysl konkrétní situaci, kterou prožíváme. Zde se rodí duchovní hledání.
- Druhý zdroj popisují jako motivační hledání významu. Toto hledání je živeno neodbytnou silnou touhou mít kontrolu nad věcmi. Potřebujeme mít přiměřenou míru přesvědčení o tom, že svůj život jsme s to ovlivnit či zvládnout. Jsme zvyklí rozhodující vliv v našem životě připisovat sobě nebo náhodě (štěstí) či vlivným lidem kolem sebe či něčemu božskému.
- Třetí zdroj autoři vidí v touze někam patřit. Tato potřeba pravděpodobně nebude vystupovat do popředí u těch lidí, kteří hledají spíš spiritualitu, ale nehlásí se k zbožnosti formované nějakou tradicí či institucí (k religiozitě).

Platí, že náboženství ve svém pozitivním pochopení spojuje a pomáhá vytvářet komunitu.

Mohli bychom tedy shrnout, že spiritualita v sobě jedinečným způsobem spojuje hledání transcendentního, existenciálního a sociálního kontextu života. Rozvoj spirituality představuje úsilí o nalezení spojení s posvátným, o poctivé zodpovězení existenciálních otázek a o navázání vztahu s lidmi podobně orientovanými.

2.2.2 Spiritualita a religiozita

V mnohé literatuře se můžeme setkat s běžnou záměnou pojmů spiritualita a religiozita. Jejich vzájemné rozlišení je záležitostí relativně nedávné doby. Pokud například čteme zmíněné Jamesovy *The Varieties of Religious Experience* (1902/1985), můžeme se oprávněně ptát, zda vlastně píše o religiozitě nebo o spiritualitě. Přestože termín spiritualita prakticky neužívá, je zřejmé, že právě to je základní předmět jeho zájmu.⁴

Intuitivně vnímáme, že konotace spirituality jsou více osobní a psychologické. Jde v ní o zkušenost, o emoce, o motivaci. Naopak konotace religiozity jsou více institucionální a sociologické. Jde v ní o systém pravd, o strukturu sociálních vztahů, angažovanost v určitém pevně daném kontextu.

Spirituální se jeví jako více osobní a tudíž autentičtější. Religiozita může být v podezření z formálnosti a nedůvěryhodnosti. To připomíná známé Allportovo odlišení *intrinsic religion* a *extrinsic religion*.⁵

Rozsáhlý přehled různých pokusů o vymezení spirituality a religiozity přináší Zinnbauer a Pargament (2005, 22-39). Po podrobné diskusi různých konceptů

---

⁴ „Na jedné straně leží instituční, na druhé osobní náboženství.“ (James, 1902/1985, 28) Na stranu institučního náboženství staví obřady, oběti, teologii a církevní organizaci. Na stranu osobního náboženství řadí osobní zaujetí, svědomí, pocit nouze, bezmoci, nedokonalosti. Z pohledu tohoto osobního náboženství je všechno, co patří k jeho instituční podobě, druhotné. Ve svých přednáškách, které tvoří jeho spis, se James nezabývá institučním náboženstvím, ale osobním. Pro potřeby svého studia jej definuje jako „pocity, konání a zkušenosti jednotlivců v jejich osamělosti, nakolik chápou sami sebe ve vztahu k čemukoliv, co vnímají jako božské.“ (James, 1902/1985, s. 31)

⁵ V této souvislosti není bez zajímavosti si připomenout zjištění, že původní Allportův koncept bipolární dimenze *extrinsic - intrinsic* je lépe chápat jako dvě nezávislé proměnné. (Donahue & Nielsen, 2005)

sami navrhuji následující dvě vymezení. Zinnbauerovo zní takto: „*Spiritualita je definována jako osobní či skupinové hledání posvátného. Religiozita je definována jako osobní či skupinové hledání posvátného, které se rozvíjí v tradičním posvátném kontextu.*“ (Zinnbauer & Pargament, 2005, 35) Podle této definice spočívá rozdíl v tradičním kontextu, který je buď zohledněn nebo pominut.

Pargamentova definice je následující: „*Spiritualita je hledání posvátného. Religiozita odkazuje k hledání významu způsoby, které se vztahují k posvátnému.*“ (Zinnbauer & Pargament, 2005, 36) Tato definice se mi jeví v našich podmínkách jako přiměřenější a funkčnější. Spiritualita představuje osobní úsilí zaměřené na dotyk s tím, co mne přesahuje. Způsoby, jimiž se toto úsilí realizuje, mají z hlediska spirituality druhotný význam. Perspektiva religiozity naopak tyto (zpravidla tradiční) nástroje zohledňuje a zabývá se tím, nakolik jsou při hledání posvátného využívány.

Hood et al. (2009, 9) se pokouší vymežit spiritualitu a religiozitu trochu odlišným způsobem: „*Spiritualita zahrnuje osobní systém víry, hodnot a chování, zatímco religiozita označuje osobní angažovanost v náboženské tradici a instituci.*“ Nepovažují však otázku odlišení a využitelnosti obou pojmů z hlediska psychologického zkoumání za uzavřenou záležitost.⁶

Říčan charakterizuje spiritualitu jako „*prožitkové jádro náboženství*“ (Říčan, 2010, 118). Spiritualita znamená příklon k duchovním hodnotám bez formálního závazku, zatímco religiozita představuje více či méně závazný nebo zavazující vstup do konkrétní vymezené duchovní tradice. Spiritualita tedy může být dle Davieové chápána ve smyslu osobní religiozity, víra bez příslušnosti (2009, in Vojtíšek, 2012, 39).

Religiozita představuje tendenci konzervativní, zatímco spiritualita se jeví jako progresivní. S tím souvisí i to, že religiozita představuje v obecné představě riziko negativního vymezení („jsem muslim, tudíž nejsem buddhista“), zatímco

---

⁶ "No one knows at this point whether spirituality will be a more viable psychological construct than religion once it is operationally distinguished from religion." (Hood et al., 2009, 9)

spiritualita je zbavena těchto pastí a umožňuje čerpat z pozitivních hodnot přinášených rozmanitými duchovními proudy. Spiritualita tak může být chápána jako přijatelnější alternativa k instituční, konfesně vymezené religiozitě.

Z perspektivy české společnosti a kultury bychom mohli těžko přijmout tvrzení Zinnbauera & Pargamenta (2005), že většina lidí definuje sama sebe jako náboženské či duchovní. Z posledního sčítání lidu v České republice (26.03.2011) vyplývá, že naprostá většina obyvatel naší země se k tradiční, instituční podobě religiozity staví odmítavě či přinejmenším zdrženlivě. Na otázku týkající se náboženského vyznání odmítlo při sčítání lidu odpovědět 44,7 % obyvatel a do skupiny lidí bez náboženské víry se přihlásilo dalších 34,5 % obyvatel. Za věřící, kteří se však nehlásí k žádné náboženské společnosti či církvi, se označilo 6,8 % obyvatel. Jen 14,0 % obyvatel spojuje své vyznání či náboženské přesvědčení s konkrétní církví nebo náboženskou společností. (Statistická ročenka ČR, 2012)

Odklon od tradičních forem duchovního života k nezávislému duchovnímu hledání a prožitku charakterizuje heslo šedesátých let dvacátého století: *„I am not religious, but I am spiritual.“* (Říčan 2006, 122) Můžeme se tak setkat s nenáboženským člověkem, který však vykazuje hlubokou spiritualitu, a naopak s člověkem velice nábožensky aktivním, jehož duchovní prožívání a zkušenost jsou překvapivě nerozvinuté.

Pojem spiritualita se během vývoje svého užívání musel vyrovnat s křesťanským původem tohoto termínu. V zájmu neutrality či „politické korektnosti“ proto Říčan zavádí pojem „nenáboženská spiritualita“: *„touto spiritualitou se rozumějí prožitky (tradičně ovšem označované jako náboženské), ke kterým dochází mimo rámec náboženských organizací a bez vztahu k doktrínám těchto organizací“* (Říčan, 2006, 125).⁷

---

⁷ Poněšický (2006) zmiňuje, že podobně nezávislou pozici zaujímal například Albert Einstein a označoval ji za kosmickou religiozitu. Ho & Ho (2007) rozvíjejí koncept tzv. ekumenické spirituality (tj. nezávislé na kulturní či náboženské tradici. Křivohlavý odlišuje spiritualitu univerzální od spirituality jednotlivců či skupin a upozorňuje též na Reichovo odlišení spirituality přirozené a náboženské. (Křivohlavý, 2006)

2.2.3 Vojtíškův model spirituality

Inovativní přístup k uchopení komplexního pojmu spiritualita nabídl Zdeněk Vojtíšek (Vojtíšek et al., 2012). Spiritualitou rozumí „tu složku osobnosti, která se vytváří vnímáním posvátnosti, rozvíjí se ve vztahu k Posvátnému a různými způsoby tento vztah projevuje“.⁸ (Vojtíšek et al., 2012, 25).

Vojtíškův model spirituality věnuje pozornost jejím jednotlivým komponentám. Tyto komponenty považuje za nástroje, jimiž je vztah k posvátnému rozvíjen, nebo za orgány, jimiž se vztah k posvátnému projevuje.⁹ Těchto komponent spirituality definuje sedm:

- Nauka (předpoklady): naukové a filozofické koncepce či posvátné nauky, které vysvětlují svět, poskytují orientaci v něm a dávají smysl životu.
- Děje: kolektivní a individuálně praktikované úkony (obřady, rity, rituály).
- Normy a hodnoty: systém hodnot, příkazů či očekávání, který není jen produktem lidského konsensu, přichází zvnějšku.
- Vyprávění: příběhy, jimiž je vyjadřován vztah k posvátnému.
- Zážitky: spontánní či evokované zkušenosti kontaktu s posvátným.
- Společenství: komunita, v níž se předávají příběhy, konají obřady, zakoušejí zážitky.
- Tvorba: tvorba děl, které sehrávají jistou roli v obřadech (hudba, obrazy, kaligrafie).

Vojtíšek zdůrazňuje, že kromě těchto obecných rovin zahrnuje spiritualita též osobní zaujetí. Toto zaujetí je vnitřní hnací silou k uchovávání či rozvoji spirituality.

Vojtíškův model spirituality je instrumentální. Výsledkem je to, že pojmenovává spiritualitu poněkud konkrétněji než většina ostatních konceptů, a přitom zůstává nezávislý na určité duchovní tradici. Plně vyhovuje parametrům Řičanova termínu

---

⁸ Religiozitu pak považuje za podmnožinu spirituality: „je jedním (nejvýraznějším, relativně snadno zachytitelným a obvykle zkoumaným) druhem spirituality“ (Vojtíšek et al., 2012, 25).

⁹ Podobný přístup zvolil Lapierre (1994), který popisuje šest faktorů či dimenzí, v nichž může být zakoušen spirituální rozměr života: cesta, transcendence, společenství, náboženství, tajemství stvoření a proměna.

nenáboženská spiritualita. Navíc odhaluje komplexnost pojmu a mnohotvarost jeho projevů.

Užitečný pohled na různá pojetí konstruktů spirituality poskytují některé metody užívané k výzkumu či hodnocení spirituality. Zajímavé je například srovnání sedmi komponentů Vojtíškových s pěti spirituálními faktory, které při práci s vlastním dotazníkem spirituality (*Pražský dotazník spirituality*, PSQ) faktorovou analýzou definovali Říčan a Janošová:

- faktor monoteistické transcendence: přesvědčení či prožitek kontaktu s poslední či nejvyšší skutečností;
- faktor eko-spirituality: vnímání sebe jako součásti přírody a úcta k tom, co nás obklopuje;
- faktor mystiky: intenzivní prožitky určitého sebepřesahu, poznání vyšších skutečností;
- faktor sounáležitosti: intenzivní prožitky blízkosti lidí, kteří některé věci vnímají podobně;
- faktor morálního entuziasmu (úsilí o správné rozlišení dobra a zla, o čistotu). (Janošová, 2005)

Zatímco poslední tři faktory bychom mohli dát do spojitosti s Vojtíškovými komponenty Zážitky, Společenství a Normy a hodnoty, u prvních dvou analogicky definovaný protějšek nenajdeme.

Stríženec (2007) do slovenštiny přeložil MacDonaldu škálu *Expressions of Spiritual Inventory* (ESI), která sleduje pět dimenzí spirituality:

- kognitivní (přesvědčení, postoje);
- zkušenostně fenomenologickou (zkušenosti, zážitky);
- existenciální pohody (smysl život, odolnost v těžkostech, vyrovnanost s limity);
- paranormálních přesvědčení (víra v mimosmyslovou skutečnost);
- religiozity (vyjádření přesvědčení a orientace, zejm. židovsko-křesťanské).

Stríženec (2007) vytvořil též slovenskou verzi Piedmontovy *Škály spirituální*

transcendence (STS), která podle původního autora rozlišuje tři dimenze transcendence:

- pocit spojitosti (se světem, lidstvem, přírodou);
- univerzalita (přesvědčení o jednotné podstatě života);
- city uspokojení související s prožíváním osobního setkání s transcendentní realitou.

Na rozdíl od předchozích konceptů jak MacDonald, tak Piedmont pomíjejí aspekt sociální (spiritualita jako významný faktor mezilidských vztahů a jednotící prvek duchovně orientované komunity).

2.3 Spiritualita a osobnost

2.3.1 Možnosti řešení

Zdá se, že v současné době se odborníci převážně shodnou v tom, že spiritualita je dimenzí osobnosti každého člověka. Křivohlavý si stojí za tím, že „*každý z nás má svou spirituální dimenzi*“ (Křivohlavý, 2009, 100). Ohledně místa spirituality ve struktuře osobnosti však neexistuje mezi badateli shoda. V následujícím přehledu možných přístupů se přidržuji pěti perspektiv, které navrhl Piedmont (2005).

- Z hlediska teorie objektních vztahů (Kernberg) se jeví jako rozhodující vztah k objektu. V případě spirituality se jedná o vztah k transcendentnímu objektu. Tento vztah je značně ovlivněn ranou zkušeností jednotlivce s blízkými pečujícími osobami. Vnitřní představa Boha může být chápána jako tranzitorní objekt, na který pak subjekt vztahuje svá očekávání v různých fázích svého osobního vývoje. Tento koncept vztahuje spiritualitu k ověřené teorii osobnosti.
- Podobně teorie vazby (Bowlby) definuje jako určující ranou zkušenost s pečující osobou. Ta rozhoduje o formování blízkých vztahů v dospělosti a řídí se podle ní způsob řešení problémů při adaptaci. Vazba může být buď bezpečná, vyhýbavá nebo nejistá (úzkostně ambivalentní). Představa o

posvátném (specificky o Bohu) a vztah k posvátnému může korespondovat s touto ranou zkušeností jednotlivce anebo (v případě vyhýbavé nebo nejisté vazby) časem vztah k posvátnému může kompenzovat doposud nenaplněnou potřebu bezpečí a důvěry.¹⁰

- Eysenckův model osobnosti vychází z neurobiologických konceptů. Neuroticismus (sklon zakoušet negativní emoce), extravertze (sklon zakoušet pozitivní emoce) a psychoticismus (tendence nedbat příliš na druhé, snadno se projevit hostilitou) tvoří tři základní parametry osobnosti odvozené od funkcí nervového systému. Tento model poskytuje možnost zkoumat neurobiologické projevy spirituality (např. aktivitu mozkových center či neuromediátorů během aktivit spojených se spiritualitou). Potenciálně tento model poskytuje možnost prokázat fyziologický podklad spirituálního prožívání a s využitím evolučního přístupu odhadnout, jakým způsobem a za jakým účelem se tato kapacita lidské psychiky rozvinula.
- Cloninger se pokusil do svého biosociálního modelu osobnosti zahrnout kromě fyziologických dat ještě další nálezy (z oblasti psychometrie, sociální psychologie apod.). Výsledná podoba modelu zahrnuje čtyři temperamentové charakteristiky (vyhledávání nových zážitků - *novelty seeking*, vyhýbání se nepříjemnostem - *harm avoidance*, závislost na odměně - *reward dependance*, vytrvalost - *persistence*) a tři rozměry charakteru (sebeřízení - *self-directness*, kooperativnost - *cooperativeness*, sebepřesah - *self-transcendence*). Jak temperament, tak charakter se ovlivňují navzájem, určují reakci jednotlivce na různé podněty a ovlivňují jeho motivaci. Cloningerovo pojetí je zvláště zajímavé proto, že v dimenzi sebepřesahu explicitně zahrnuje spiritualitu.¹¹ Rozměr sebepřesahu je dále rozčleněn na subškály sebezapření - *self-forgetness*, transpersonální ztotožnění - *transpersonal identification*, duchovní přijetí - *spiritual acceptance*.

---

¹⁰ Z hlediska cílů mé práce je zajímavá studie Lavy & Littman-Ovadia (2011), kteří se z perspektivy Bowlbyho teorie zabývali mechanismem rozvoje životní nespokojenosti u úzkostných a vyhýbavých jedinců s využitím inventáře VIA-IS.

¹¹ Self-transcendenci definuje Cloninger takto: je to „pojetí *self* jako integrální součásti univerza a jeho zdroj: z tohoto konceptu *self* jsou odvozeny pocity mystického sjednocení, náboženská víra či nepodmíněná vyrovnanost a trpělivost“ (Cloninger et al., 1994, 16, In Paloutzian, 2005, 260)

- Pětifaktorový model osobnosti představuje široce přijímaný a extenzivně studovaný koncept. Zahrnuje pět dimenzí (neuroticismus, extraverci, otevřenost, přívětivost a svědomitost), které se jeví jako velmi stabilní v průběhu života a představují tendenci jak vnímat, přemýšlet, prožívat a jednat. Inventář NEO PI-R je empiricky dobře prověřený nástroj, kterému však dle některých autorů chybí koncepční základna. Piedmont vidí jeho největší výhodu v tom, že může sloužit k ověření vlastností jiných nástrojů k měření spirituality.

Pokud bychom se dívali na spiritualitu z perspektivy struktury osobnosti, je zřejmé, že se v ní setkává více rozměrů:

- kognitivní (např. čemu věříme, jak posvátnému rozumíme, jak spiritualita ovlivňuje naše vnímání, myšlení, imaginaci, rozhodování apod.);
- emocionální (např. co ve vztahu k posvátnému prožíváme, jak spiritualita ovlivňuje naši emotivitu apod.);
- volní (např. jaké potřeby spiritualita naplňuje, z jakých motivů vyrůstá, k jakým postojům, rozhodnutím či jednáním nás inspiruje apod.).

2.3.2 Spirituální inteligence

Emmons (2000, in Stríženec, 2007) dává spiritualitu do souvislosti s konceptem inteligence. Zohledňuje pojetí inteligence jako znalosti potřebné k řešení problému, přičemž funkční spiritualita tuto kapacitu má. Dále je podle Emmonse spiritualita charakteristická nejvyšším zaujetím, které se projeví osobním nasazením. Tím navazuje na Tillichovo pojetí náboženství jako vášně pro nekonečno. MacHovec spirituální inteligenci považuje za univerzální znak osobnosti, který se projevuje schopností meditativního uvědomění, osvícení, kosmického vědomí, sebeaktualizace, inspirace, kontemplace, údivu. (Říčan, 2007; Stríženec 2007)

Stríženec rozlišuje existenciální a spirituální inteligenci, přičemž připouští, že se vzájemně prolínají. Existenciální inteligenci vztahuje ke schopnosti identifikovat smysl života, spirituální inteligenci k řešení problému spirituálními prostředky ze

spirituálních zdrojů. Společnou oblastí obou druhů inteligence je zaměření na „poslední skutečnosti“ jako je Bůh, Příroda, Jednota apod. (Stríženec, 2007)

2.3.3 Spiritualita jako motivace a smysl

Při zkoumání místa spirituality ve struktuře osobnosti je na místě připomenout také koncept sebepřesahu (*self-transcendence*), který do psychologie potřeb a motivace zavedl Abraham Maslow (1970). Pojem sebepřesahu Maslow rozvinul v souvislosti s motivačním impulsem tzv. vrcholových zkušeností (*peak-experiences* - zkušenosti mystické, estetické, emoční spojené s přírodou apod.). Kognitivním aktivitám spojeným s těmito zážitky dává novou kvalitu, kterou označuje jako kvalitu bytí (*being*) na rozdíl od deficientní kvality níže postavených potřeb. Domnívá se o nich, že vedou k uspokojení potřeb, které už nejsou vázány na jedince samotného, ale jsou „vyšší“. Osobnost, která dosahuje sebepřesahu, popisuje jako člověka, který jde za cíli vyššími než je on sám či jeho self (služba druhým, oddanost určitým ideálům či programům, spojení s božským apod.).¹² Je zřejmé, jak blízko má Maslowův sebepřesah k spiritualitě (či spirituální inteligenci).¹³ Sám o vrcholových zkušenostech píše, že „*všechno, co se v nich odehrává, nehledě na to, jak jsou přirozené, může být shrnuto pod hlavičku náboženského dění*“ (Maslow, 1970, 59). Dosažení určitého rozvoje spirituality je v tomto pojetí fenomén, který jde ruku v ruce s osobnostním růstem a uspokojením.

Na jinou perspektivu, která má co do činění jak s chápáním konstruktů osobnosti, tak se spiritualitou, upozorňuje Smékal (2005). Spolu s tzv. konkrétní psychologií osobnosti definuje osobnost netradičně jako „*smysl života a způsoby jeho realizace*“ (Smékal, 2005, 18). Má za to, že klasické studium osobnosti z hlediska struktury rysů nepřináší uspokojivé výsledky. K lepšímu poznání, porozumění a pochopení životního údělu konkrétního člověka by podle jeho názoru lépe sloužila analýza způsobů naplňování smyslu života. Jde o empirické zkoumání toho, v čem

---

¹² Totéž zaměření přisuzoval Sternberg konstruktů moudrosti, která je inteligencí a kreativitou využitou k dosahování dobra obecného, interpersonálního nebo dokonce extrapersonálního (Koltko-Rivera, 2006).

¹³ Averill (1998) upozorňuje na to, že podobně bychom mohli sledovat souvislost Csikszentmihalyiho prožitku *flow* se spiritualitou. K tomuto plnému, optimálnímu prožívání může směřovat emoční složka spirituality.

člověk vidí smysl svého života, a dále toho, jakými způsoby svůj osobní smysl do svého života vnáší. Smékal se připojuje k Franklovu pojetí svědomí jako orgánu smyslu a chápe smysluplnost života jako úzce propojenou se spiritualitou.

2.3.4 Spiritualita jako šestá dimenze osobnosti

Piedmont spolu s dalšími odborníky zastává stanovisko, že spiritualita je relativně nezávislý aspekt osobnosti, který v souvislosti se zavedeným modelem Big Five je označován za šestou dimenzi osobnosti (vedle Otevřenosti, Přívětivosti, Svědomitosti, Extraverze a Neuroticity) (Piedmont, 2004). Ověřením této hypotézy se u nás zabýval i Říčan a Janošová (2010). Potvrdili tuto hypotézu na české populaci a podobně jako Piedmont došli k závěru, že spiritualita (ověřovaná prostřednictvím dotazníků STS a PSQ) tvoří samostatný aspekt, který není dostatečně sycen žádným z faktorů NEO PI-R, ale je prokázán šesti škálami PSQ.¹⁴

Ve vztahu mezi spiritualitou a osobností zůstává mnoho neprozkoumaných témat, které představují výzvu pro badatelské úsilí. Jedna z nich je, jaký je příčinný vztah mezi spiritualitou a jinými psychologickými konstrukty. Piedmont (2005, 268) má za to, že „*tato otázka nebyla ještě položena*“.

2.4 Rozvoj spirituality v průběhu života

2.4.1 Problematika bádání v oblasti vývoje spirituality

Výzkumy vývoje dětské spirituality narážejí na řadu metodologických nesnází. Bylo ověřeno, že značný vliv na výsledky má použitá metoda (například užití Likertovy škály ve srovnání s volnou odpovědí nebo interview rodiče s dítětem ve srovnání s interview dítěte s neznámou dospělou osobou). Zajímavou perspektivní oblastí by mohly být kresebné výzkumné metody, které by podobně jako v jiných oblastech i u spirituality mohly poskytnout hlubší vhled do myšlení a prožívání dítěte.

---

¹⁴ Podrobný přehled bádání nad oprávněností spirituality jako šesté dimenze přináší Piedmont (2005).

Výzkumy v oblasti psychologie spirituality se dlouhou dobu soustředily především na dvě období života: dětství a stáří. Teprve v posledních dvaceti letech se bádání rozšiřuje též na adolescenci a další fáze dospělého věku. *Journal of Adolescence* v roce 1999 prezentoval celé zvláštní vydání věnované vývoji religiozity v adolescenci. Z evropské perspektivy se jeví jako limitující to, že velká část těchto výzkumů se vztahuje na populaci USA, která se v oblasti spirituality a religiozity značně odlišuje od evropských poměrů¹⁵. Není také neobvyklé, že americká bádání příliš nerozlišují spiritualitu a religiozitu, jak se to jeví nezbytné ve více sekularizovaných společnostech. (Levenson et al., 2005)

2.4.2 Kognitivní perspektiva

Levenson et al. (2005) odlišují dva základní modely vývoje spirituality a religiozity: model kognitivní a socializační.

Počáteční bádání v oblasti vývoje spirituality vycházelo z tradice kognitivní psychologie. Jedním z prvních badatelů, kteří přinesli cenné poznatky v této oblasti, byl David Elkind v 60. a 70. letech minulého století. Z jeho výzkumů mimo jiné vyplynulo, že náboženské myšlení dětí se vyvíjí v jistých stupních od konkrétnějšího a egocentrického pojetí směrem k abstraktnějšímu a sociocentrickému. V podstatě se mělo za to, že vývoj náboženského myšlení probíhá paralelně s vývojem myšlení v nenáboženských oblastech života, jak popsal Piaget. Toto pojetí bylo po dlouhou dobu velmi vlivné. (Boyatzis, 2005)

Následující vlna zkoumání vývoje spirituality značně tento koncept revidovala. V 80. a 90. letech se hodně hovořilo o jednotlivých doménách myšlení, pro něž si dítě buduje své naivní teorie, a o tom, že duchovní vývoj souvisí s porozuměním mysli, vztahu mentálního a fyzického a podobnými koncepty. Některé výzkumy se soustředily na koncept Boha a míru antropomorfního uvažování o Bohu. Ověřoval se předpoklad, že děti mají tendenci vztahovat své zkušenosti s druhými lidmi na osoby božské. (Boyatzis, 2005)

---

15 Různé výzkumy v USA se shodují na tom, že v populaci teenagerů (13-18 let) je zhruba 85% těch, kdo se hlásí k nějakému náboženskému přesvědčení. To jsou poměry zcela neporovnatelné s naší situací.

Barrett (2001) nabídl alternativní pohled na dětský koncept Boha: mluvil o „připravenosti“ dětí uvažovat o Boha jako o bytosti, která v lidském světě nemá předlohu, je jedinečná. Předpokládal, že děti nepotřebují mnoho vedení k tomu, aby si vytvářely poměrně propracované teologické koncepty. Poukazuje na to, že navzdory Piagetovu přesvědčení jsou děti již v předškolním věku schopny pracovat s abstraktními koncepty jako je vševědoucnost nebo všemohoucnost. Navíc odlišují Boha od lidských bytostí, nejsou tedy závislé na antropomorfních představách. (Barrett, 2001)

Rozhovory s dětmi nenechávají vnímavého pozorovatele na pochybách, že děti už v předškolním věku přirozeně zahrnují do svých úvah o světě spirituální dimenzi a koncepty, byť pouze implicitně. Robert Coles prováděl mnohaleté výzkumy, z nichž vyplývá, že spiritualita patří k charakteristickým znakům, jimiž se projevuje dětská perspektiva světa. Naznačují to témata, kterým se děti v rozhovorech věnují, i způsoby, jakými řeší výzvy plynoucí z jejich zkušeností a poznání světa. (Coles, 1990, in Volný, nedat.)

Říčan (2007) se vrací k Eriksonově teorii psychosociálního vývoje a aplikuje jejich osm stadií především na rozvoj religiozity, a to zejména v judaistickém či křesťanském kontextu za předpokladu, že dítě je vystaveno náboženskému působení či výchově. Zde se ukazuje, že je třeba odlišit vývoj náboženský a vývoj spirituální. Stríženec (2007) definuje náboženský vývoj jako vyrůstání dítěte v náboženské komunitě¹⁶, zatímco spirituálním vývojem rozumí „*proces růstu vnitřněné schopnosti sebetranscendence, kde se Já zapojuje do něčeho většího, včetně posvátného*“ (Stríženec, 2007, 36).

Ke kognitivním modelům patří známá Fowlerova stupnice vývoje víry¹⁷, která navazuje na Kohlbergovu teorii vývoje morálního vědomí, Eriksonovy vývojové úkoly a krize a Piagetovy teorie kognitivního a morálního vývoje. Fowler kromě počáteční fáze nediferencované víry rozlišuje šest stupňů, které označuje jako

- intuitivně projektivní víra (významnou roli hraje fantazie, pomocí níž si dítě

---

¹⁶ Boyatzis (2005, 125) definuje náboženský vývoj jako „*růst dítěte uprostřed organizované komunity, která sdílí příběhy, úkony, učení, rituály a symboly za účelem přiblížení k tomu, co je vnímáno jako posvátné a za účelem posílení vztahu jednotlivce s touto komunitou*“.

¹⁷ Prezentovaná v roce 1981 jako *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*, zároveň s Kohlbergovou prací *The Philosophy of Moral Development*.

formuje základní obrazy, pocity související s duchovními a náboženskými zkušenostmi a zkušenost s blízkými osobami, zejm. rodiči);

- mýticko-slovní víra (rozhodující roli hraje příběh, který však ještě není reflektován, ale chápán doslovně a vnímán jako drama, do něhož se promítá osobní zkušenost dítěte);
- synteticko-konvenční víra (zásadní jsou hodnoty, které jsou přijímány jako struktura, pomocí níž lze rozumět světu a životu, dále začlenění do komunity a vzory druhých, zkušenější a zralejší);
- individuálně reflektující víra (člověk zjišťuje, že život je komplexnější než se mu doposud jevil, a pokračuje ve vytváření samostatné identity, která nové zkušenosti integruje a je méně závislá na okolí);
- spojující víra (nového významu nabývají rituály, symboly, svůj vnitřní duchovní svět jedinec propojuje s reálným světem);
- univerzalizující víra (dosavadní zkušenosti se integrují a jedinec je schopen je sdílet s druhými bez pocitu ohrožení).

Bývá obvyklé, že prvními třemi stupni člověk projde v raném dětství, školním věku a adolescenci a s dospělostí vstupuje do fáze individuálně reflektující víry. První a šestý stupeň bývá u dospělých vzácný. (Dykstra, 1982)

Alternativní odstupňování založené opět na kognitivní perspektivě představil Oser. Rozlišuje sedm napětí mezi božským a lidským, které je člověk nucen řešit: svoboda v. závislost; transcendence v. imanence; naděje v. zoufalství (plynoucí z vlivu božského na lidské); skrytost v. průzračnost (božské vůle); víra v. strach; posvátné v. profánní (v životních okolnostech); věčný v. okamžitý (dopad lidských rozhodnutí). Řešení těchto dilemat je reflektováno v pěti vývojových stupních:

- božské ovlivňuje či ovládá jednotlivce;
- jedinec může ovlivnit božské (modlitbou, dobrý či špatným chováním apod.);
- božské ustupuje do pozadí a přenechává jedinci plnou odpovědnost za sebe;
- božské je uznáno jako svébytné bytí;
- všech sedm napětí je nějakým způsobem vyřešeno a plyne do jednoty jedince s božským. (Říčan, 2007; Boyatzis, 2005)

2.4.3 Socializační perspektiva

Socializační modely počítají s rozhodujícím vlivem okolí na spiritualitu a religiozitu jednotlivce. Vliv je ale i obrácený: spiritualita se podílí na adaptaci v sociálním prostředí, na přijetí norem a hodnot a v neposlední řadě i na prevenci rizikového a antisociálního chování. Kromě rodiny se na socializaci v této oblasti podílí vrstevníci (zejména v období adolescence), škola, média a instituce spojené s duchovním či náboženským životem. Někdy se dokonce náboženská konverze považuje za formu náboženské socializace.

Boyatzis (2005) připisuje komunitě značný vliv na duchovní formování. Definuje náboženský vývoj přímo jako růst dítěte uprostřed organizované komunity, která sdílí příběhy, úkony, učení, rituály a symboly za účelem přiblížení k tomu, co je vnímáno jako posvátné a za účelem posílení vztahu jednotlivce s touto komunitou.

Velice zajímavou oblastí zkoumání je vztah mezi spiritualitou rodičů a jejich dětí. Mnozí rodiče se snaží využít běžných nástrojů výchovy a ovlivnit duchovní zrání svých dětí například prostřednictvím debat či systematictějšího vyučování, výchovnými taktikami, různým posilováním žádoucích projevů či ovlivňováním chování dětí. Častou metodou předávání určitého přesvědčení je praktikování určitých forem spirituality, jichž se účastní i děti. Zásadní vliv má nepochybně observační učení.

Levenson et al. (2005) shrnují výzkumy, které se zabývaly vlivem spirituálních modelů na vývoj adolescentů. Připomínají výzkumy, které vyčíslily korelaci mezi vírou rodičů a dětí typicky v rozmezí od 0,4 do 0,6 a prokázaly, že vliv rodičů na náboženské chování dětí je mnohem silnější než vliv na jejich politické či společenské chování. Řada výzkumů však ukázala, že navzdory nezpochybnitelnému vlivu rodinného prostředí, se dětské náboženské myšlení často vyvíjí překvapivě nezávisle. Také bylo například zjištěno, že míra vlivu rodičovského vedení ve věku 16 let není spolehlivým prediktorem náboženské participace ve středním věku. (O'Connor et al., 2002).

Korespondence a independence jsou zřejmě síly, které v této oblasti fungují

společně. Děti poměrně nezávisle uplatňují svůj potenciál přemýšlet o věcech přesahujících běžnou denní zkušenost. Podrobnější definování vlivu rodičů, školy, společnosti, náboženských institucí, náboženského vzdělávání a podobně však je zřejmě ještě nesplněným úkolem. Podobně velkou výzvou je prozkoumání vztahu mezi spiritualitou rodičů, resp. rodiny a vývojem hodnotové orientace nebo ctností dětí.

2.4.4 Spirituální identita

V souvislosti s vývojem spirituality se zavádí pojem spirituální identita. Kiesling et al. (2008, 51) ji definují jako *„setrvalý smysl vlastního self řešit konečné otázky o povaze, účelu a smyslu života tak, aby výsledkem bylo chování, které souzní s nejhlubšími hodnotami jednotlivce.“* Jde nikoliv o konečné stadium vývoje, protože spiritualita zřejmě prochází za normálních okolností trvalou proměnou pod vlivem nových životních zkušeností i rozšiřujícího se poznání. Spirituální identita spíš představuje dosažení určitého momentu, od něhož již další hledání posvátna a rozvoj vztahu k němu nabývá jisté struktury, která vyhovuje individuálním dispozicím i potřebám. Lze předpokládat, že v adolescenci a rané dospělosti obvykle osobnost dozrává k vlastní spirituální identitě.

Kiesling et al. (2008) navrhují pro hodnocení rozvoje spirituální identity užít klasifikace zavedené Jamesem Marciou, který v identitě sleduje přítomnost hledání a závazku. Rozlišuje identitu difúzní (chybí hledání i závazek), předčasně uzavřenou (náhradní – přijat závazek, chybí hledání), moratorium identity (hledání zatím bez závazku) a naplněnou identitu (uskutečňuje se hledání i závazek).

Předpokládáme, že spiritualita je jednou ze základních dimenzí lidské existence, k níž jsme vybaveni od počátku svého života. Zároveň patří k těm fenoménům, které jsou v neustálém vývoji. Přitom je to proces, který se v mnohém odlišuje od získávání vědomostí a zkušeností v jiných oblastech života. Díky rozmanitosti a proměnlivosti konstruktů spirituality se celý proces nesebečňuje a každé navržené schéma nutně působí zkratkovitě a nedostatečně. Jak bylo již připomenuto, řada autorů jej vnímá jako hledání, přičemž často jde o hledání,

které není zpravidla zakončeno nalezením, ale jde spíš o postupující objevování, jehož každá fáze je výzvou k dalšímu hledání.

Spirituální identita ve své zralé podobě (naplněná identita) vede k proměně osobnosti a života. Křivohlavý tento proces označuje jako spirituální růst a spirituální zrání osobnosti: „*Těmito termíny se rozumí postup na cestě ke spirituálnímu cíli a přibližování se mu, případně snahy o jeho dosažení.*“ (Křivohlavý, 2006, 164)¹⁸

2.4.5 Spirituální orientace, identita a dospívání

Jak již bylo zmíněno, předpokládáme, že z hlediska spirituální orientace a identity je zvláště významným vývojovou etapou dospívání (přibližně 12 až 15 let věku) (Langmeier & Krejčířová, 2006).¹⁹ Typicky jde o období velkých somatických a psychických změn, které se následně projevují i v oblasti vztahů i v oblasti spirituální dimenze života.

V oblasti somatických změn zaznamenáváme především zrychlený růst organismu a změny proporcí směřující k dosažení dospělé tělesné podoby. S tím souvisí hormonální změny, zejména změny hladin pohlavních hormonů, které zodpovídají mimo jiné za rozvoj sekundárních pohlavních znaků. S proměnami hladin hormonů souvisí zvýšená nervová i emocionální nestabilita. Všechny tyto proměny se vyznačují velkými rozdíly mezi jednotlivci.

V oblasti psychiky dochází zejména k změnám racionálně-kognitivních a imaginativně-emotivních funkcí. Svého vrcholu dosahuje vývoj poznávacích funkcí a procesů doprovázený prudkým rozvojem abstraktního myšlení (formálních operací). Umožňuje to diferencovanější uspořádání poznatků a zkušeností a rozvíjí se tím i schopnost sebezářadu. Dospívající řeší problémy ve více alternativách, vytváří a ověřuje hypotézy. Tento rozvoj bývá v nerovnováze s neukončeným formováním východisek sebeřazení a morálního usuzování, což se projevuje

---

¹⁸ V souvislosti s duchovním zráním a růstem by jistě bylo zajímavé studovat čerstvý koncept tzv. optimálního prospívání (*flourishing*), který přinesla pozitivní psychologie. (viz např. Slezáčková, 2012)

¹⁹ Dle Langmeiera a Krejčířové (2006) druhým takovým obdobím rozhodujícím pro spirituální hledání je terminální fáze života.

nevyváženými reakcemi a nestabilními výkony. V oblasti vlastního já (ego, self) se projevuje úsilí o osamostatnění či diferenciaci spolu s nejistým sebehodnocením kompenzovaným snahou po skupinové identifikaci, zpravidla s vrstevnickou skupinou. Rozvoj sebepoznávání, sebepojetí a seberealizace patří k hlavním vývojovým úkolům tohoto období.

V oblasti sociální je období dospívání charakteristické proměnou místa dospívajícího dítěte v rodině. Projevuje se silná tendence po osamostatnění, která se projevuje nejrůznějším experimentováním a vzdorovitým chováním. Často se v tomto procesu objevuje "pubescentní negativismus": vedle lásky se náhle objevuje pohrdání, zloba i nenávisť. (Říčan, 2004) Zároveň zůstává potřeba přijetí a bezpečí, kterou rodiče mohou pozorovat v podobě regrese k nečekaně "dětským" projevům. Navzdory napětím, která v rodinných vztazích dospívání zpravidla přináší, se ukazuje, že i v tomto období zůstává rodina, resp. rodiče tou nejdůležitější sociální oporou dospívajícího. (Langmeier & Krejčířová, 2006) Školní kolektiv představuje výzvu pro získání určitého statusu a testuje se zde přijetí vrstevnickou komunitou. Specifickou oblastí je vztah k druhému pohlaví. Počátek puberty je typický oddělením dívčích a chlapeckých skupin, zatímco v druhé části puberty (zhruba od 14 let) dochází k opatrnému vzájemnému přibližování a navazování prvních heterosexuálních kontaktů. To přináší citové podněty, které v případě pozitivního zpracování významným způsobem přispívají k hledání identity.

V období dospívání se nezdá odehrávat proces konverze. Dochází k transformaci dětských představ o nemateriálním světě a k osvobození od konceptů i praktik převzatých od rodičů. Zároveň v tomto období přicházejí nové výzvy týkající se smysluplnosti vlastní existence, otázky týkající se spravedlnosti, utrpení nebo limitů života. Prohlubuje se vnímavost pro mimořádné prožitky, které vyžadují nějakou interpretaci a propojení s ostatními aspekty života. Posiluje se vliv vrstevnické skupiny, což vývoj spirituality může významně modifikovat. Zároveň je to období experimentování a zvýšeného rizika ovlivnění negativními fenomény spojenými se spiritualitou (sekty, drogy). (Říčan, 2007) Ukazuje se, že v období dospívání lze těžit též z potenciálně pozitivní role spirituality v psychoterapeutickém procesu. (Magaldi-Dopman & Park-Taylor, 2010)

Podle Eriksona je úkol tohoto období nalézt identitu a vymanit se z konfuze rolí: *"adolescence je věkem konečného vzniku dominantní pozitivní identity ega"* (Erikson, 1920/2002, 280). Identitu charakterizuje především stálost, kontinuita a jednota všech složek prožívání a chování. Dospívání je přechodem od stadia premorálního a ideologického (období dětství) do stadia etického (období zralé dospělosti). Dospívající se podle něj *"nyní zabývá hlavně tím, jak vypadá v očích jiných lidí ve srovnání s tím, jak se sám cítí, a otázkou, jak propojit role a dovednosti dříve pěstované s profesními typy současnosti. Ve svém hledání nového pocitu kontinuity a neměnnosti musí adolescenti znovu vybojovat mnohé z bitev předchozích let, i když kvůli tomu musí do rolí protivníků obsazovat lidi, kteří jsou plni dobré vůle; a jsou vždy připraveni postavit na piedestal trvalé idoly a ideály coby ochránce konečné identity."* (Erikson, 1950/2002, 237).

Hledání identity zahrnuje především sebepoznání, které probíhá prostřednictvím introspekce a interakce s druhými (porovnávání se s nimi, zpracování jejich reakcí na vlastní chování). Optimálně vede k přiměřenému sebehodnocení, sebeúctě a sebepřijetí. Další součástí identity je identita skupinová (ztotožnění s nějakou skupinou), genderová (přijetí příslušné role, genderových standardů) a vztahy k jiným lidem (rodina, přátelé).

Důležitou součástí procesu, v němž se formuje identita ega, je rozvoj hodnot, ideálů a cílů. Čačka v této souvislosti užívá pojem osobní filozofie, který definuje jako *"zvolna se rodící systém subjektivních ideálů, idejí a hodnot"* (Čačka, 2000, 287). Souvisí s ním hledání morálních zákonů, jimiž se poměřuje reálný stav věcí, zpravidla s neuspokojivým výsledkem, který vede k reformním návrhům a negativnímu vymezení vůči většinové společnosti. Rozvíjí se morální vědomí a usuzování. Kohlberg do tohoto období zařazuje morálku konvenční konformity ("hlavně nevybočit") nahrazenou někdy kolem čtrnáctého roku morálkou osobně přijímaných mravních zásad ("chci, aby si mne vážili", "chci si sám sebe vážít") (dle Čačky, 2000).²⁰ Na takto rozvinutý systém hodnocení, rozhodování a sebeřízení

---

²⁰ Zajímavý kvalitativní výzkum na téma morálka a svědomí se studenty gymnázií prováděla Štěpánková (2002). Vyplynula z něj zásadní role svědomí pro morální usuzování a jednání, přičemž se ukázalo, že svědomí je chápáno jako nástroj osobního sebevyjádření, jímž je zpracovávána společenská morálka. Analýza výpovědí studentů ukázala, že za zásadní podmínku zdravého rozvoje

navazuje charakter (viz kap. 2.6.1).

Macek (2002) v souvislosti s hledáním identity u dospívajících upozorňuje na roli tzv. možných já, která představují přání (kým bych chtěl či mohl v budoucnu být). Upozorňuje na to, že převažujícím ideálem mezi dospívajícími v naší zemi je aktivní a stabilní osobnost spíše s maskulinními než femininními charakteristikami. Ze srovnávacích výzkumů prováděných v rámci Evropy vyplynulo, že populace českých dospívajících se vyznačovala jako "aktuálně nejméně spokojená" (nikoliv však nespokojená), ale zároveň jako "největší realisté a optimisté" (Macek, 2002, 123).

Dospívající stojí na prahu dospělosti a citlivě vnímají velké příležitosti, které mají. Zároveň jim chybí potřebná stabilita a zkušenosti, a proto před definitivními rozhodnutími a přijetím zodpovědnosti za svůj život zpravidla váhají. Jedná se o fázi, v níž se objevuje potřeba koherentního a konsistentního obrazu světa i vlastního života. Dospívající se zpravidla nespokojuje s tím, co je mu nabízeno, a má potřebu vlastního hledání a ověření smysluplného životního cíle. Pro tuto etapu vývoje je charakteristické hloubání o smyslu života, o spravedlnosti a o dalších existenciálních i transcendentních tématech. Přestože dospívající se často negativně vymezují vůči názorům své rodiny, ve skutečnosti má rodinné prostředí rozhodující vliv na formování budoucích postojů a způsobu života. To se týká i spirituality, jak poznamenávají Langmeier & Krejčířová: „*Vytvoření vlastní, vědomě přijaté a plně reflektované duchovní orientace je zřejmě obtížnější pro ty dospívající, kteří si z původní rodiny nepřinášejí dostatečně jasný spirituální základ, vůči němuž se mohou vymezit... chybění hodnotového základu může některé dospívající zavést do krajních pozic.*“ (2006, 163)

2.5. Role spirituality z hlediska psychologického

Spiritualitě je v poslední době v psychologii věnována soustředěnější pozornost mimo jiné proto, že se předpokládá její nemalý vliv na prožívání a chování i obecně na kvalitu života. „*Lidská spiritualita je významnou motivační silou. Spiritualita*

---

svědomí považují autenticitu a svobodné sebevyjádření.

je životodárný zdroj lidského vývoje. Spiritualita je zdroj zápasu, který vede buď k růstu nebo k zániku.“ (Pargament & Sweeney, 2011, 59n) Ho & Ho (2007) ve své studii o ekumenické spiritualitě podtrhují, že jedním z jejích neodmyslitelných aspektů je to, že patří k nejzákladnější vrstvě hodnot, které ovlivňují všechny aspekty života.

2.5.1 Existenciální aspekty

Mnozí autoři poukazují na pozitivní roli spirituality pro prožitek smysluplnosti života. Křivohlavý připomíná Emmonsem zavedený pojem spirituální snaha (projev touhy překračovat sama sebe) a jeho výzkumy, které prokázaly významnou souvislost mezi mírou centrality těchto spirituálních snah a životní spokojeností, mírou pozitivních zážitků a výkonem, a to navzdory tomu, že spirituální snahy vyžadují větší úsilí než jiné snahy. (Křivohlavý, 2006)

Křivohlavý prezentuje také vlastní bádání na téma vztah mezi spiritualitou a kvalitou života. V něm prokázal nenáhodný vztah mezi hloubkou duchovního života a kvalitou života a mezi hloubkou duchovního života a smysluplností života (Křivohlavý, 2006).

Maddi et al. (2006) se zaměřili na stres a zátěž. Porovnávali efekt nezdolnosti²¹ a religiozity na vyrovnání se se zátěží. Oběma konstruktům připisují srovnatelnou spirituální povahu, přičemž společný jmenovatel obojího vidí v hledání smyslu. Religiozita se odkazuje na nadpřirozený řád, nezdolnost je spiritualita orientovaná na jedince samotného. Nezdolnost vede k tvořivému hledání řešení prostřednictvím dostupných zdrojů, zatímco religiozita ujišťuje o univerzálních danostech a podporuje stabilitu jedince. Koncept nezdolnosti se prokázal jako efektivnější ochrana proti depresi, hněvu, stresu a napětí než religiozita. Nezdolnost mobilizuje potřebné copingové mechanismy a podpůrnou sociální interakci.

Carpenter et al. (2012) studovali roli pozitivního a negativního náboženského

---

²¹ Koncept hardiness (termín zavedla r. 1979 Suzanne Kobasa) je prezentován zpravidla třemi klíčovými termíny: *commitment* (oddanost jistým hodnotám), *control* (přesvědčení o možnosti chod věcí ovlivnit), *challenge* (přijetí nesnází jako výzvy).

přístupu k zátěžovým situacím. Prokázali jen mírný pozitivní efekt kladného náboženského přístupu k zátěži (např. hledání, jak může Bůh v mé situaci pomoci), zatímco efekt záporného přístupu (např. obviňování duchovní komunity, že se o mne nestará) na zhoršené prožívání stresu byl výrazný. Je třeba uvážit, že v této studii nešlo o spiritualitu, ale religiozitu.

Walker et al. (2010) představili tři případové studie fyzického a sexuálního zneužití dětí a zaměřili se na roli spirituality těchto dětí v procesu jejich kognitivně behaviorální terapie. Odkrývají nové možnosti využití tohoto rozměru osobnosti k pomoci obětem traumatických zkušeností.

Spiritualita poskytuje odvahu a motivaci vyrovnat se s limity a obtížemi života. Spiritualita zahrnuje nejen pozitivní prožitky a postoje jako je všímavost vůči kráse a harmonii, úcta k životu a tvůrčím hodnotám, zodpovědnost v rozhodování a plnění životních rolí, respekt vůči normám, smysl života a podobně. Zahrnuje též vyrovnání se s omezeností vlastní existence. (Rys, 2008) Souvisí s ní postoj ke smrti a ztrátám obecně. Člověk, který se spirituálně rozvíjí, má příležitost získat náhled i vůči těmto skutečnostem života. U lidí duchovně nezralých naopak tato témata vyvolávají strach, hrůzu a úzkost. To bývá motivem kompenzačního chování (např. konsumerismus) nebo vyhýbavého chování (např. antiaging postupy s cílem uchovat mládí a výkonnost co nejdéle).

2.5.2 Vztahové aspekty

Spiritualita úzce souvisí s interpersonálními vztahy. Duchovní systémy poskytují určité normy a vzory, které pozitivně mohou regulovat reakci zejména na problematickou či dokonce traumatickou zkušenost. V duchovním kontextu člověk může hledat emocionální i hodnotovou oporu pro zvládnutí zátěže spojené s řešením vztahových těžkostí.

Říčan dává do souvislosti se spiritualitou vztahové emoce jako například okouzlení, respekt, intimitu, soucit, ale také nenávisť. Upozorňuje též na to, že mezilidské vztahy samy o sobě zahrnují rozměr sebepřesahu a mají často spirituální povahu. (Říčan, 2006)

Byl prokázán přímý vliv spirituality a religiozity na posttraumatický růst a souvislost mezi odpuštěním a růstem, přičemž spiritualita se jeví jako zprostředkovatel této benevolence projevené odpuštěním. (Schultz et al., 2010).

Janošová (2007) s pomocí již zmíněné škály PSQ prokázala vztah nenáboženské spirituality k strategiím zvládnání vzteku u adolescentů. Jak zvládnání zloby za pomoci abreakce pomstychtivých představ, tak i užívání empatie vůči iritující osobě signifikantně souvisí s nenáboženskými spirituálními prožitky.

Brelsfordová (2011) studovala, jak ovlivňuje spiritualita řešení konfliktů v dyadických mezigeneračních vztazích. Efekt spirituální perspektivy na řešení sporů není jednoznačný. Ukázalo se, že rozhodující vliv má způsob, jakým je spirituální perspektiva do komunikace integrována (autorka rozlišuje mediaci a triangulaci).

Některé výzkumy prokázaly, že duchovní orientace zpravidla pozitivně ovlivňuje nejen oddanost v manželství, ale i spokojenost v manželství. Také se podílí na větší míře konstruktivních strategií při řešení manželských konfliktů. Na druhou stranu se ukazuje, že nábožensky orientované páry, v nichž manžel vykazuje vyšší míru neuroticity (ve smyslu Eysenckově), prožívají větší obtíže než ostatní páry. Míra rozvodovosti je u párů, které se účastní duchovních aktivit, nižší. Podobně se řada výzkumů věnovala tématům rodičovství a výchovy v souvislosti s duchovní orientací rodiny. Potvrzuje se v nich předpoklad o vyšší kohezivitě takových rodin a rodičovské vřelosti. Náboženské přesvědčení je významným zdrojem posily k vyrovnání se s péčí o dítě se speciálními potřebami. (Mahoney, Tarakeshwar, 2005)

Se spiritualitou a religiozitou se však mohou pojit i přesvědčení a postoje, které vedou k negativním vymezením a nevstřícným postojům. Na to upozornil například Gordon W. Allport ve své práci *O povaze předsudků* (1954/2004). Zkoumá v ní zdroje předsudků a diskriminace a dochází k závěru, že vztah k posvátnému nevede vždy ke vstřícnému vztahu k druhým navzdory silnému sociálnímu akcentu většiny duchovních proudů a nauk. Závěrečnou kapitolu části o

povahové struktury tolerantních a netolerantních osobností věnuje Allport roli náboženství v otázce předsudků. Domnívá se, že má paradoxní roli: předsudky vyrábí i odstraňuje. Přichází s tezí, že hlavním důvodem, proč se náboženství stává ohniskem předsudků, je to, že je nejen vírou, ale zároveň kulturním jádrem společnosti. Pod záminkou hájení duchovních pravd se často skrývá obhajoba určité kultury nebo nějaká forma neofobie či xenofobie anebo dokonce honba za mocí, slávou, bohatstvím. Náboženství a jeho pravdy lze snadno zneužít k hájení téměř libovolných postojů.

Specifickou oblastí je vztah spirituality a odpuštění. Odpuštění je téma, které se stalo předmětem intenzivního zájmu psychologů až s přelomem tisíciletí a s rozvojem pozitivní psychologie. Je jednoznačné, že odpuštění je v centru pozornosti prakticky všech náboženských systémů od animistických po monoteistické. Poskytují normativní rámec, zasazují odpuštění do kontextu vztahu s posvátným, představují určité vzory odpuštění a usmíření a někdy také otvírají jisté psychologické zdroje odpuštění. Odpuštění je spojeno s vinou, a proto může být pokořující a interpersonálně riskantní zkušeností. Některé výzkumy prokázaly, že jedinci z intrinsickou religiozitou ochotněji přebírají zodpovědnost za vinu a usilují o smíření. (McCullough et al., 2005)

Podobně jako v případě vlivu spirituality na interpersonální vztahy ani v oblasti odpuštění vliv nelze spirituality zjednodušit. Ukazuje se, že spiritualita bývá spojena s vyšší neuroticitou, což Říčan dává do souvislosti s intenzivněji prožívaným pocitem viny (Říčan & Janošová, 2010). Navíc je třeba vzít v úvahu, že některé duchovní systémy uplatňují též princip odplaty či dokonce msty nebo retribuice (judaismus, islám, karma v hinduismu).

2.5.3 Prosociální chování

Není pochyb o tom, že mnoho prosociálního chování je inspirováno spirituálně. Rozvoj institucionalizované zdravotní a sociální péče je v dějinách jednoznačně spojen s náboženskými řády. Také řada významných osobností, které ovlivnily vnímání charitativní činnosti a zodpovědnosti za druhé, byla motivována spirituálními hodnotami (např. Elie Wiesel, Dalajláma, Matka Tereza, Jimmy

Carter aj.). Gallup Polls prezentoval v roce 1984 průzkum, z něhož vyplynulo, že více než dvě třetiny těch, kdo pracují ve službách seniorům, chudým a potřebným jsou lidé vysoce oddaní duchovním hodnotám, přičemž tyto výsledky byly potvrzeny i o pět a deset let později. Podobně významný a jednoznačný je efekt spirituality na kontrolu tendencí k antisociálnímu chování. Tento důsledek spirituality je posílen v případě, že jedinec je zapojen do nějaké duchovní komunity. (Donahue, Nielsen, 2005)

Gibson (2008) prokázal souvislost mezi religiozitou (posuzována jako náboženský konzervatismus a frekvence účasti na bohoslužbách) a občanskou angažovaností (vyjádřená pravděpodobností dobrovolnické práce a iniciativou v pomoci druhým) na rozdíl od politické angažovanosti.

Zároveň je třeba připomenout, že směřování k spirituálním hodnotám či k sebepřesahu (v Maslowově pojetí) může paradoxně vést k chování, které s altruismem a prosociálními motivy nemá nic společného. Koltko-Rivera (2006) dokládá, že je-li opravdu sebepřesah nejvyšší postavenou motivační hodnotou, lze lépe vysvětlit teroristické činy motivované náboženským přesvědčením či ideály. Oddanost vůdci či ideologii spojená s mystickým prožíváním může vést k rozhodnutím bez kontroly rozumu a k činům nenávisti a agrese. Poněšický za takovým chováním vidí „*orgiastické uspokojení z destrukce*“ (Poněšický, 2006, 100)

2.5.4 Zdraví

Vztah mezi spiritualitou a somatickým zdravím je předmětem dnes vznikajícího nového oboru označovaného jako somatopsychospiritualita (Křivohlavý, 2006). Empirických studií na toto téma je dnes už k dispozici poměrně hodně. Omezím se na zmínku o roli spirituality v léčbě návykových onemocnění.

Piedmont využil svou *Škálu spirituální transcendence* k posouzení výsledků odvykací léčby (návykovou látkou byl alkohol, marihuana, kokain a heroin). Prokázal využitelnost zejména škál Univerzalita a Spojitost v predikci výsledků léčby. Dává tento efekt do souvislosti s rozkrytím širšího životního obzoru,

s obnovou sebeocení a vnímání hodnoty vlastního života, což spiritualita přináší. Domnívá se, že pocit univerzality a propojenosti s ostatními omezuje narcistické sklony a přispívá k úzdravě a obnově smysluplného života. Shrnuje, že aspekty spirituality lze považovat za robustní prediktory výsledků odvykací léčby. (Piedmont, 2004)

Pokud jde o souvislost spirituality a léčby závislostí, jistě pozoruhodným fenoménem je též mimořádný efekt přístupu organizace Alcoholics Anonymous (AA) (hodnoceno podílem těch, kteří po zapojení do AA dokážou omezit či ukončit spotřebu alkoholu - uvádí se kolem 50 – 60%). Ačkoliv se oficiálně nehlásí k žádné církvi či duchovní tradici, její křesťanské kořeny jsou dobře známé a nezpochybnitelné. Není divu, že z dvanácti zásad, jimiž se členství v AA řídí, se většina týká duchovního aspektu úzdravy:

2. *Dospěli jsme k víře, že síla větší než naše může obnovit naše duševní zdraví.*
3. *Rozhodli jsme se předat svoji vůli a svůj život do péče Boha, tak jak ho my sami chápeme.*
4. *Provedli jsme důkladnou a nebojácnou inventuru sami sebe.*
5. *Přiznali jsme Bohu, sami sobě a jiné lidské bytosti přesnou povahu svých chyb.*
6. *Byli jsme zcela povolní k tomu, aby Bůh odstranil všechny tyto naše charakterové vady.*
7. *Pokorně jsme ho požádali, aby naše nedostatky odstranil.*
11. *Pomocí modlitby a meditace jsme zdokonalovali svůj vědomý styk s Bohem, jak jsme ho chápali my a modlili se pouze za to, aby se nám dostalo poznání jeho vůle a síly ji uskutečnit.*
12. *Výsledkem těchto kroků bylo, že jsme se spirituálně probudili a v důsledku toho jsme projevíli snahu předávat toto poselství ostatním alkoholikům a uplatňovat tyto principy ve všech záležitostech (Dvanáct kroků AA)*

Hood et al. (2009) připomínají ojedinělý pokus vytvořit výzkumný nástroj označený jako *God Locus of Health Control Scale*. Je otázkou, zdali lze nějaký podobný konstrukt prokázat. Jisté je, že duchovní zdroje pomáhají vytvářet potřebný pocit kontroly nad věcmi, a to tak fatálními a nevyhnutelnými jako je třeba smrt. S tímto rozvojem smyslu pro kontrolu nepochybně souvisí i sebeovládání, které je nezbytným předpokladem mnoha jiných ctností. Hood et al. jej označují je za morální svalstvo, které umožňuje výkon jiných ctností.

2.5.5 Vysvětlení účinku spirituality

Mnoho výzkumů prokázalo, že spiritualita a religiozita ovlivňuje prožívání a

chování jednotlivce. Většina výzkumů v této oblasti má však deskriptivní charakter. Teoretické modely, které by popsané účinky mohly objasnit, zatím převážně chybí nebo jsou v rovině hypotéz.²²

Můžeme předpokládat, že se uplatňují kognitivní mechanismy: vztah k posvátnému poskytuje systém jistých přesvědčení a pravd, které následně vedou k určitému chování či jej umožňují. Jistě se však budou uplatňovat i sociální procesy: začlenění do duchovní komunity umožňuje observační učení a uplatňují se tam skupinové procesy. Významnou roli hraje i motivace. Vztah k posvátnému poskytuje jistý kontext pro zvládání obtížných životních situací. Příběhy a vzory inspirují. Pokud je vztah k posvátnému rozvinut na osobní rovině, pak se zde jistě projevuje i váha jistého závazku.

Abraham Maslow vidí ve vrcholových zkušenostech (*peak-experiences*) jednoznačný spirituální rozměr, který následně ovlivňuje prožívání a chování jednotlivce. Člověk, který projde vrcholovou zkušeností, více vnímá svět jako celek. Dochází k potřebnému osvobození od věcí a jiných vnějších objektů, které jsme předtím vnímali jako nezbytné pro naše uspokojení (toto Maslow označuje jako *B-cognition*). Vnímání je osvobozeno od soběstředných ambicí a namísto nich se objevují vnitřní hodnoty Bytí (*intrinsic values of Being*) a nové emoce jako je údiv, úcta, pokora, spokojenost a podobně. Jsou překonány rozpory světa a to podněcuje vůli k růstu, převzetí odpovědnosti, klásce: člověk se stává více člověkem. (Maslow, 1970)

Jan Poněšický shrnuje význam spirituality pro psychický rozvoj a zralost tak, že „*přispívá k odstranění bazální nejistoty lidské existence, a tak uspokojuje potřebu jistoty, bezpečí, orientace v životě, správnosti jeho vedení v opření se o autoritu.*“ (2006, 100)

Jednu z hypotéz nabízí i William James. Podle něj hlavním zájmem člověka je štěstí. Prožitek či zkušenost štěstí spojuje s duchovním hledáním. Takové duchovní systémy, které nám poskytují prožitek štěstí, považujeme za efektivní, dokonce

---

²² Za pozornost jistě stojí Averillova teoretická studie na téma psychologická podstata spirituality (Averill, 1998).

pravdivé, a přitahují nás. Dokonce je přesvědčen o tom, že smutek je samotným jádrem každého filosofického schématu, které vychází z pouhého pozitivismu, agnosticizmu či naturalismu. Vysvětluje tento smutek jako přirozený výsledek našeho poznání, že všechno materiální je velmi křehké a nestálé. Již jen prostý fakt stárnutí nikoho nenechá na pochybách, že o trvalost materiálního světa a materiálních hodnot naději opřít skutečně nelze. Situaci lidí, kteří staví na naturalismu, velmi ilustrativně James přirovnává ke skupině lidí na zamrzlém jezeře obklopeném vysokými útesy, takže z něho nelze nikam odejít. Všichni vědí, že led pomalu taje a že se nevyhnutelně blíží okamžik, kdy nezbude pod nohama nic než bezedná hlubina. Možná si navenek vesele užívají bruslení na jezeře, ale hluboko uvnitř znají pravdu, která je naplňuje smutkem a prázdnotou. Štěstí, po němž toužíme, musí být založeno jinde a hlouběji. (James, 1902/1985, 140nn)

2.6 Spiritualita v kontextu pozitivní psychologie

Již zhruba desetiletí se v psychologii profiluje proud označovaný jako pozitivní psychologie. Klade si za cíl soustředit se na to, co je v lidské psychice dobré a jak je možné tyto dobré stránky lidského prožívání a chování podpořit a rozvíjet. Dle Křivohlavého je cílem pozitivní psychologie „*celková psychická pohoda (well-being) ať jedince, či skupiny lidí*“ nebo „*budování nejlepších kvalit života*“ (Křivohlavý, 2004, 8, 10).

Svůj zájem pozitivní psychologie orientuje do tří oblastí: na studium pozitivní subjektivní zkušenosti (jako je pocit štěstí či smysluplnosti), na studium pozitivních individuálních rysů (například označované jako silné stránky charakteru) a na rozvoj institucí, které podporují či umožňují pozitivní zkušenosti či rysy (může jít o rodinu, školu, pracoviště apod.).

Z hlediska mé práce se ukázal přístup pozitivní psychologie velmi přínosný. Téma spirituality v tomto oboru psychologie patří k jednomu ze základních. Každý přehled pozitivní psychologie se jím zabývá (viz např. Křivohlavý, 2004; Snyder & Lopez, 2005; Slezáčková, 2012). Je zkoumán zejména z hlediska životní spokojenosti a štěstí, z perspektivy životní smysluplnosti, dále s ohledem na

zvládání zátěže a posttraumatický rozvoj osobnosti, ve vztahu k řešení konfliktů a z hlediska silných stránek charakteru. Této poslední perspektivě bych se dále věnoval podrobněji.

2.6.1 Charakter

Jedním z ústředních pojmů pozitivní psychologie je dobrý charakter a jeho silné stránky. Tohoto tématu se v psychologii ještě před zformováním pozitivní psychologie dotkla řada badatelů. První polovina 20. století byla v psychologii pod vlivem pozitivismu a z této perspektivy se téma charakteru jevílo většině odborníků jako téma filozofické a nikoliv psychologické (takový postoj zaujímal např. Gordon Allport). Ani psychoanalytický přístup k osobnosti příliš nepřál zkoumání pozitivních stránek, protože se z perspektivy psychoanalýzy jevíly jako spekulativní či nedůvěryhodné. Teprve pozdější doba dala za pravdu jiným (např. Allportovu současníkovi Johnu Deweyovi), kteří vnímali relevantnost tématu charakter na poli psychologie. Za zmínku stojí například následující koncepty (dle Petersona & Seligmana, 2004):

- Erik Erickson chápe vývoj osobnosti cestou překonání psychosociálních krizí, v nichž jedinec získává jisté ctnosti (důvěru, autonomii, iniciativu, kompetence, identitu, intimitu, generativitu, integritu).
- Abraham Maslow prezentoval hierarchické pojetí potřeb člověka, jejichž vrcholem je potřeba sebeaktualizace a transcendence. Projevy osobnosti, která dosáhla uspokojení těchto nejvyšších potřeb, zahrnují takové stránky osobnosti jako je spontaneita, autonomie, smysl pro humor, schopnost hlubokých vztahů s druhými, tvořivost, pokora.²³
- Ellen Greenbergerová se v 70. letech 20. století zabývala otázkou psychosociálního zrání adolescentů a vytvořila dotazník *Psychosocial Maturity Inventory*. Ten mapuje individuální, interpersonální a sociální přiměřenost a odráží řadu charakterových stránek.
- Koncepty, které přinesli Eysenck, Cattell, Cloninger, Costa a McCrae (Big Five) nebo tvůrci dotazníku MMPI, přímo či nepřímo pojmenovávají to, co bychom z hlediska pozitivní psychologie vnímali jako silné stránky

---

²³ Maslow (1970) popisuje celkem čtrnáct těchto tzv. *Being-values*.

charakteru (např. „Svědomitost“ či „Přívětivost“ z Big Five zahrnují spolehlivost, cílevědomost, vytrvalost, resp. laskavost, vděčnost; „Cílevědomost“, „Spolupráce“ či „Sebetranscendence“ z Cloningerovy koncepce charakteru shrnují příslušné silné stránky).

- Kohlbergova klasifikace stadií morálního vývoje (prekonvenční, konvenční, postkonvenční) vychází ze způsobu usuzování jedince o morálních otázkách. Je však podobně jako Piagetova koncepce heteronomní a autonomní morálky orientována výrazně kognitivně a nezabývá se tolik vlastním jednáním v konkrétní situaci.
- Vaillantovo třídění obranných mechanismů vychází z psychodynamické perspektivy a rozlišuje méně zralé (např. popření či agování) a zralejší obrany (např. sublimace, humor, altruismus). Rozdíl mezi nimi je v tom, jak odpovídají realitě (zralejší ji méně deformují) a jak přispívají k celkové adaptaci jedince na prostředí a okolnosti. Zralé obranné mechanismy mohou být dynamickým základem kladných stránek charakteru.
- Významným tématem současné klinické psychologie je téma resilience a copingu. Vedle výzkumu rizikových faktorů se věnuje také pozornost salutoprotektivním faktorům, které charakterizují připravenost jedince reagovat na nepřízeň okolností a prostředí. Stojí za povšimnutí, že k těmto ochranným faktorům se řadí kromě environmentálních (souvisí například se vztahy) také vnitřní (naděje či optimismus, smysl života, tvořivost, schopnost navazovat vztahy, humor, sebeocení apod.).

Charakter z hlediska pozitivní psychologie je třeba vnímat jako „*soubor pozitivních rysů osobnosti, který je vnímán napříč kulturami a dějinami jako důležitý pro dobrý život*“ (Park & Peterson, 2006, 893). Předpokládá se, že tyto pozitivní rysy jsou biologicky disponovány, ale též významně formovány prostředím v průběhu života.

Sweeney & Fry (2012) na základě průzkumu řady studií na téma charakter, definují několik principů, které se podílejí na rozvoji charakteru člověka. Přestože jejich výzkum se týkal zejména vedoucích v organizacích, jeví se pojmenované zákonitosti jako platné obecně:

- Charakter se projeví morálním a etickým chováním konzistentním v různých situacích.
- Vnitřní hodnoty, přesvědčení a záměry se projeví na vnějším chování.
- Rozhodnutí, úsudky a chování jsou určovány vnitřním systémem ctností a hodnot a nikoliv jinými vlivy.
- Rozvoj charakteru je kontinuální proces, který vede k integraci hodnot a přesvědčení do identity.
- Charakter vede k rozvoji takových stránek osobnosti, které jsou potřebné ke kongruenci mezi přesvědčeními a chováním.
- Charakter slouží k podpoře obecného blaha, nikoliv pouze k uspokojení vlastních potřeb.

Titíž autoři zdůrazňují, že navzdory rozmanitostem v definicích charakteru je zřejmé, že by měl zahrnovat aspekty behaviorální (jde o chování konzistentní s přesvědčeními), psychologické (jde o postoje a chování, které odpovídá vlastnímu self) a sociální (chování slouží k dobru komunity). Hodnoty a přesvědčení vždy tvoří jádro charakteru. Od adolescence se zabudovávají do identity jedince, přičemž tento proces je celoživotní. Ty se však uplatňují prostřednictvím silných stránek charakteru.

Jako silné stránky charakteru uvádějí smysl pro aktivní jednání (*sense of agency*), sebeuvědomění (*selfawareness*), sebeovládání (*selfregulation*), sebemotivace (*selfmotivation*), sociální povědomí a spojení s druhými (*social awareness and connection with others*).

Rozvoji charakteru rozumí jako duchovnímu procesu, přičemž chápou termín spirituální v širším měřítku jako něco, co vede člověka k tomu být skutečně lidským.²⁴ Základem tohoto rozvoje je vnitřní život (*inner life*), který slouží k sebereflexi, nastavení cílů a hodnot, k ujištění o vlastních přesvědčeních. Technikami vnitřního života mohou být například pobyt v přírodě, modlitba, meditace, psaní deníku, čtení inspirující literatury, účast na náboženských úkonech, reflexe vlastních zkušeností apod. (Sweeney & Fry, 2012)

---

²⁴ Právě tak rozuměl spiritualitě J. A. Komenský: smyslem celého formativního úsilí je být vpravdě člověkem. (Hábl, 2010)

2.6.2 Silné stránky a ctnosti

V dalším textu této části se budu podrobněji věnovat pojetí silných stránek charakteru, jak je představují ve svých pracích Christopher Peterson a Martin Seligman (zejména jejich *Character Strengths and Virtues*, 2004).

Silné stránky charakteru definují jako pozitivní rysy osobnosti, které se odrážejí v myšlení, prožívání a chování (Park, Peterson & Seligman, 2004), či jako procesy a mechanismy, které vedou k projevům ctností (Peterson & Seligman, 2004). V jejich teorii představují silné stránky střední úroveň hierarchie tvořené ctnostmi (*virtues*), silnými stránkami (*character strengths*) a situačními tématy (*situational themes*).

Ctnosti jsou v tomto pojetí chápány jako zásadní charakteristiky osobnosti, které jsou přijímány napříč kulturami a dějinami jako univerzální hodnoty spojené s dobrým životem.²⁵ Každá ctnost je podporována více silnými stránkami. Situační témata naopak představují návyky, jimiž se silné stránky konkrétně projevují v určité situaci.

Situačních témat mohou být desítky a značně se liší podle kulturního prostředí. Ctnosti jsou naopak značně obecné a do určité míry abstraktní kategorie. Proto se zájem pozitivní psychologie soustřeďuje především na silné stránky. Na rozdíl od ctností jsou měřitelné a je možné na nich pracovat. Jsou považovány za rysy osobnosti. Jsou tedy relativně stálé a obecné, ale zároveň modifikovatelné individuálním nastavením a tudíž schopné proměny.

Silné stránky nejsou nahlíženy jen jako důsledek odstranění problémů či poruch (pouhý vedlejší produkt léčby chorob), ale jako primární cíl. Jsou předpokladem přiměřeného chování v rozmanitých životních situacích a vedou tak k větší životní spokojenosti. Silný či zdravý charakter je jedním z předpokladů zvládnutí životních nároků a dobrého života obecně. Jistě nejde o předpoklad jediný. Například vnější podmínky také do značné míry určují, jaký život žijeme a jak zvládneme jeho výzvy.

---

²⁵ Pargament & Mahoney (2005) upozorňují, že konstrukt ctností má evidentně své kořeny v náboženských tradicích.

Platí vzájemný vliv kontextu a podmínek, v nichž žijeme, a našich osobnostních dispozic včetně charakteru. Z této rovnice pak vychází výsledný obraz života, míra naší spokojenosti či způsob, jak se vypořádáme se vším, co život přináší.

Peterson & Seligman (2004) na základě rozsáhlé analýzy ctností a projevů dobrého charakteru, jak byly oceňovány v různých údobích historie, v různých kulturách, filozofiích, ale i psychologických školách, dospěli k definování čtyřiceti silných stránek, které vedou k šesti ctnostem. K tomu, aby určitý rys osobnosti mohl být klasifikován jako silná stránka charakteru, musel splňovat většinu z následujících deseti parametrů:

- Naplňují představy člověka o dobrém životě.
- Mají hodnotu samy o sobě, i kdyby nevedly k výsledkům oceňovaným druhými.
- Jejich vyjádření neomezuje či nepokořuje druhé. Pojmenování jejich opaku musí být zřetelně negativní bez ohledu na to, zda jde o rys bipolární nebo unipolární.
- Jejich projev v myšlení, prožívání a chování musí být zřetelný, odlišitelný, stabilní v různých situacích i v čase.
- Musí být vzájemně odlišitelné. Jedná silná stránka nezahrnuje jinou.
- Jsou ztělesněny v obecně přijímaných příbězích, vzorech, ideálech. U některých výjimečně nadaných malých dětí s mohou vyskytnout v mimořádně silné podobě. Jde o doplňkové kritérium, které předpokládá, že tyto silné stránky by mohly být chápány inherentní rys.
- U některých lidí lze pozorovat jejich úplnou absenci.
- Většinová společnost poskytuje instituty a rituály, jimiž silné stránky a jimi podporované ctnosti kultivuje.

Stručnou charakteristiku jednotlivých ctností a silných stránek v pojetí Petersona & Seligmana (2004) přináší následující tabulka (vycházím z překladu, který uvádí Slezáčková, 2012, 92-93).

Tab. 1 Ctnosti a silné stránky klasifikace *Values In Action*

I.	Moudrost a poznání	Kognitivní silné stránky, které se uplatňují v procesu získávání a využívání vědomostí.
1	Tvořivost	Originalita a produktivita v myšlení a konání. Zahrnuje také umělecké výtvořiny, ale neomezuje se jen na ně.
2	Zvídavost	Projevování zájmu o získávání zkušeností pro ně samotné. Fascinace novými věcmi a tématy. Bádání a objevování.
3	Úsudek	Promyšlení a posuzování věcí ze všech úhlů. Nečinění ukvapených závěrů. Schopnost změnit názor ve světle nových důkazů. Spravedlivé zvažování všech pro a proti.
4	Láska k učení	Osvojování si nových schopností a znalostí. Zvládání nových tématických celků samostudiem nebo v rámci formální výuky. Souvisí se zvídavostí, ale přesahuje ji tendencí jedince rozšiřovat své dosavadní poznání systematickým způsobem.
5	Vhled	Schopnost dát moudrou radu druhým. Uplatnění takového pohledu na svět, který je pro daného člověka i pro ostatní lidi smysluplný.
II.	Odvaha	Emocionální silné stránky zahrnující uplatnění vlastní vůle k dosažení cíle navzdory vnějšímu či vnitřnímu odporu.
6	Statečnost	Neuhýbání před ohrožením, výzvou, obtížemi nebo bolestí. Vyjadřování svého názoru i proti opozici. Zachování se podle vlastního - byť nepopulárního - přesvědčení. Zahrnuje fyzickou odvahu, ale neomezuje se jen na ni.
7	Vytrvalost	Vytrvání v činnosti navzdory překážkám a obtížím. Dokončování započatého. Zažívání pocitu uspokojení ze splněných úkolů.
8	Integrita	Pravdomluvnost. Upřímná sebe prezentace. Nepředstírání. Přijímání zodpovědnosti za vlastní prožívání a jednání.
9	Vitalita	Nadšený a energický přístup k životu. Nedělání věcí jen napůl či pouze z povinnosti. Prožívání života jako dobrodružství. Čilost a aktivita.
III.	Lidskost	Interpersonální silné stránky, které zahrnují navozování a udržování vztahů.
10	Láska	Vážení si blízkých vztahů s druhými lidmi, obzvláště s těmi, kteří sdílení a péči opětuji. Udržení důvěrného vztahu.
11	Laskavost	Konání laskavostí a dobrých skutků. Pomoc druhým a péče o ně.
12	Sociální inteligence	Vnímavost vůči pocitům a motivům druhých lidí i svým vlastním. Znalost toho, jak se vhodně zachovat v různých sociálních situacích. Poznání toho, co ostatní motivuje.
IV.	Spravedlnost	Občanské silné stránky, které jsou základem zdravého fungování komunity.
13	Občanství	Schopnost dobře pracovat jako člen skupiny nebo týmu. Loajalita vůči skupině. Podílení se na společných aktivitách, sdílení.
14	Spravedlivost	Čestné a spravedlivé jednání se všemi lidmi. Nenechat se při rozhodování ovlivnit osobními pocity. Poskytnout všem stejné příležitosti.
15	Vůdcovství	Povzbuzování skupiny, již je člověk členem, k dosažení úspěšného výkonu. Udržování dobrých vztahů ve skupině. Organizace skupinových aktivit a dohlížení na jejich průběh.
V.	Umírněnost	Silné stránky, které chrání před neumírněností a nestřídmostí.
16	Odpuštění a milosrdenství	Odpouštění těm, kdo se provinili. Přijímání druhých s jejich nedostatky. Schopnost dát lidem druhou šanci. Nebýt pomstychtivý.
17	Pokora a skromnost	Napovažování se za výjimečného. Nesnažit se být středem zájmu. Nechat za sebe mluvit svoje činy.
18	Obezřetnost	Opatrnost při rozhodování. Zbytečně neriskovat. Neříkat a nedělat to, čeho by člověk později litoval.
19	Sebeovládání	Usměrnování svého prožívání a jednání. Disciplinovanost. Ovládnutí svých tužeb a emocí.
VI.	Transcendence	Silné stránky, které člověka propojují s univerzem a vnášejí do života smysl.
20	Smysl pro krásu a dokonalost	Vnímavost vůči kráse. Ocenění dokonalosti a/nebo vynikajících výkonů v různých oblastech života - od přírodních krás přes umění, matematiku, vědu až po každodenní zkušenosti.
21	Vděčnost	Uvědomění si dobrých věcí, které se dějí, a prožívání vděčnosti za ně. Umění vyjádřit díky.
22	Naděje	Očekávání od budoucnosti jen to nejlepší. Aktivní snaha dosáhnout cílů. Přesvědčení, že je možné dospět k lepší budoucnosti.
23	Humor	Všímání si světlých stránek života. Mít rád legraci a škádlení. Umět ostatní rozveselit a rozesmát. Umět žertovat (nejen vyprávět vtipy).
24	Spiritualita	Ucelená představa o vyšším účelu a smyslu světa. Poznání svého místa v řádu vesmíru. Smysl života a víra, která člověka vede, formuje a je zdrojem útěchy.

2.6.3 Inventář VIA-IS

Na tomto pojetí charakteru, ctností a silných stránek je zkonstruován nástroj k měření silných stránek označovaný jako *Values In Action Inventory of Strengths* (VIA-IS). Jde o sebesposuzovací dotazník pro dospělé, který ve 240 položkách zkoumá 24 silných stránek (deset položek na každou silnou stránku, z toho tři skórovány reverzně). Každá z položek jednoduše pojmenovává určitou situaci a respondent se má rozhodnout, nakolik popsaná situace odpovídá jeho skutečnému myšlení, prožívání či chování. Svou odpověď vyznačuje na pětibodové Likertově škále. Skóry pro jednotlivé škály se spočítají jako aritmetický průměr jednotlivých odpovědí. Inventář je k dispozici na webových stránkách www.viastrengths.org. Zároveň s uvedením inventáře VIA-IS probíhaly práce na vytvoření analogického nástroje pro mladší věkové skupiny, jejichž výsledkem je dotazník *VIA-Youth* (viz kap. 3.3.1).

Dotazník VIA-IS byl zveřejněn v roce 2001 a prošel od té doby mnoha výzkumy, které potvrzují jeho přínos, ale odkrývají i některé jeho slabé stránky. Pokud jde o jeho reliabilitu a validitu, autoři uvádějí, že všechny škály mají α větší než 0,7. Skóry jsou sešikmeny doprava. Korelace test – retest (po čtyřech měsících) mají hodnotu větší než 0,7.

Faktorová analýza skóru neprokázala vazbu silných stránek na šest ctností, ale naznačuje existenci pěti faktorů. Ty autoři označují jako silné stránky omezující, intelektuální, interpersonální, emocionální a teologické. První tři empiricky ověřené faktory dávají do souvislosti se Svědomitostí, Otevřeností a Přívětivostí modelu Big Five. Ke každému z ověřených faktorů uvádějí příklady silných stránek. Macdonald et al. (2008) si všímají, že místo 24 jich Peterson & Seligman ve své zprávě o faktorové analýze vyjmenovávají pouze 19 (Peterson & Seligman, 2004, 632). Vysvětlují to nejednoznačností výsledků faktorové analýzy a svým výzkumem zpochybňují existenci těchto pěti faktorů.

Faktorovou či komponentovou analýzu silných stránek VIA s různými výsledky prováděli také další badatelé (užitečný přehled přináší Shryack et al., 2010; dále viz Toner et al., 2012; Park & Peterson, 2006b; Ruch & Weber et al., 2012). V žádném

výzkumu se však plně nepotvrdil původní teoretický konstrukt šesti ctností.

Jiná bádání prokázala vztah škál VIA-IS k jiným zavedeným konstruktům. Smysl pro krásu, Zvědavost a Láska k učení pozitivně korelují s Otevřeností, jak je prezentována v NEO PI-R ($r=0,65$; resp. $0,73$ či $0,58$). Vůdcovství koreluje pozitivně s Přívětivostí ($r=0,42$), Vytrvalost a Sebeovládání se Svědomitostí ($r=0,73$ resp. $0,55$) ze stejného nástroje. (Peterson & Park, 2004).

Dotazník byl převeden do němčiny a otestován na rozsáhlém vzorku německy mluvící populace ve Švýcarsku. (Ruch et al., 2010) Nástroj prokázal silnou mezikulturní konzistenci a potvrdil se tak předpoklad, že silné stránky, které mapuje, nejsou kulturně zatíženy (Toner et al., 2012).

Zajímavé výsledky přinesl rozbor profilu VIA u respondentů, kteří dotazník vyplnili v USA před 11. září 2001 a poté. Byl prokázán významný nárůst skóre u sedmi silných stránek: Vděčnost, Naděje, Laskavost, Vůdcovství, Láska, Spiritualita a Občanství. (Peterson & Seligman, 2003)

Park, Peterson & Seligman prokázali souvislost mezi životní spokojeností a silnými stránkami Naděje, Vitalita, Vděčnost, Láska a Zvědavost. Naopak žádná z rozvinutých silných stránek nebyla spojena s nižší životní spokojeností. (Park, Peterson & Seligman, 2004).

Lavy & Littman-Ovadia (2011) zkoumaly vztah mezi životní spokojeností, silnými stránkami charakteru a připoutáním (Bowlby). Ukázalo se, že většina silných stránek negativně koreluje jak s vyhýbavým, tak i úzkostným připoutáním, přičemž se zdá, že mechanismus je v obou případech odlišný (zatímco silné stránky Láska, Vitalita, Vděčnost a Naděje zprostředkovávaly tento vztah v případě vyhýbavé vazby, v případě úzkostné vazby to byly stránky Naděje, Zvědavost a Vhled).

Zajímavý výzkum genetické podmíněnosti silných stránek prezentuje Steger et al. (2006). Porovnával výsledky klasifikace VIA u monozygotních a dizygotních dvojčat. Podobně jako u jiných osobnostních rysů i u silných stránek se prokázal významný vliv dědičnosti, čímž se potvrdily výzkumy prováděné jinými postupy.

Tento výsledek významným způsobem modifikuje jak teoretické předpoklady konstruktů silných stránek, tak praktické závěry, pokud jde o jejich rozvoj a využití.

VIA klasifikace je využívána k dalším výzkumným účelům spojeným s rozvojem osobnosti. Například Sosik (2011) zkoumal pomocí VIA klasifikace souvislost mezi výkonem top manažerů a jejich skóry silných stránek. Potvrdil hypotézu, že Integrita, Statečnost, Vhled a Sociální inteligence se významným způsobem podílejí na profesním výkonu, jak byl hodnocen jejich nadřízenými.

2.6.4 Transcendence a spiritualita v klasifikaci VIA

Z hlediska tématu mé práce se klasifikace VIA jevila jako zajímavý instrument vzhledem k tomu, že v kontextu silných stránek charakteru věnuje pozornost spiritualitě. Je třeba si povšimnout, že ji jako samostatnou silnou stránku zařazuje pod ctnost Transcendence.

Transcendenci²⁶ lze chápat jako sebepřesah, směřování k cílům, které směřující osobu přesahují. Obsah tohoto směřování lze chápat různě a paleta definic transcendentence je podobně široká jako u spirituality.²⁷

Emmons (1991, 191n, in Křivohlavý, 2006, 159) označuje za transcendentální ty cíle, „*které jsou zaměřeny nad vlastní osobu nebo mimo vlastní osobu a naznačují touhu dané osoby začlenit se do širšího a komplexnějšího celku, nebo ty snahy, které vyjadřují udržení nebo prohloubení vztahu s vyšší mocí, nežli je moc individua, případně ty snahy, které naznačují touhu dané osoby po sebepřesahu*“.

V pojetí Piedmontově transcendentence zahrnuje nejen tři dimenze, které měří jeho *Škála spirituální transcendentence* (pocit spjitosti, univerzalita, city uspokojení související s prožíváním osobního setkání s transcendentní realitou), ale také tolerance paradoxů, neposuzování, existenciálnost (soustředění na prožívání tady a teď, vše přijímat jako příležitost pro růst a potěšení), vděčnost. (Stríženec, 2007)

---

²⁶ Z lat. *scendo* = stoupám, *trans* = přes, nad.

²⁷ Je dobré mít na paměti, že pojem transcendentence má nejen psychologický kontext (jde o zmíněné „směřování jednotlivce“), ale i poněkud odlišný filozofický (zde jde o entitu, jejíž reálnou podstatu některé filozofické či religionistické školy zpochybňují a raději mluví o numínósnu či o posvátném).

Základním mechanismem, který facilituje transcendenci, je podle Ewy Rysové svoboda. Nedostatek či odepření svobodné volby brání člověku prožívat duchovní či posvátné hodnoty. (Rys, 2008).

Transcendence nepřináší jen vítané a uspokojivě prožívané zkušenosti. Schopnost poodstoupení od sebe, schopnost sebezpřesahu totiž vede například k úvahám, které jsou zřejmě typicky lidské: k úvahám o tom, co je za lidským životem (eventuálně před ním), k rozpoznání vlastní smrtelnosti, zranitelnosti, nepatrnosti. Z toho lze vytěžit pozitivní postoj pokory, vděčnosti za to, co mohu prožívat teď tady, respektu k všemu, co můj život přesahuje. Zároveň toto rozpoznání nutně vede k potřebě s rozpoznanou omezeností a křehkostí života se vyrovnat a přijmout ji. Člověk v konfrontaci s vlastní smrtí má příležitost učit se smíření a hledat skutečný smysl bytí. Postoj k smrti zásadním způsobem ovlivňuje postoj k životu. (Rys, 2008)

V pojetí autorů klasifikace VIA ctnost transcendence zastřešuje rozmanitou skupinu silných stránek, které přesto mají cosi podstatného společného: zprostředkovávají spojení s širším universem a tak poskytují smysl životu. Spiritualita odkazuje k víře a oddanosti k aspektům života, které označujeme jako božské, posvátné, universální či ideální. Smysl pro krásu a dokonalost odkazuje k vznešenosti, Vděčnost k dobru, Naděje k vysněné budoucnosti, Humor reprezentuje pozitivní reakci na potíže a protiklady života.

Smysl pro krásu a dokonalost vyznačuje schopnost údivu či úžasu nad něčím, co se jeví jako krásné či dokonalé. Vděčnost poznáme podle schopnosti vyjádřit díky, když něco přijímáme jako dar. Naději identifikujeme tehdy, když postoj k budoucnosti zahrnuje kladné očekávání. Humor definujeme u lidí, kteří jsou s to vidět věci ze světlejší stránky, sami se vtipnému zasmějí anebo vtipnou situaci umí vytvořit, druhé jsou schopni rozesmát.

Spiritualitu chápou Peterson & Seligman jako transkulturně univerzální fenomén. Označují ji za „nejlidštější ze všech silných stránek charakteru a zároveň nejvznešenější“ (2004, 533). Sami ji definují jako „soudržný systém přesvědčení o

vyšším účelu a smyslu universa a našem místě v něm“ (ibid.). Spiritualita je založena na přesvědčení o nefyzickém (duchovním) rozměru života. Skutečnou spiritualitu vyznačuje navíc to, že je zpravidla spojena také s vyhledáváním s morálními hodnotami a hledáním dobra. Ovlivňuje tedy, jak se člověk chová, jeho atribuce i smysl života či událostí.

Podobně jako většina ostatních autorů upozorňují na rozdíl mezi spiritualitou (psychologické zakoušení a význam systému přesvědčení o nejzazších věcech) a religiozitou (konvenční náboženské úkony), přičemž mají za to, že pro většinu lidí platí, že religiozita a spiritualita u nich koexistují, aniž by byl vnímán nějaký specifický rozpor. Zajímavou spojnici naznačují mezi svým pochopením spirituality a Antonovského konceptem *sense of coherence*, který vnímají jako alternativní pojetí nenáboženské spirituální dimenze osobnosti. (Peterson & Seligman, 2004)

2.6.5 Potenciál rozvoje

Klasifikace VIA není jistě jedinou alternativou přístupu k silným stránkám charakteru. Například Cawley et al. již v roce 2000 představili tzv. *Virtue Scale* se 140 položkami, u nichž faktorovou analýzou definoval čtyři faktory (Empatie, Řád, Vynalézavost, Vyrovnanost). (Cawley et al., 2000) M. Buckingham a D. Clifton z Gallupova ústavu vytvořili *Clifton Strength Finder* (34 silných stránek ve čtyřech dimenzích), jinou alternativu nabízí A. Linley (60 silných stránek intelektových, kognitivních, týkajících se sociální inteligence a mravních ctností). (Slezáčková, 2012)

Klasifikace VIA se nespokojuje jen s popisem stavu věcí. Například v případě *VIA-Youth* není základním výstupem pouhá identifikace pěti nejvýrazněji rozvinutých silných stránek charakteru. Ambice pozitivní psychologie z hlediska psychologie dětí a adolescentů směřují k intervenci, prevenci, podpoře zdravého vývoje. Specifickou oblastí mohou být děti s poruchami chování či specifickými poruchami učení, se specifickými vzdělávacími potřebami (smyslová či tělesná postižení, mentální retardace apod.) nebo děti ze sociálně slabého prostředí (např. minority, uprchlíci).

Dětství a adolescence je nepochybně příhodným obdobím pro formování postojů, ukotvení hodnot, prevenci rizikového chování a korekci případných závažných nedostatků výchovných či vývojových. Inventář *VIA-Youth* může být jedním z nástrojů, které perspektivně mohou být využity v rodině, škole či v poradenství pro rozvoj osobnosti dětí a dospívajících tak, aby rostl počet těch, kdo si tvořivě dokáží poradit s vlastní osobností i životními nároky. Konkrétně z hlediska ctnosti Transcendence je ve hře nalezení odpovídajícího smyslu života i smyslu nesnadných životních okolností, nastavení vhodné morální motivace a dobrých životních cílů, rozvoj potřebného sebevědomí i pokory, osvojení tvořivých řešení nejrůznějších interpersonálních situací a podobně.

2.7 Souhrn teoretické části

Různě orientovaní badatelé posledních dvou desetiletí navazují na dřívější práce klasiků oboru a vracejí do psychologie téma spirituality jako důležitý aspekt osobnosti a předpoklad spokojeného života. Spiritualita představuje hledání posvátného, což z psychologického hlediska představuje hledání transcendentního, existenciálního a sociálního kontextu života. Je úzce spojena s religiozitou, ale na rozdíl od ní není závislá na konkrétním náboženském systému a jeho tradovaných organizačních formách. Za zvlášť přínosný považují Vojtíškův instrumentální model spirituality, který kromě osobního zaujetí zahrnuje sedm komponentů, jimiž je vztah k posvátnému rozvíjen a jimiž se vztah k posvátnému projevuje: nauku, děje, normy a hodnoty, vyprávění, zážitky, společenství a tvorbu.

Spiritualita je specifickým projevem či dimenzí osobnosti, která z hlediska kognitivního může být chápána jako spirituální inteligence, z hlediska emočního a motivačního může být pojata jako sebepřesah odkazující ke smyslu bytí. Má svou dynamiku a potenciál rozvoje ve všech obdobích života, přičemž za rozhodující etapu pro rozvoj zralé spirituality považujeme dospívání. To souvisí s kognitivním vývojem, proměnami sociálního učení a hlavním vývojovým úkolem v průběhu dospívání: hledáním identity. Funkční spiritualita se významným způsobem podílí na spokojenosti života, patří k salutoprotektivním činitelům a přispívá k tvoření zdravých vztahů a k prosociálnímu chování. Proto jí věnuje pozornost mimo jiné

pozitivní psychologie, která ji představuje, zkoumá a rozvíjí jako jednu ze silných stránek charakteru. Praktickou aplikaci tohoto přístupu představuje Petersonova a Seligmanova klasifikace *Values In Action*, která zařazuje silnou stránku Spiritualita k ctnosti Transcendence.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

3.1. Výzkumný problém

Oblastí mého zájmu je vztah spirituality a osobnosti. Vzhledem k významu období dospívání pro rozvoj spirituality zaměřuji svou pozornost na populaci dospívajících.

Za výzkumný problém považuji popis české populace dospívajících z hlediska spirituality jako silné stránky charakteru a porovnání s dalšími silnými stránkami charakteru.

3.2 Cíle práce

Byly zvoleny následující cíle práce:

- Převedení inventáře *VIA-Youth* do české verze a ověření jeho použitelnosti.
- Vytvoření dotazníku *Spiritualita 7* a ověření jeho použitelnosti.
- Popis výzkumného vzorku z hlediska silných stránek hodnocených inventářem *VIA-Youth*.
- Popis vzájemné závislosti skóre silných stránek zahrnutých pod ctnost *Transcendence* a skóre ostatních silných stránek.
- Popis vzájemné závislosti skóre silných stránek zahrnutých pod ctnost *Transcendence* a skóre dotazníku *Spiritualita 7*.
- Popis vzájemné závislosti skóre silných stránek zahrnutých pod ctnost *Transcendence* a skóre škály *Fordyce*.

Pro dosažení těchto cílů byl zvolen postup dotazníkového šetření s následným vyhodnocením získaných dat pomocí popisné statistiky. Dotazník je složen ze čtyř základních částí:

- Základní demografické údaje (kromě věku a pohlaví bylo mezi sledované proměnné zařazeno uspořádání rodiny, počet sourozenců, velikost bydliště a školní prospěch).

- Fordyceho škála štěstí (její první část).
- Dotazník Spiritualita 7.
- Česká verze inventáře *VIA-Youth*.

Za základní soubor je považována populace žáků druhého stupně základních škol v České republice. Velikost výběrového souboru byla stanovena na 300 žáků s pokud možno rovnoměrným zastoupením žáků 6. a 9. ročníku, resp. chlapců a dívek.

3.3 Metody

3.3.1 Česká verze *VIA-Youth*

Rozhodl jsem se věnovat svou pozornost popisu spirituality dětí a dospívajících v souvislosti s dalšími osobnostními rysy. Základním úkolem bylo nalézt vhodný nástroj, jímž by výzkum v této populaci bylo možné provést. Hledání tohoto nástroje mne přivedlo do oboru pozitivní psychologie a konkrétně ke klasifikaci *Values In Action*. Ta nejen používá škálu spirituality, ale navíc ji sleduje spolu s dalšími osobnostními charakteristikami označovanými souhrnně jako silné stránky.

Z hlediska mého zájmu se jevila klasifikace, kterou VIA využívá, jako mimořádně přínosná. Lze konstatovat, že do značné míry jejich šest ctností pokrývá Komenského triádu vzdělanost – mravnost (reprezentovaná ctnostmi moudrost, umírněnost, statečnost a spravedlnost) – zbožnost (Komenský 1657/1958):

Tab. 2 Komenského cíle výchovy a vzdělávání a ctnosti VIA

Komenského triáda	Ctnosti v klasifikaci VIA
Vzdělanost	Moudrost a poznání
Mravnost (moudrost, umírněnost, statečnost a spravedlnost)	Moudrost a poznání
	Odvaha
	Umírněnost
	Spravedlnost
Zbožnost	Transcendence

Na teoretickém podkladě klasifikace silných stránek *Values In Action*, byl vytvořen inventář pro dospělé (VIA-IS). Krátce nato byl představen také analogický inventář pro nižší věkové kategorie. Dotazník *VIA-Youth* vznikl ve spolupráci s Katherine Dahlsgaard a Nansook Park v roce 2000. Od té doby bylo otestováno několik variant. V aktuální podobě má dotazník 198 položek v 24 škálách. Každé škále odpovídá 7-9 položek. Padesát čtyři položek je reverzně skórováno. Dle autorů pětistupňová Likertova škála vyhovovala i pro nejmladší respondenty a poskytovala lepší výsledky než třístupňová. Zjistilo se, že preadolescentní a adolescentní verze se liší velmi málo, a proto je nakonec výsledkem jediný dotazník pro věkovou skupinu 10 až 17 let. Rozsah dotazníku je dle autorů kompromisem mezi snahou nezatížit mladé respondenty nadměru a mezi potřebou zachovat reliabilitu jednotlivých škál.

Inventář byl hromadně administrován 2.300 žákům a studentům v sedmi státech U.S.A. prostřednictvím učitelů v řádných vyučovacích hodinách. Učitel nahlas přečetl instrukci dotazníku a odpovídal na otázky studentů. Průměrný student potřeboval na vyplnění dotazníku 40 až 45 minut času. Tři procenta respondentů selhala v odpovědích (typicky odpovídáním stejným typem odpovědi na celé stránce dotazníku). Z výsledků autoři uvádějí následující údaje: Všechny škály mají uspokojivou hodnotu α větší než 0,65. Podobně jako u dospělých respondentů, nejvyšší skóry jsou u škál ctnosti Lidskost a nejnižší u škál Umírněnosti. Děvčata skórují výš v řadě škál (Smysl pro krásu, Spravedlivost, Vděčnost, Laskavost, Láskavost, Vhled, Spiritualita). Starší děti skórují výš než mladší ve většině škál, s výjimkou Umírněnosti a Spirituality. Etnická příslušnost se neprojevila významnými rozdíly s výjimkou Spirituality, kde afroameričtí studenti skórovali výše než studenti bílé pleti. Životní spokojenost a pocit štěstí koreluje s většinou silných stránek, nejméně výrazné to je u škál Moudrosti a poznání, což odpovídá též nálezům v dospělé populaci. Vyšší skóre v škálách Umírněnosti odpovídá lepšímu prospěchu v angličtině, matematice a přírodních vědách. Faktorová analýza ukazuje na čtyři faktory. Jde o něco jednodušší strukturu než u dospělé populace, ale velmi podobnou. Hlavní rozdíl je v tom, že intelektuální a emocionální silné stránky u dětí spadají do jednoho faktoru. Autoři považují tento jev za pozoruhodný. Pokud by se tyto výsledky potvrdily, ukazovalo by to na to, že

k rozštěpení intelektuálních a emocionálních silných stránek dochází teprve v průběhu vzdělávání a socializace. (Peterson & Seligman, 2004)

VIA-Youth zatím do českého prostředí nebyl a uveden. Rozhodl jsem se tedy pokusit se o jeho převod a ověřit jeho možnosti na české populaci dětí a dospívajících. Souhlas autorů *VIA-Youth* byl získán.

3.3.2 Dotazník spirituality

Ctnost Transcendence zastupují v dotazníku *VIA-Youth* stejně jako v jeho verzi *VIA-IS* škály Smysl pro krásu a dokonalost, Vděčnost, Naděje, Humor a Spiritualita. S ohledem na konkrétní zájem o oblast spirituality jsem měl v záměru výsledky těchto škál porovnat s jiným nástrojem k měření spirituality. Ukázalo se, že v českém prostředí to není jednoduchý úkol. Psychologický výzkum spirituality u dětí a dospívajících u nás je zatím málo prozkoumaným polem, zejména pokud jde o nenáboženskou spiritualitu. Při konzultacích s odborníky v oboru psychologie spirituality (prof. Pavel Říčan, doc. Peter Halama) jsem byl odkázán pouze na přepracování některého stávajícího nástroje pro dospělé populaci.

Nenáboženskou spiritualitou se zabývá řada nástrojů vytvořených v zahraničí (např. Elkinsův *Dotazník spirituálních orientací*, Piedmontova *Škála spirituální transcendence* či Rekerova *Škála spirituální transcendence*). V českém prostředí reálně do úvahy přicházel pouze *Pražský dotazník spirituality* (PDS, autoři Říčan & Janošová). PDS je tvořen škálami Hlubinná ekologie, Etický entuziasmus, Sounáležitost, Mystické prožitky, Svědomitá starostlivost, Latentní monoteistická orientace (Říčan, 2006; 2007). Hlavní problém případného přepracování pro použití u dětí staršího školního věku či dospívajících jsem viděl ve formulaci jednotlivých položek. PDS je tvořen 36 výroky, s nimiž má participant porovnat svůj postoj či prožívání. Výroky jsou poměrně komplikovaná souvětí, jejichž promyšlení vyžaduje větší množství času a náročnou myšlenkovou práci (např. „Prožil jsem odpuštění, které jako by zázračně změnilo něčí život nebo lidské vztahy.“ „Někdy cítím, že podstatou mého života je předat dál to, co jsem získal díky druhým.“ „Rozmanitost lidí, kteří dohromady i přes všechny rozdíly tvoří jednotu a dokonalost, mi připadá úžasná.“, Říčan, 2007, 287). Pravděpodobně by

bývalo bylo nutné vytvořit nové výroky s jednodušší strukturou. Proto jsem se rozhodl pro vytvoření vlastního krátkého dotazníku (viz kap. 3.4.2).

3.3.3 Škála Fordyce

Jako další srovnávací nástroj byla zvolena Fordyceho škála štěstí (*The Fordyce Emotions Questionnaire*). Je to jednoduché sebesposuzovací měřítko, jehož autorem je Michael W. Fordyce (1983). Ohodnocuje aktuální pocit štěstí. Má v původní verzi dvě části. První tvoří škála s jedenácti stupni míry štěstí verbálně popsanými (pět stupňů „ne-štěstí“, pět stupňů „štěstí“ a jeden stupeň neutrální). Ve druhé části dotazníku má respondent odhadnout procento času, kdy se cítí šťastný, nešťastný a kdy se cítí neutrálně. Tyto tři podíly času mají dohromady dát sto procent. Do češtiny byla škála převedena A. Slezáčkovou.

Škála Fordyce byla zvolena pro svou jednoduchost. Je považována za spolehlivé měřítko aktuálního pocitu pohody a celkového zdraví. Na druhou stranu se některým respondentům může jevit jako příliš obtížně povšechně ohodnotit svůj pocit štěstí, protože jej vnímají z různých perspektiv života odlišně. V takovém případě je cenným doplňkem následné inquiry. (Fordyce, 1983) Některá jiná měřítka jsou komplexnější (např. *Steen Happiness Index*, 20 položek), ale díky svému rozsahu pro účely dotazníku nepoužitelná.

3.4 Konstrukce dotazníku

3.4.1 Převod VIA-Y

Pro aplikaci dotazníku *VIA-Youth* na naši populaci dětí a dospívajících bylo nutno vytvořit jeho český překlad. Anglická verze byla do češtiny přeložena třemi nezávislými překladateli (PhDr. Alena Slezáčková, Ph.D., jako zkušený odborník v oboru psychologie, Mgr. Lukáš Hambálek, jako lingvista a překladatel, a autor diplomové práce). V následující diskusi byly tyto verze porovnány a upraveny tak, aby co nejvěrněji odpovídaly originálu a zároveň byly co nejjednodušší a nejsrozumitelnější pro příslušnou věkovou skupinu. Srozumitelnost tohoto znění byla ověřena pilotním testováním na třech žácích příslušného věku.

Bylo rozhodnuto použít dvě verze překladu, jednu pro mladší děti (6. třída), druhou pro starší děti (9. třída). Vzájemně se liší v položkách č. 2, 134, 137, 170 a 184.

Tab. 3 Srovnání položek VIA-Y odlišně formulovaných pro 6. a 9. třídu

6. třída
002. Zastávám se jiných dětí, se kterými se jedná nespravedlivě.
134. Když si hrají s ostatními dětmi, chtějí, abych byl/a jejich vůdce.
137. I když jsem v něčem dobrý, dávám v tom jiným dětem také příležitost.
170. Postavím se proti dětem, které se chovají špatně nebo nespravedlivě.
184. Než abych mluvil/a o sobě, raději nechávám mluvit ostatní děti.
9. třída
002. Zastávám se jiných spolužáků, se kterými se jedná nespravedlivě.
134. Když něco podnikám s ostatními kamarády, chtějí, abych byl/a jejich vůdce.
137. I když jsem v něčem dobrý/á, dávám v tom jiným spolužákům také příležitost.
170. Postavím se proti spolužákům, kteří se chovají špatně nebo nespravedlivě.
184. Než abych mluvil/a o sobě, raději nechávám mluvit ostatní kamarády.

Ukázka několika položek české verze VIA-Y je v Příloze č. IV.

Každá položka dotazníku byla opatřena nabídkou pěti odpovědí Likertovy škály. Originální znění škály („*Very Much Like Me - Mostly Like Me - Somewhat Like Me - A Little Like Me - Not Like Me At All*“) bylo na základě zkušenosti získané při pilotním testování převedeno do znění: „*Zcela platí – Spíše platí – Napůl – Spíše neplatí – Vůbec neplatí*“. Respondent svou odpověď vyznačuje do políčka přiřazeného ke každé alternativě odpovědi.

Po dokončení definitivního znění všech položek bylo možno aplikovat a ověřit vyhodnocovací klíč (dle Diamonda et al., 2010). Podle klíče pak probíhá též skórování odpovědí. U standardních položek je přiřazen skór v hodnotě od 5 do 1 odpovědím „Zcela platí“ až „Vůbec neplatí“. U reversních položek je skórování opačné.

Dotazník byl doplněn úvodní instrukcí následujícího znění, která vznikla překladem a mírnou úpravou instrukce anglické verze:

„Níže uvedené věty popisují myšlení, prožívání a chování mladých lidí.“

*Prosím, přečti si pečlivě každou větu a zamysli se nad tím, **jak moc platí o tobě**. Vyznač **JEDNU** odpověď pro každou otázku. Nejsou žádné správné či špatné odpovědi. Vyplněný dotazník nebude nikomu poskytnut, proto prosím o pravdivé zodpovězení. **PROSÍM O ODPOVĚDI NA VŠECHNY OTÁZKY**. Děkuji za spolupráci.“*

Tuto českou verzi inventáře *VIA-Youth* nadále ve své práci označuji jako VIA-Y.

3.4.2 Vytvoření dotazníku Spiritualita 7²⁸

Dotazník, který v této práci označuji názvem „Spiritualita 7“, se opírá o Vojtíškův model spirituality prezentovaný nedávno v práci *Spiritualita v pomáhajících profesích* (Vojtíšek, 2012). Model pracuje se sedmi perspektivami, z nichž je spiritualita nahlížena. Každá z nich představuje jeden typ nástrojů či orgánů, pomocí nichž jedinec rozvíjí a vyjadřuje svůj vztah k posvátnému (viz kapitola 2.6.2).

Po prostudování Vojtíškovy modelu spirituality bylo navrženo základní znění sedmi položek dotazníku. Hlavním cílem bylo vytvořit formulaci dostatečně obecnou, aby zahrnovala rozmanitost projevů spirituality a zároveň dostatečně konkrétní, aby pro příslušnou věkovou skupinu byla srozumitelná.

Ke každé rovině tohoto modelu spirituality byla navržena jedna položka ve formě pozitivně formulovaného výroku. Úkolem respondenta je odhadnout míru vlastního ztotožnění s předloženým výrokem. Tato verze byla konzultována s autorem modelu spirituality, docentem Zdeňkem Vojtíškem, a s PhDr. Alenou Slezáčkovou, Ph.D. Spolu s českou verzí VIA-Y prošly také pilotním testováním na několika jedincích příslušného věku. Na základě konzultací a zkušeností s pilotním testováním byly upraveny do konečné podoby použité v dotazníku.

Položky byly doplněny úvodní instrukcí („*Přečti si prosím každé tvrzení a zaškrtni takovou odpověď, která tě nejlépe vystihuje.*“) a nabídkou odpovědí. Ta vychází

---

²⁸ Užitečným referenčním materiálem pro práci na dotazníku byla studie, kterou prezentovali Kapuscinski & Masters (2010), kteří pojednali 24 dotazníků spirituality a z porovnání vyvodili praktické pokyny pro jejich sestavování, např. užít jasný a jednotný teoretický koncept spirituality, zařadit položky odkazující k transcendentnu, uvážit rozdílné porozumění spiritualitě mezi odborníky a populací, pro niž je dotazník určen.

opět z pětistupňové Likertovy škály: „Úplně ano – Spíše ano – Napůl – Spíše ne – Vůbec ne“. Tomu odpovídá při vyhodnocování skóre od 5 do 1.

Spiritualita 7 je tedy jednoduchá sebeposuzovací škála. Její plné znění je uvedeno v Příloze č. V.

3.4.3 Fordyceho škála štěstí

Škála štěstí dle Fordyce byla do dotazníku zařazena ve zkrácené podobě, tedy pouze první část (jedenáctistupňová škála) (viz Příloha č. VI). Důvodem byla celková náročnost dotazníku. Inquiry též z pochopitelných důvodů při hromadné administraci dotazníku nebylo možné provést.

Skóre se přiřazují jednotlivým odpovědím v sestupném pořadí, od 10 do 0. Vyšší skóre tedy odpovídá většímu aktuálnímu pocitu štěstí.

3.4.4 Demografické údaje

Úvodní položky dotazníku zjišťují základní údaje o účastnících: pohlaví, věk, uspořádání rodiny („žiji s oběma rodiči – pouze s matkou – pouze s otcem – v jiném uspořádání rodiny“), počet sourozenců („0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – více“), velikost bydliště („méně než 2 000 obyvatel – od 2 000 do 100 000 obyvatel – více než 100 000 obyvatel“) a průměr známek na konci minulého školního roku („do 1,5 – mezi 1,5 a 2,0 – mezi 2,0 a 3,0 – nad 3,0“). Ukázka první strany dotazníku je uvedena v Příloze č. VII.

3.5 Administrace a charakteristika výběrového souboru

3.5.1 Administrace

Dotazník byl administrován 313 žákům v 6. a 9. třídách na pěti českých základních školách ve dvou formách:

- papír-tužka: 289 účastníků (Dobruška, Mladá Boleslav, České Meziříčí, Pardubice);
- on-line formulář (aplikace Google): 24 účastníků (Praha).

Administrace dotazníků proběhla v listopadu a prosinci 2012 vždy na základě povolení ředitelství školy a v úzké součinnosti s řediteli, třídními učiteli nebo učiteli některých předmětů. V případě dvou škol byl výzkum proveden po odsouhlasení rodiči žáků. Účast žáků byla anonymní a dobrovolná.

Administrace byla zahájena krátkým osobním představením a vysvětlením záměru výzkumu (podpořit osobní rozvoj jednotlivce). Poté byli účastníci seznámeni s dotazníkem a způsobem jeho vyplnění a byly zodpovězeny případné dotazy. V případě dvou škol byla po dohodě s učiteli odměněna malou sladkostí po vyplnění dotazníků. Pokud to časové možnosti dovolily, po odevzdání dotazníků proběhla krátká debata k získání reakce účastníků na dotazník.

Čistý čas pro vyplnění dotazníku se pohyboval kolem 40 minut. V případě žáků 6. tříd většina využila veškerý čas a v průběhu práce bylo nutno je povzbuzovat. Žáci 9. tříd byli hotovi s vyplněním zpravidla po 30-35 minutách.

3.5.2 Převod a kontrola dat

Po shromáždění dotazníků byla data převedena do excelové tabulky (ukázka matice dat je v Příloze č. VIII).

Poté byla provedena kontrola dat. Základním kritériem kontroly byla úplnost vyplnění dotazníku a případné známky selhání při jeho vyplňování (především dlouhé řady shodných skóru).

Z dalšího zpracování dat byly vyřazeny dotazníky, které splnily následující parametry :

- chybí základní demografické údaje užívané v dalším průzkumu (pohlaví, věk, průměr známek)
  - pohlaví – vyřazeno 6 dotazníků

- věk – nevyřazen žádný dotazník
- průměr – vyřazeno 6 dotazníků
- chybí skór Fordyce – vyřazen 1 dotazník
- chybí minimálně jeden skór dotazníku Spiritualita 7 – vyřazeny 3 dotazníky
- chybí více než dva skóry VIA-Y²⁹ – vyřazeno 19 dotazníků
- z profilu hodnot je zřejmé selhání při vyplňování dotazníku VIA-Y (celé stránky totožných skórů) – vyřazeno 12 dotazníků

Struktura dotazníků vyřazených kvůli nedostatkům v části VIA-Y je následující:

- Celkem bylo takto vyřazeno 31 dotazníků, 9,9% z celkového počtu 313 administrovaných dotazníků.
- Devatenáct dotazníků (6,1% z celkového souboru 313 administrovaných) vyřazeno kvůli chybějícím odpovědím (tj. 3 a více chybějících skórů: v 11 případech z 19 vyřazených dotazníků bylo 20 a více chybějících skórů), z toho 15 ze 6. třídy a 4 z 9. třídy.
- Dvanáct dotazníků (3,8% z celk. souboru 313 administrovaných) bylo vyřazeno kvůli selhání v odpovídání (tj. celé stránky totožných skórů), z toho 2 ze 6. třídy a 10 z 9. třídy.

Na základě výše uvedených kritérií bylo vyřazeno celkem 47 (15,0%) dotazníků z 313 administrovaných. Do dalšího zpracování bylo použito 266 dotazníků (N=266).

---

²⁹ Jedna či dvě chybějící odpovědi v dotazníku VIA-Y byly tolerovány jako neúmyslné opomenutí a nahrazeny skórem 3. Celkem bylo takto nahrazeno doplněno 72 (0,14%) z celkového počtu 52 668 skórů.

3.5.3 Struktura výběrového souboru (N=266)

Složení výběrového souboru shrnuje následující tabulka:

Tab. 4 Složení výběrového souboru (jednotlivé školy, chlapci – dívky)

místo	6. třída			9. třída			celkem chlapci	celkem dívky	celkem
	celkem	chlapci	dívky	celkem	chlapci	dívky			
Dobruška (D)	27	9	18	28	6	22	15	40	55 20,70%
Mladá Boleslav (B)	38	15	23	23	5	18	20	41	61 22,90%
České Meziříčí (M)	11	4	7	16	8	8	12	15	27 10,20%
Pardubice (P)	60	41	19	39	19	20	60	39	99 37,20%
Praha (A)	15	7	8	9	6	3	13	11	24 9,00%
celkem	151 56,80%	76 50,30%	75 49,70%	115 43,20%	44 38,30%	71 61,70%	120 45,10%	146 54,90%	266

Struktura výběrového souboru v kategorii **uspořádání rodiny**:

Tab. 5 Složení výběrového souboru – uspořádání rodiny

	n	%
s oběma rodiči	206	77,50%
pouze s matkou	44	16,50%
pouze s otcem	5	1,90%
v jiném uspořádání rodiny	7	2,60%
údaj neuveden	4	1,50%

Struktura výběrového souboru v kategorii **počet sourozenců**:

Tab. 6 Složení výběrového souboru – počet sourozenců

	n	%
0	28	10,50%
1	138	51,90%
2	66	24,80%
3	22	8,30%
4	6	2,30%
5	2	0,80%
více	2	0,80%
údaj neuveden	2	0,80%

Struktura výběrového souboru v kategorii **velikost obce, kde bydlím:**

Tab.7 Složení výběrového souboru – velikost bydliště

	n
méně než 2.000 obyv.	101
od 2.000 do 100.000 obyv.	109
nad 100.000 obyv.	56

Předpokládám, že zde došlo k omylu, protože 33 žáků pardubické školy označilo kategorii „nad 100.000 obyv.“ zřejmě v domněnání, že Pardubice mají více než 100.000 obyvatel, což neodpovídá skutečnosti. Po zohlednění tohoto předpokládaného omylu jsou údaje následující:

Tab. 8 Složení výběrového souboru – velikost bydliště opravená

	n	%
méně než 2.000 obyv.	101	38,00%
od 2.000 do 100.000 obyv.	142	53,40%
nad 100.000 obyv.	23	8,60%

Struktura výběrového souboru v kategorii **prospěch:**

Tab. 9 Složení výběrového souboru - prospěch

	n	%
do 1,5 (Zn1)	124	46,60%
do 2,0 (Zn2)	76	28,60%
do 3,0 (Zn3)	57	21,40%
nad 3,0 (Zn4)	9	3,40%

3.6 Vyhodnocení dat

Další kapitoly přinášejí výsledky analýzy dat. Pro snazší orientaci ve výsledkové části uvádím legendu použitých zkratek a symbolů.

Legenda tabulek:

- All - celý výběr;
- tř6, tř9 – 6., 9. třída;
- FEMA, MALE – dívky, chlapci;
- F6, F9 – dívky 6., 9. třída;
- M6, M9 – chlapci 6., 9. třída;
- D, B, M, P, A - školy Dobruška, Mladá Boleslav, České Meziříčí, Pardubice, Praha;
- Zn 1, 2, 3, 4 - průměr známek na posledním vysvědčení: Zn1 – do 1,5, Zn2 – do 2,0, Zn3 – do 3,0, Zn4 –nad 3,0;
- r – žije s oběma rodiči;
- o/m/j – žije s jen otcem nebo jen s matkou nebo v jiném uspořádání rodiny;
- s0, 1, 2, 3 – počet sourozenců: s0 - bez sourozence, s1 – jeden sourozenec, s2 – dva sourozenci, s3 – tři a více sourozenců;
- o1, 2, 3 – velikost místa bydliště: o1 – obec do 2.000 obyv.; o2 – obec od 2.000 do 100.000 obyv.; o3 - obec nad 100.000 obyv.
- pro jednotlivé silné stránky udávány hodnoty relativních četností v Top 5 SiS, resp. Bottom 5 SiS

Pro jednotlivé škály VIA-Y užívány následující zkratky:

1	Tvořivost	1TVO
2	Zvídavost	2ZVI
3	Úsudek	3USU
4	Láska k učení	4UCE
5	Vhled	5VHL
6	Statečnost	6STA
7	Vytrvalost	7VYT
8	Integrita	8INT
9	Vitalita	9VIT
10	Láska	10LAS
11	Laskavost	11LAS
12	Sociální inteligence	12SOC
13	Občanství	13OBC
14	Spravedlivost	14SPR
15	Vůdcovství	15VUD
16	Odpuštění a milosrdenství	16ODP
17	Pokora a skromnost	17POK
18	Obezřetnost	18OBE
19	Sebeovládání	19SEB
20	Smysl pro krásu a dokonalost	20SMY
21	Vděčnost	21VDE
22	Naděje	22NAD
23	Humor	23HUM
24	Spiritualita	24SPI

3.6.1 Skóry VIA-Y

Na výběrovém souboru byl nejprve aplikací vyhodnocovacího klíče proveden výpočet výsledných skóre pro jednotlivé silné stránky (pro skóre silných stránek dále v práci používám zkratku SiS). Je to aritmetický průměr skóre položek náležejících ke každé ze čtyřadvaceti škál pro každého účastníka výzkumu.

Tyto skóre jednotlivých škál VIA-Y byly podrobeny testu normálního rozdělení dle Lillieforse³⁰. Normální rozdělení dat na hladině $p < 0,01$ bylo potvrzeno na všech škálách s výjimkou škály Sociální inteligence, Vůdcovství a Sebeovládání ($p < 0,05$).

Dále byly vypočteny průměrné hodnoty skóre silných stránek, směrodatné odchylky a Cronbachovo α jako ukazatel vnitřní konzistence a reliability jednotlivých škál. Výsledky jsou v následující tabulce:

Tab. 10 Průměrné skóre silných stránek (průměr, směrodatná odchylka, Cronbachovo α)

	Our-All		
	M	SD	α
1TVO	3,54	0,62	0,78
2ZVI	3,61	0,55	0,65
3USU	3,30	0,56	0,71
4UCE	3,50	0,65	0,77
5VHL	3,34	0,55	0,69
6STA	3,58	0,58	0,74
7VYT	3,35	0,64	0,75
8INT	3,32	0,68	0,82
9VIT	3,40	0,58	0,69
10LAS	3,83	0,60	0,73
11LAS	3,70	0,61	0,82
12SOC	3,41	0,50	0,61
13OBC	3,57	0,53	0,67
14SPR	3,29	0,51	0,61
15VUD	2,98	0,60	0,72
16ODP	3,43	0,66	0,67
17POK	3,35	0,52	0,62
18OBE	3,17	0,61	0,73
19SEB	3,15	0,60	0,73
20SMY	3,74	0,68	0,78
21VDE	3,91	0,59	0,77
22NAD	3,36	0,59	0,73
23HUM	3,82	0,65	0,79
24SPI	2,90	0,79	0,74

³⁰ Všechny statistické výpočty byly provedeny pomocí software Statistica, Version 10.

Nejvyšší průměr (M=3,91) vykazuje škála Vděčnost, nejnižší (M=2,90) škála Spiritualita. Rozsah výsledných skóre ve výběrovém souboru vykazuje maximální rozsah hodnot (minimální 1,0; maximální 5,0).

Směrodatná odchylka se pohybuje v rozmezí od 0,50 (Sociální inteligence) do 0,79 (Spiritualita). Vysoká hodnota SD u škály Spiritualita vypovídá o tom, že skóre této škály se u jednotlivých participantů pohybovaly v krajních polohách (buď velmi vysoko nebo velmi nízko). Vnitřní konzistence jednotlivých škál (α) se pohybuje v rozmezí od 0,61 do 0,82. Jedna třetina škál se tak dostala na hranici přijatelnosti reliability (v rozmezí 0,61 až 0,69), u ostatních je vyhovující.

Hodnoty jednotlivých škál zvlášť pro chlapce a zvlášť pro dívky jsou uvedeny v následující tabulce:

Tab.11 Průměrné skóre silných stránek (celý soubor, zvlášť chlapci, dívky)

	Our-All	Our-Male	Our-Fem
1TVO	3,54	3,48	3,59
2ZVI	3,61	3,57	3,64
3USU	3,30	3,32	3,28
4UCE	3,50	3,41	3,58
5VHL	3,34	3,27	3,39
6STA	3,58	3,45	3,68
7VYT	3,35	3,38	3,32
8INT	3,32	3,25	3,37
9VIT	3,40	3,40	3,39
10LAS	3,83	3,72	3,91
11LAS	3,70	3,47	3,89
12SOC	3,41	3,35	3,46
13OBC	3,57	3,49	3,64
14SPR	3,29	3,19	3,37
15VUD	2,98	3,02	2,95
16ODP	3,43	3,36	3,50
17POK	3,35	3,27	3,41
18OBE	3,17	3,17	3,17
19SEB	3,15	3,17	3,13
20SMY	3,74	3,46	3,98
21VDE	3,91	3,80	3,99
22NAD	3,36	3,39	3,33
23HUM	3,82	3,78	3,86
24SPI	2,90	2,80	2,98

Na více než dvou třetinách škál skórují dívky o něco výš než chlapci. Výjimkou je Úsudek, Vytrvalost, Vitalita, Vůdcovství, Obezřetnost, Sebeovládání a Naděje.

Stejné údaje převedené do pořadí silných stránek dle jejich dosažených průměrných skóre v sestupném pořadí ukazuje následující tabulka:

Tab. 12 Průměrné skóre silných stránek dle pořadí

	Pořadí SiS dle prům. skóre ALL		Pořadí SiS dle prům. skóre MALE		Pořadí SiS dle prům. skóre FEMALE	
1	21VDE	3,91	21VDE	3,80	21VDE	3,99
2	10LAS	3,83	23HUM	3,78	20SMY	3,98
3	23HUM	3,82	10LAS	3,72	10LAS	3,91
4	20SMY	3,74	22VI	3,57	11LAS	3,89
5	11LAS	3,70	13OBC	3,49	23HUM	3,86
6	22VI	3,61	1TVO	3,48	6STA	3,68
7	6STA	3,58	11LAS	3,47	22VI	3,64
8	13OBC	3,57	20SMY	3,46	13OBC	3,64
9	1TVO	3,54	6STA	3,45	1TVO	3,59
10	4UCE	3,50	4UCE	3,41	4UCE	3,58
11	16ODP	3,43	9VIT	3,40	16ODP	3,50
12	12SOC	3,41	22NAD	3,39	12SOC	3,46
13	9VIT	3,40	7VYT	3,38	17POK	3,41
14	22NAD	3,36	16ODP	3,36	9VIT	3,39
15	17POK	3,35	12SOC	3,35	5VHL	3,39
16	7VYT	3,35	3USU	3,32	14SPR	3,37
17	5VHL	3,34	5VHL	3,27	8INT	3,37
18	8INT	3,32	17POK	3,27	22NAD	3,33
19	3USU	3,30	8INT	3,25	7VYT	3,32
20	14SPR	3,29	14SPR	3,19	3USU	3,28
21	18OBE	3,17	19SEB	3,17	18OBE	3,17
22	19SEB	3,15	18OBE	3,17	19SEB	3,13
23	15VUD	2,98	15VUD	3,02	24SPI	2,98
24	24SPI	2,90	24SPI	2,80	15VUD	2,95

Zde vyniká postavení tří škál sytících dle autorů klasifikace VIA ctnost Transcendence na vrcholu žebříčku: Vděčnost, Humor a Smysl pro krásu a dokonalost. Naopak škálu Spiritualita nacházíme na posledním místě, škálu Naděje v druhé polovině pořadí. Další dvě vysoko umístěné škály jsou Láska a Laskavost zahrnuté pod ctnost Lidskost.

Genderové rozdíly vykazují zejména škály Humor (3), Zvědavost (3), Občanství (3), Tvořivost (3), Naděje (6), Vytrvalost (6) a Úsudek (4), které se u chlapců umístily výš (čísla v závorce vyjadřují rozdíl v pořadí mezi chlapci a dívkami). Naopak škály

Smysl pro krásu a dokonalost (6), Laskavost (3), Statečnost (3), Sociální inteligence (3), Pokora a skromnost (5) a Spravedlivost (4) byly umístěny výš u dívek než u chlapců. Závěr pořadí je u obou genderových skupin téměř totožný.

3.6.2 Profil silných stránek VIA-Y

Jako profil silných stránek označuji výčet silných stránek, v nichž participant výzkumu dosáhl nejvyššího (resp. nejnižšího) skóre. Ve shodě se zavedenou praxí používám výčet pěti silných stránek. Pro vyjádření profilu silných stránek jsem zavedl dvě kategorie:

- „Top 5 SiS“ označuje pět silných stránek s nejvyšším skóre.
- „Bottom 5 SiS“ označuje pět silných stránek s nejnižším skóre.

Hodnocení profilu silných stránek sleduje výskyt jednotlivých silných stránek v těchto kategoriích. Hodnotíme-li jednotlivce, je profil vyjádřen jednoduše seznamem pěti silných stránek, ve kterých skóroval nejvýš, resp. nejniž. Hodnotíme-li soubor jedinců, sleduje se četnost výskytu jednotlivých stránek v obou kategoriích. Výsledky jsou znázorněny ve frekvenčních tabulkách.

V uvedených dvou kategoriích byla sledována absolutní a relativní četnost výskytu jednotlivých silných stránek. Tyto četnosti byly vypočteny pro jednotlivé výběry účastníků dle sledovaných proměnných. Výsledky shrnují následující tabulky.

Tab. 13 Souhrnný přehled relativních četností silných stránek v Top 5 SiS pro jednotlivé výběry

výběr	All	tř6	tř9	FEMA	MALE	F6	F9	M6	M9	D	B	M	P	A
počet (N)	266	151	115	146	120	75	71	76	44	55	61	27	99	24
1TVO	5,0	4,8	5,4	4,7	5,5	5,1	4,2	4,5	7,3	3,6	4,9	6,7	5,3	5,8
2ZVI	7,1	6,8	7,5	6,7	7,5	6,4	7,0	7,1	8,2	9,5	4,6	3,7	7,9	8,3
3USU	1,5	1,6	1,4	1,1	2,0	1,1	1,1	2,1	1,8	1,5	1,6	2,2	1,0	2,5
4UCE	4,3	5,3	3,0	4,5	4,0	5,6	3,4	5,0	2,3	5,1	4,6	4,4	3,8	3,3
5VHL	1,3	1,3	1,2	1,2	1,3	1,3	1,1	1,3	1,4	1,1	1,3	0,0	1,6	1,7
6STA	4,7	4,2	5,2	5,3	3,8	4,5	6,2	3,9	3,6	4,7	6,2	4,4	3,4	5,8
7VYT	2,6	3,4	1,4	1,4	4,0	1,6	1,1	5,3	1,8	2,9	2,6	3,7	1,8	3,3
8INT	2,9	3,8	1,7	2,7	3,2	4,0	1,4	3,7	2,3	3,3	3,3	3,7	2,2	3,3
9VIT	2,6	3,2	1,9	1,6	3,8	2,1	1,1	4,2	3,2	1,5	2,6	4,4	2,8	2,5
10LAS	10,1	10,5	9,6	10,4	9,7	10,4	10,4	10,5	8,2	8,0	9,5	9,6	11,3	11,7
11LAS	6,8	5,8	8,0	9,3	3,7	7,7	11,0	3,9	3,2	7,3	8,2	8,9	5,5	5,0
12SOC	1,6	1,1	2,3	1,5	1,7	0,8	2,3	1,3	2,3	2,2	1,3	0,0	1,4	3,3
13OBC	4,1	3,6	4,7	3,4	4,8	2,7	4,2	4,5	5,5	5,8	3,3	5,2	3,4	3,3
14SPR	1,7	2,0	1,4	2,1	1,3	2,1	2,0	1,8	0,5	1,1	1,6	2,2	2,2	0,8
15VUD	1,0	0,7	1,4	0,3	1,8	0,0	0,6	1,3	2,7	1,5	1,0	0,7	0,6	1,7
16ODP	5,0	5,3	4,5	4,9	5,0	6,1	3,7	4,5	5,9	6,5	4,3	5,2	4,4	5,0
17POK	2,4	2,8	1,9	2,6	2,2	3,2	2,0	2,4	1,8	2,5	2,6	2,2	2,0	3,3
18OBE	0,9	0,8	1,0	0,5	1,3	0,5	0,6	1,1	1,8	0,7	0,7	1,5	0,8	1,7
19SEB	1,0	0,8	1,2	0,4	1,7	0,8	0,0	0,8	3,2	0,4	1,0	0,7	1,2	1,7
20SMY	9,5	9,4	9,6	12,1	6,3	12,8	11,3	6,1	6,8	9,8	9,2	9,6	9,7	8,3
21VDE	11,2	10,6	12,0	11,5	10,8	11,2	11,8	10,0	12,3	9,1	12,5	11,1	12,1	9,2
22NAD	1,3	0,8	1,9	0,8	1,8	0,3	1,4	1,3	2,7	0,7	1,0	2,2	1,6	0,8
23HUM	9,9	9,9	9,9	9,0	11,0	8,0	10,1	11,8	9,5	9,1	10,2	6,7	11,9	6,7
24SPI	1,7	1,6	1,9	1,8	1,7	1,6	2,0	1,6	1,8	2,2	2,0	0,7	1,8	0,8

výběr	All	Zn1	Zn2	Zn3	Zn4	r	o/m/j	s0	s1	s2	s3+v	o1	o2	o3
počet (N)	266	124	76	57	9	205	61	28	140	66	32	101	142	23
1TVO	5,0	5,2	5,3	4,2	6,7	4,7	6,2	7,9	5,4	3,9	3,1	5,5	4,2	5,2
2ZVI	7,1	7,1	5,8	9,1	4,4	6,4	9,2	10,0	7,3	6,1	5,6	6,5	7,7	7,8
3USU	1,5	1,6	0,8	2,1	2,2	1,6	1,3	2,1	1,1	1,5	2,5	1,8	1,1	2,6
4UCE	4,3	5,3	3,9	3,2	0,0	4,1	4,9	5,0	4,9	3,9	1,9	4,8	4,8	3,5
5VHL	1,3	1,3	1,1	1,1	4,4	1,4	1,0	0,0	1,3	2,1	0,6	0,4	2,0	1,7
6STA	4,7	5,0	2,9	6,0	6,7	5,0	3,6	3,6	3,7	6,4	6,3	4,8	4,2	5,2
7VYT	2,6	3,4	2,4	1,4	0,0	3,0	1,0	2,1	3,0	2,4	1,3	3,6	1,5	3,5
8INT	2,9	3,1	2,9	2,8	2,2	3,2	2,0	1,4	3,0	3,0	3,8	3,0	2,8	3,5
9VIT	2,6	2,6	3,2	2,5	0,0	2,6	2,6	2,1	3,0	2,4	1,9	3,0	2,0	2,6
10LAS	10,1	11,1	9,5	8,4	11,1	10,5	8,5	12,1	10,4	8,5	10,0	9,1	10,5	11,3
11LAS	6,8	6,8	6,8	7,0	4,4	6,4	7,9	4,3	7,0	6,7	8,1	7,7	5,9	5,2
12SOC	1,6	1,1	1,8	2,1	2,2	1,7	1,3	0,7	1,9	0,9	2,5	1,0	1,8	3,5
13OBC	4,1	4,0	4,5	2,8	8,9	4,0	4,3	2,9	4,4	3,9	3,8	5,7	3,7	3,5
14SPR	1,7	1,6	1,8	1,8	2,2	1,4	3,0	0,0	1,7	2,1	2,5	1,2	2,0	0,9
15VUD	1,0	0,8	1,3	0,7	2,2	1,2	0,3	1,4	0,4	1,2	2,5	0,8	1,3	1,7
16ODP	5,0	3,9	6,1	6,7	0,0	4,7	5,9	2,1	4,6	6,7	5,6	5,9	4,8	5,2
17POK	2,4	2,3	3,4	1,4	2,2	2,6	1,6	1,4	2,4	2,7	2,5	3,2	2,0	3,5
18OBE	0,9	0,5	1,6	0,7	2,2	1,0	0,7	0,7	0,7	0,9	1,9	1,0	0,6	1,7
19SEB	1,0	0,3	1,1	2,1	2,2	1,2	0,3	2,1	1,1	0,3	0,6	0,6	1,1	1,7
20SMY	9,5	9,7	9,2	9,5	8,9	8,9	11,5	12,1	9,6	10,0	5,6	8,3	10,1	7,8
21VDE	11,2	11,0	11,3	11,2	13,3	11,4	10,5	12,9	10,7	10,6	13,1	11,3	10,8	9,6
22NAD	1,3	1,1	1,8	1,1	0,0	1,5	0,7	0,7	1,1	1,8	1,3	1,6	1,3	0,9
23HUM	9,9	9,7	10,8	9,1	11,1	9,9	10,2	12,1	10,0	8,8	10,0	8,3	11,4	7,0
24SPI	1,7	1,6	0,8	3,2	2,2	1,8	1,6	0,0	1,1	3,0	3,1	1,0	2,6	0,9

Tab. 14 Souhrnný přehled relativních četností silných stránek v Bottom 5 SiS pro jednotlivé výběry

výběr	All	tř6	tř9	FEMA	MALE	F6	F9	M6	M9	D	B	M	P	A
počet (N)	266	151	115	146	120	75	71	76	44	55	61	27	99	24
1TVO	2,5	2,5	2,4	2,5	2,5	1,6	3,4	3,4	0,9	2,9	3,3	2,2	2,2	0,8
2ZVI	2,0	2,5	1,4	2,3	1,7	3,7	0,8	1,3	2,3	1,5	2,6	3,0	2,0	0,8
3USU	4,3	4,2	4,3	5,3	3,0	5,6	5,1	2,9	3,2	3,3	4,9	5,2	4,6	2,5
4UCE	2,6	3,0	1,9	1,9	3,3	2,7	1,1	3,4	3,2	1,5	2,6	1,5	2,8	5,0
5VHL	3,5	4,0	3,0	3,4	3,7	4,8	2,0	3,2	4,5	4,4	3,6	4,4	2,8	3,3
6STA	2,0	2,3	1,6	1,4	2,7	2,1	0,6	2,4	3,2	1,5	0,3	4,4	2,4	2,5
7VYT	4,3	3,3	5,6	4,8	3,7	3,5	6,2	3,2	4,5	4,7	3,6	4,4	4,0	5,8
8INT	4,9	4,9	4,9	5,1	4,7	5,9	4,2	3,9	5,9	5,5	3,3	5,2	5,5	5,0
9VIT	3,9	3,7	4,2	4,0	3,8	3,2	4,8	4,2	3,2	2,9	6,6	2,2	3,2	4,2
10LAS	1,1	0,7	1,6	1,0	1,2	0,3	1,7	1,1	1,4	1,8	0,7	0,7	1,0	0,8
11LAS	1,1	1,2	1,0	0,4	2,0	0,5	0,3	1,8	2,3	1,1	0,3	1,5	1,8	0,0
12SOC	2,5	2,8	2,1	1,9	3,2	2,7	1,1	2,9	3,6	2,9	2,6	0,7	2,4	3,3
13OBC	1,6	1,5	1,7	1,4	1,8	1,3	1,4	1,6	2,3	1,8	2,6	2,2	0,4	2,5
14SPR	5,1	5,2	5,0	4,4	6,0	4,0	4,8	6,3	5,5	6,5	3,9	3,0	5,9	4,2
15VUD	11,2	11,5	10,8	12,1	10,2	12,0	12,1	11,1	8,6	11,3	11,5	12,6	10,7	10,8
16ODP	4,9	4,6	5,2	4,5	5,3	4,0	5,1	5,3	5,5	4,4	4,6	3,7	5,5	5,8
17POK	5,0	5,6	4,2	4,0	6,2	4,8	3,1	6,3	5,9	5,5	3,3	5,9	5,3	5,8
18OBE	7,9	6,5	9,7	9,0	6,5	7,5	10,7	5,5	8,2	7,6	8,9	9,6	7,3	6,7
19SEB	8,4	8,2	8,7	9,6	7,0	8,5	10,7	7,9	5,5	8,7	6,2	7,4	9,3	10,8
20SMY	3,0	3,3	2,6	1,6	4,7	1,9	1,4	4,7	4,5	1,5	2,6	1,5	4,2	4,2
21VDE	0,3	0,1	0,5	0,0	0,7	0,0	0,0	0,3	1,4	0,0	0,3	0,0	0,4	0,8
22NAD	4,7	4,9	4,5	6,3	2,8	6,9	5,6	2,9	2,7	5,8	6,2	5,2	3,0	5,0
23HUM	1,5	1,6	1,4	1,4	1,7	1,6	1,1	1,6	1,8	1,5	2,3	2,2	0,6	2,5
24SPI	11,8	11,9	11,7	11,8	11,8	10,9	12,7	12,9	10,0	11,6	13,1	11,1	12,5	6,7

výběr	All	Zn1	Zn2	Zn3	Zn4	r	o/m/j	s0	s1	s2	s3+v	o1	o2	o3
počet (N)	266	124	76	57	9	205	61	28	140	66	32	101	142	23
1TVO	2,5	3,2	1,8	1,8	2,2	2,8	1,3	2,1	2,6	1,8	3,8	3,4	2,2	0,9
2ZVI	2,0	2,3	0,8	2,8	4,4	2,1	1,6	2,1	1,7	2,4	2,5	2,4	2,0	0,9
3USU	4,3	3,7	4,7	4,9	4,4	4,4	3,9	5,7	3,7	4,8	4,4	3,6	5,0	2,6
4UCE	2,6	1,8	3,2	3,5	2,2	2,4	3,0	2,1	2,7	1,5	4,4	1,8	2,4	4,3
5VHL	3,5	3,9	2,1	4,6	4,4	3,5	3,6	3,6	3,3	3,9	3,8	4,4	3,1	3,5
6STA	2,0	1,6	2,9	1,4	2,2	1,9	2,3	2,1	2,3	0,6	3,1	2,0	2,0	2,6
7VYT	4,3	3,1	4,7	6,0	6,7	3,7	6,2	4,3	4,1	4,5	4,4	3,6	5,0	5,2
8INT	4,9	4,4	5,8	4,2	8,9	4,6	5,9	5,0	5,0	5,5	3,1	4,8	5,1	4,3
9VIT	3,9	3,9	4,5	3,2	4,4	3,9	3,9	3,6	4,4	2,4	5,0	5,1	3,1	4,3
10LAS	1,1	1,0	1,3	1,1	0,0	1,0	1,3	0,0	1,1	1,2	1,3	1,6	0,7	0,9
11LAS	1,1	1,0	1,6	1,1	0,0	1,3	0,7	1,4	1,3	0,6	1,3	0,6	1,8	0,0
12SOC	2,5	2,6	2,1	2,5	4,4	2,6	2,0	1,4	2,1	3,6	2,5	2,6	2,2	3,5
13OBC	1,6	1,8	1,6	1,4	0,0	1,6	1,6	2,1	1,1	2,7	0,6	1,8	1,7	2,6
14SPR	5,1	5,6	4,7	4,2	6,7	5,2	4,9	8,6	5,0	4,2	4,4	5,0	6,1	4,3
15VUD	11,2	12,6	9,7	10,5	8,9	11,6	9,8	10,0	11,6	10,3	12,5	12,1	10,3	11,3
16ODP	4,9	4,8	5,3	3,9	8,9	4,9	4,9	6,4	5,3	3,3	5,0	3,8	5,5	6,1
17POK	5,0	6,0	4,5	4,2	0,0	4,9	5,2	7,1	4,6	6,1	2,5	5,1	4,0	6,1
18OBE	7,9	6,6	8,2	10,5	6,7	7,0	10,8	8,6	7,7	8,8	6,3	7,3	8,1	6,1
19SEB	8,4	7,6	8,9	10,2	4,4	8,0	9,8	7,9	8,0	10,0	7,5	7,5	8,6	10,4
20SMY	3,0	2,9	3,2	2,8	4,4	3,4	1,6	2,1	2,7	3,9	3,1	2,2	3,3	4,3
21VDE	0,3	0,6	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3	0,7	0,3	0,3	0,0	0,0	0,6	0,9
22NAD	4,7	4,7	4,5	5,3	4,4	4,8	4,6	3,6	5,3	3,6	5,6	5,5	4,2	5,2
23HUM	1,5	1,6	1,3	1,4	2,2	1,9	0,3	1,4	1,3	2,4	0,6	2,2	0,9	2,6
24SPI	11,8	12,9	12,6	8,8	8,9	12,3	10,2	7,9	12,7	11,2	12,5	11,9	12,1	7,0

V těchto tabulkách je možno porovnat hodnoty relativních četností pro jednotlivé silné stránky. Z tohoto srovnání stojí za povšimnutí v kategorii Top 5 SiS následující:

- Seznam nejčetnějších silných stránek v této kategorii je totožný s žebříčkem silných stránek dle jejich průměrných skóre: Vděčnost, Láska, Humor, Smysl pro krásu a dokonalost, Zvědavost, Laskavost;
- Tvořivost: klesající četnost s rostoucím počtem sourozenců;
- Zvědavost: velké rozdíly v četnosti mezi jednotlivými školami;
- Láska k učení a Integrita: pokles četnosti mezi 6. a 9. třídou a s prospěchem;
- Statečnost: výrazně vyšší četnost u dívek než u chlapců, u žáků vyrůstajících s oběma rodiči než u žáků žijících s jedním z rodičů či v jiném uspořádání rodiny;
- Vytrvalost: výrazně vyšší četnost u chlapců než u dívek;
- Vitalita: vyšší u chlapců než u dívek, pokles s věkem;
- Láska: vyšší u žáků vyrůstajících s oběma rodiči než v rodinách s jiným uspořádáním;
- Laskavost: výrazně vyšší četnost u dívek než u chlapců, rostoucí s počtem sourozenců;
- Odpuštění: u dívek s věkem klesá, u chlapců s věkem roste; rostoucí s počtem sourozenců;
- Smysl pro krásu: výrazně vyšší četnost u dívek než u chlapců, nižší u rodin s velkým počtem sourozenců, nižší u žáků žijících s oběma rodiči než u žáků žijících s jedním z rodičů či v jiném uspořádání rodiny;
- Humor: velké rozdíly mezi jednotlivými školami;
- Spiritualita: roste s počtem sourozenců.

V kategorii Bottom 5 SiS lze učinit toto pozorování:

- Seznam nejčetnějších silných stránek v této kategorii také kopíruje pořadí na konci žebříčku silných stránek dle jejich dosažených průměrných skóre: Spiritualita, Vůdcovství, Sebeovládání, Obezřetnost, Spravedlivost;
- Zvědavost: nižší četnost u starších dívek;
- Úsudek: nižší četnost u chlapců než u dívek;
- Vhled: u dívek četnost klesá s věkem, u chlapců roste s věkem;

- Integrita: u chlapců roste četnost s věkem; nižší četnost u žáků žijících s oběma rodiči než u žáků žijících s jedním z rodičů či v jiném uspořádání rodiny;
- Pokora a skromnost: četnost klesá se zhoršujícím se prospěchem;
- Obezřetnost: četnost roste s věkem, vyšší u dívek než u chlapců;
- Sebeovládání: četnost nižší u chlapců než u dívek, u dívek s věkem roste, u chlapců naopak;
- Naděje: vyšší výskyt u chlapců než u dívek;
- Spiritualita: četnost klesá s rostoucí velikostí místa bydliště.

Některé rozdíly v dosažených četnostech by si zasloužily bližší pozornost. Mohly by být předmětem dalšího výzkumu.

Souhrnný srovnávací přehled pořadí četnosti silných stránek (Top 5 SiS i Bottom 5 SiS) v jednotlivých výběrech je v následujících tabulkách (označená jsou pole se silnými stránkami zahrnutými do četnosti Transcendence):

Tab. 15 Relativní četnosti silných stránek v Top 5 SiS řazené sestupně (dle věku a pohlaví)

Top5SiS	tř6		tř9		FEMA		MALE		F6		F9		M6		M9	
	N	151	115	146	120	75	71	76	44							
	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.
1	21VDE	10,6	21VDE	12,0	20SMY	12,1	23HUM	11,0	20SMY	12,8	21VDE	11,8	23HUM	11,8	21VDE	12,3
2	10LAS	10,5	23HUM	9,9	21VDE	11,5	21VDE	10,8	21VDE	11,2	20SMY	11,3	10LAS	10,5	23HUM	9,5
3	23HUM	9,9	10LAS	9,6	10LAS	10,4	10LAS	9,7	10LAS	10,4	11LAS	11,0	21VDE	10,0	22VI	8,2
4	20SMY	9,4	20SMY	9,6	11LAS	9,3	22VI	7,5	23HUM	8,0	10LAS	10,4	22VI	7,1	10LAS	8,2
5	22VI	6,8	11LAS	8,0	23HUM	9,0	20SMY	6,3	11LAS	7,7	23HUM	10,1	20SMY	6,1	1TVO	7,3
6	11LAS	5,8	22VI	7,5	22VI	6,7	1TVO	5,5	22VI	6,4	22VI	7,0	7VYT	5,3	20SMY	6,8
7	4UCE	5,3	1TVO	5,4	6STA	5,3	16ODP	5,0	16ODP	6,1	6STA	6,2	4UCE	5,0	16ODP	5,9
8	16ODP	5,3	6STA	5,2	16ODP	4,9	13OBC	4,8	4UCE	5,6	1TVO	4,2	1TVO	4,5	13OBC	5,5
9	1TVO	4,8	13OBC	4,7	1TVO	4,7	7VYT	4,0	1TVO	5,1	13OBC	4,2	13OBC	4,5	6STA	3,6
10	6STA	4,2	16ODP	4,5	4UCE	4,5	4UCE	4,0	6STA	4,5	16ODP	3,7	16ODP	4,5	9VIT	3,2
11	8INT	3,8	4UCE	3,0	13OBC	3,4	9VIT	3,8	8INT	4,0	4UCE	3,4	9VIT	4,2	19SEB	3,2
12	13OBC	3,6	12SOC	2,3	8INT	2,7	6STA	3,8	17POK	3,2	12SOC	2,3	11LAS	3,9	11LAS	3,2
13	7VYT	3,4	9VIT	1,9	17POK	2,6	11LAS	3,7	13OBC	2,7	14SPR	2,0	6STA	3,9	22NAD	2,7
14	9VIT	3,2	24SPI	1,9	14SPR	2,1	8INT	3,2	14SPR	2,1	24SPI	2,0	8INT	3,7	15VUD	2,7
15	17POK	2,8	17POK	1,9	24SPI	1,8	17POK	2,2	9VIT	2,1	17POK	2,0	17POK	2,4	12SOC	2,3
16	14SPR	2,0	22NAD	1,9	9VIT	1,6	3USU	2,0	24SPI	1,6	8INT	1,4	3USU	2,1	4UCE	2,3
17	24SPI	1,6	8INT	1,7	12SOC	1,5	22NAD	1,8	7VYT	1,6	22NAD	1,4	14SPR	1,8	8INT	2,3
18	3USU	1,6	14SPR	1,4	7VYT	1,4	15VUD	1,8	5VHL	1,3	5VHL	1,1	24SPI	1,6	17POK	1,8
19	5VHL	1,3	3USU	1,4	5VHL	1,2	12SOC	1,7	3USU	1,1	3USU	1,1	22NAD	1,3	7VYT	1,8
20	12SOC	1,1	7VYT	1,4	3USU	1,1	19SEB	1,7	12SOC	0,8	7VYT	1,1	5VHL	1,3	3USU	1,8
21	22NAD	0,8	15VUD	1,4	22NAD	0,8	24SPI	1,7	19SEB	0,8	9VIT	1,1	15VUD	1,3	24SPI	1,8
22	19SEB	0,8	5VHL	1,2	18OBE	0,5	5VHL	1,3	18OBE	0,5	15VUD	0,6	15VUD	1,3	18OBE	1,8
23	18OBE	0,8	19SEB	1,2	19SEB	0,4	18OBE	1,3	22NAD	0,3	18OBE	0,6	18OBE	1,1	5VHL	1,4
24	15VUD	0,7	18OBE	1,0	15VUD	0,3	14SPR	1,3	15VUD	0,0	19SEB	0,0	19SEB	0,8	14SPR	0,5

Tab. 16 Relativní četnosti silných stránek v Bottom 5 SiS řazené sestupně (dle věku a pohlaví)

Bot5SiS	tř6		tř9		FEMA		MALE		F6		F9		M6		M9	
	N	151	115	146	120	75	71	76	44							
	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.
1	24SPI	11,9	24SPI	11,7	15VUD	12,1	24SPI	11,8	15VUD	12,0	24SPI	12,7	24SPI	12,9	24SPI	10,0
2	15VUD	11,5	15VUD	10,8	24SPI	11,8	15VUD	10,2	24SPI	10,9	15VUD	12,1	15VUD	11,1	15VUD	8,6
3	19SEB	8,2	18OBE	9,7	19SEB	9,6	19SEB	7,0	19SEB	8,5	18OBE	10,7	19SEB	7,9	18OBE	8,2
4	18OBE	6,5	19SEB	8,7	18OBE	9,0	18OBE	6,5	18OBE	7,5	19SEB	10,7	17POK	6,3	8INT	5,9
5	17POK	5,6	7VYT	5,6	22NAD	6,3	17POK	6,2	22NAD	6,9	7VYT	6,2	14SPR	6,3	17POK	5,9
6	14SPR	5,2	16ODP	5,2	3USU	5,3	14SPR	6,0	8INT	5,9	22NAD	5,6	18OBE	5,5	19SEB	5,5
7	8INT	4,9	14SPR	5,0	8INT	5,1	16ODP	5,3	3USU	5,6	3USU	5,1	16ODP	5,3	14SPR	5,5
8	22NAD	4,9	8INT	4,9	7VYT	4,8	20SMY	4,7	5VHL	4,8	16ODP	5,1	20SMY	4,7	16ODP	5,5
9	16ODP	4,6	22NAD	4,5	16ODP	4,5	8INT	4,7	17POK	4,8	9VIT	4,8	9VIT	4,2	5VHL	4,5
10	3USU	4,2	3USU	4,3	14SPR	4,4	9VIT	3,8	16ODP	4,0	14SPR	4,8	8INT	3,9	20SMY	4,5
11	5VHL	4,0	9VIT	4,2	17POK	4,0	5VHL	3,7	14SPR	4,0	8INT	4,2	1TVO	3,4	7VYT	4,5
12	9VIT	3,7	17POK	4,2	9VIT	4,0	7VYT	3,7	22VI	3,7	1TVO	3,4	4UCE	3,4	12SOC	3,6
13	7VYT	3,3	5VHL	3,0	5VHL	3,4	4UCE	3,3	7VYT	3,5	17POK	3,1	5VHL	3,2	6STA	3,2
14	20SMY	3,3	20SMY	2,6	1TVO	2,5	12SOC	3,2	9VIT	3,2	5VHL	2,0	7VYT	3,2	4UCE	3,2
15	4UCE	3,0	1TVO	2,4	22VI	2,3	3USU	3,0	4UCE	2,7	10LAS	1,7	3USU	2,9	3USU	3,2
16	12SOC	2,8	12SOC	2,1	4UCE	1,9	22NAD	2,8	12SOC	2,7	20SMY	1,4	22NAD	2,9	9VIT	3,2
17	1TVO	2,5	4UCE	1,9	12SOC	1,9	6STA	2,7	6STA	2,1	13OBC	1,4	12SOC	2,9	22NAD	2,7
18	22VI	2,5	13OBC	1,7	20SMY	1,6	1TVO	2,5	20SMY	1,9	23HUM	1,1	6STA	2,4	11LAS	2,3
19	6STA	2,3	6STA	1,6	6STA	1,4	11LAS	2,0	23HUM	1,6	4UCE	1,1	11LAS	1,8	13OBC	2,3
20	23HUM	1,6	10LAS	1,6	23HUM	1,4	13OBC	1,8	1TVO	1,6	12SOC	1,1	23HUM	1,6	22VI	2,3
21	13OBC	1,5	23HUM	1,4	13OBC	1,4	23HUM	1,7	13OBC	1,3	22VI	0,8	13OBC	1,6	23HUM	1,8
22	11LAS	1,2	22VI	1,4	10LAS	1,0	22VI	1,7	11LAS	0,5	6STA	0,6	22VI	1,3	10LAS	1,4
23	10LAS	0,7	11LAS	1,0	11LAS	0,4	10LAS	1,2	10LAS	0,3	11LAS	0,3	10LAS	1,1	21VDE	1,4
24	21VDE	0,1	21VDE	0,5	21VDE	0,0	21VDE	0,7	21VDE	0,0	21VDE	0,0	21VDE	0,3	1TVO	0,9

Tab. 17 Relativní četnosti silných stránek v Top 5 SiS řazené sestupně (dle škol a prospěchu)

Top5SiS	Dobruška		Ml. Boleslav		Čes. Meziříčí		Pardubice		Praha		Zn1		Zn2		Zn3		Zn4	
N	55		61		27		99		24		124		76		57		9	
	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.
1	20SMY	9,8	21VDE	12,5	21VDE	11,1	21VDE	12,1	10LAS	11,7	10LAS	11,1	21VDE	11,3	21VDE	11,2	21VDE	13,3
2	2ZVI	9,5	23HUM	10,2	20SMY	9,6	23HUM	11,9	21VDE	9,2	21VDE	11,0	23HUM	10,8	20SMY	9,5	23HUM	11,1
3	21VDE	9,1	10LAS	9,5	10LAS	9,6	10LAS	11,3	2ZVI	8,3	20SMY	9,7	10LAS	9,5	23HUM	9,1	10LAS	11,1
4	23HUM	9,1	20SMY	9,2	11LAS	8,9	20SMY	9,7	20SMY	8,3	23HUM	9,7	20SMY	9,2	2ZVI	9,1	20SMY	8,9
5	10LAS	8,0	11LAS	8,2	1TVO	6,7	2ZVI	7,9	23HUM	6,7	2ZVI	7,1	11LAS	6,8	10LAS	8,4	13OBC	8,9
6	11LAS	7,3	6STA	6,2	23HUM	6,7	11LAS	5,5	1TVO	5,8	11LAS	6,8	16ODP	6,1	11LAS	7,0	1TVO	6,7
7	16ODP	6,5	1TVO	4,9	13OBC	5,2	1TVO	5,3	6STA	5,8	4UCE	5,3	2ZVI	5,8	16ODP	6,7	6STA	6,7
8	13OBC	5,8	2ZVI	4,6	16ODP	5,2	16ODP	4,4	11LAS	5,0	1TVO	5,2	1TVO	5,3	6STA	6,0	11LAS	4,4
9	4UCE	5,1	4UCE	4,6	9VIT	4,4	4UCE	3,8	16ODP	5,0	6STA	5,0	13OBC	4,5	1TVO	4,2	2ZVI	4,4
10	6STA	4,7	16ODP	4,3	4UCE	4,4	13OBC	3,4	12SOC	3,3	13OBC	4,0	4UCE	3,9	4UCE	3,2	5VHL	4,4
11	1TVO	3,6	13OBC	3,3	6STA	4,4	6STA	3,4	4UCE	3,3	16ODP	3,9	17POK	3,4	24SPI	3,2	12SOC	2,2
12	8INT	3,3	8INT	3,3	2ZVI	3,7	9VIT	2,8	8INT	3,3	7VYT	3,4	9VIT	3,2	13OBC	2,8	17POK	2,2
13	7VYT	2,9	17POK	2,6	7VYT	3,7	8INT	2,2	7VYT	3,3	8INT	3,1	8INT	2,9	8INT	2,8	19SEB	2,2
14	17POK	2,5	9VIT	2,6	8INT	3,7	14SPR	2,2	13OBC	3,3	9VIT	2,6	6STA	2,9	9VIT	2,5	3USU	2,2
15	12SOC	2,2	7VYT	2,6	14SPR	2,2	17POK	2,0	17POK	3,3	17POK	2,3	7VYT	2,4	12SOC	2,1	14SPR	2,2
16	24SPI	2,2	24SPI	2,0	3USU	2,2	7VYT	1,8	3USU	2,5	14SPR	1,6	12SOC	1,8	19SEB	2,1	24SPI	2,2
17	9VIT	1,5	14SPR	1,6	17POK	2,2	24SPI	1,8	9VIT	2,5	3USU	1,6	22NAD	1,8	3USU	2,1	8INT	2,2
18	3USU	1,5	3USU	1,6	22NAD	2,2	5VHL	1,6	5VHL	1,7	24SPI	1,6	14SPR	1,8	14SPR	1,8	18OBE	2,2
19	15VUD	1,5	12SOC	1,3	18OBE	1,5	22NAD	1,6	15VUD	1,7	5VHL	1,3	18OBE	1,6	17POK	1,4	15VUD	2,2
20	5VHL	1,1	5VHL	1,3	19SEB	0,7	12SOC	1,4	19SEB	1,7	12SOC	1,1	15VUD	1,3	7VYT	1,4	7VYT	0,0
21	14SPR	1,1	19SEB	1,0	24SPI	0,7	19SEB	1,2	18OBE	1,7	22NAD	1,1	5VHL	1,1	5VHL	1,1	22NAD	0,0
22	22NAD	0,7	22NAD	1,0	15VUD	0,7	3USU	1,0	14SPR	0,8	15VUD	0,8	19SEB	1,1	22NAD	1,1	4UCE	0,0
23	18OBE	0,7	15VUD	1,0	12SOC	0,0	18OBE	0,8	24SPI	0,8	18OBE	0,5	24SPI	0,8	15VUD	0,7	9VIT	0,0
24	19SEB	0,4	18OBE	0,7	5VHL	0,0	15VUD	0,6	22NAD	0,8	19SEB	0,3	3USU	0,8	18OBE	0,7	16ODP	0,0

Tab. 18 Relativní četnosti silných stránek v Bottom 5 SiS řazené sestupně (dle škol a prospěchu)

Bot5SiS	Dobruška		Ml. Boleslav		Čes. Meziříčí		Pardubice		Praha		Zn1		Zn2		Zn3		Zn4	
N	55		61		27		99		24		124		76		57		9	
	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.	SIS	četn.Rel.
1	24SPI	11,6	24SPI	13,1	15VUD	12,6	24SPI	12,5	19SEB	10,8	24SPI	12,9	24SPI	12,6	18OBE	10,5	8INT	8,9
2	15VUD	11,3	15VUD	11,5	24SPI	11,1	15VUD	10,7	15VUD	10,8	15VUD	12,6	15VUD	9,7	15VUD	10,5	15VUD	8,9
3	19SEB	8,7	18OBE	8,9	18OBE	9,6	19SEB	9,3	24SPI	6,7	19SEB	7,6	19SEB	8,9	19SEB	10,2	24SPI	8,9
4	18OBE	7,6	9VIT	6,6	19SEB	7,4	18OBE	7,3	18OBE	6,7	18OBE	6,6	18OBE	8,2	24SPI	8,8	16ODP	8,9
5	14SPR	6,5	22NAD	6,2	17POK	5,9	14SPR	5,9	16ODP	5,8	17POK	6,0	8INT	5,8	7VYT	6,0	18OBE	6,7
6	22NAD	5,8	19SEB	6,2	22NAD	5,2	8INT	5,5	7VYT	5,8	14SPR	5,6	16ODP	5,3	22NAD	5,3	7VYT	6,7
7	8INT	5,5	3USU	4,9	8INT	5,2	16ODP	5,5	17POK	5,8	16ODP	4,8	3USU	4,7	3USU	4,9	14SPR	6,7
8	17POK	5,5	16ODP	4,6	3USU	5,2	17POK	5,3	8INT	5,0	22NAD	4,7	7VYT	4,7	5VHL	4,6	5VHL	4,4
9	7VYT	4,7	14SPR	3,9	6STA	4,4	3USU	4,6	22NAD	5,0	8INT	4,4	14SPR	4,7	8INT	4,2	3USU	4,4
10	5VHL	4,4	5VHL	3,6	5VHL	4,4	20SMY	4,2	4UCE	5,0	5VHL	3,9	17POK	4,5	17POK	4,2	19SEB	4,4
11	16ODP	4,4	7VYT	3,6	7VYT	4,4	7VYT	4,0	9VIT	4,2	9VIT	3,9	22NAD	4,5	14SPR	4,2	2ZVI	4,4
12	3USU	3,3	1TVO	3,3	16ODP	3,7	9VIT	3,2	14SPR	4,2	3USU	3,7	9VIT	4,5	16ODP	3,9	9VIT	4,4
13	9VIT	2,9	17POK	3,3	2ZVI	3,0	22NAD	3,0	20SMY	4,2	1TVO	3,2	20SMY	3,2	4UCE	3,5	20SMY	4,4
14	1TVO	2,9	8INT	3,3	14SPR	3,0	4UCE	2,8	5VHL	3,3	7VYT	3,1	4UCE	3,2	9VIT	3,2	22NAD	4,4
15	12SOC	2,9	4UCE	2,6	23HUM	2,2	5VHL	2,8	12SOC	3,3	20SMY	2,9	6STA	2,9	20SMY	2,8	12SOC	4,4
16	10LAS	1,8	20SMY	2,6	13OBC	2,2	6STA	2,4	6STA	2,5	12SOC	2,6	5VHL	2,1	2ZVI	2,8	23HUM	2,2
17	13OBC	1,8	2ZVI	2,6	1TVO	2,2	12SOC	2,4	23HUM	2,5	2ZVI	2,3	12SOC	2,1	12SOC	2,5	6STA	2,2
18	6STA	1,5	13OBC	2,6	9VIT	2,2	1TVO	2,2	3USU	2,5	13OBC	1,8	1TVO	1,8	1TVO	1,8	1TVO	2,2
19	20SMY	1,5	12SOC	2,6	20SMY	1,5	2ZVI	2,0	13OBC	2,5	4UCE	1,8	13OBC	1,6	6STA	1,4	4UCE	2,2
20	23HUM	1,5	23HUM	2,3	4UCE	1,5	11LAS	1,8	10LAS	0,8	6STA	1,6	11LAS	1,6	23HUM	1,4	11LAS	0,0
21	2ZVI	1,5	10LAS	0,7	11LAS	1,5	10LAS	1,0	1TVO	0,8	23HUM	1,6	10LAS	1,3	13OBC	1,4	10LAS	0,0
22	4UCE	1,5	6STA	0,3	12SOC	0,7	23HUM	0,6	2ZVI	0,8	11LAS	1,0	23HUM	1,3	11LAS	1,1	13OBC	0,0
23	11LAS	1,1	11LAS	0,3	10LAS	0,7	13OBC	0,4	21VDE	0,8	10LAS	1,0	2ZVI	0,8	10LAS	1,1	17POK	0,0
24	21VDE	0,0	21VDE	0,3	21VDE	0,0	21VDE	0,4	11LAS	0,0	21VDE	0,6	21VDE	0,0	21VDE	0,0	21VDE	0,0

Tab. 19 Relativní četnosti silných stránek v Top 5 SiS řazené sestupně (dle uspořádání rodiny, počtu sourozenců a místa bydliště)

Top5SiS	r		o/m/j		s0		s1		s2		s3+v		o1		o2		o3	
N	205		61		28		140		66		32		101		142		23	
	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.
1	21VDE	11,4	20SMY	11,5	21VDE	12,9	21VDE	10,7	21VDE	10,6	21VDE	13,1	21VDE	11,3	23HUM	11,4	10LAS	11,3
2	10LAS	10,5	21VDE	10,5	10LAS	12,1	10LAS	10,4	20SMY	10,0	23HUM	10,0	10LAS	9,1	21VDE	10,8	21VDE	9,6
3	23HUM	9,9	23HUM	10,2	23HUM	12,1	23HUM	10,0	23HUM	8,8	10LAS	10,0	23HUM	8,3	10LAS	10,5	20SMY	7,8
4	20SMY	8,9	2ZVI	9,2	20SMY	12,1	20SMY	9,6	10LAS	8,5	11LAS	8,1	20SMY	8,3	20SMY	10,1	2ZVI	7,8
5	2ZVI	6,4	10LAS	8,5	2ZVI	10,0	2ZVI	7,3	11LAS	6,7	6STA	6,3	11LAS	7,7	2ZVI	7,7	23HUM	7,0
6	11LAS	6,4	11LAS	7,9	1TVO	7,9	11LAS	7,0	16ODP	6,7	20SMY	5,6	2ZVI	6,5	11LAS	5,9	11LAS	5,2
7	6STA	5,0	1TVO	6,2	4UCE	5,0	1TVO	5,4	6STA	6,4	16ODP	5,6	16ODP	5,9	16ODP	4,8	1TVO	5,2
8	1TVO	4,7	16ODP	5,9	11LAS	4,3	4UCE	4,9	2ZVI	6,1	2ZVI	5,6	13OBC	5,7	4UCE	4,8	16ODP	5,2
9	16ODP	4,7	4UCE	4,9	6STA	3,6	16ODP	4,6	13OBC	3,9	13OBC	3,8	1TVO	5,5	1TVO	4,2	6STA	5,2
10	4UCE	4,1	13OBC	4,3	13OBC	2,9	13OBC	4,4	1TVO	3,9	8INT	3,8	6STA	4,8	6STA	4,2	4UCE	3,5
11	13OBC	4,0	6STA	3,6	16ODP	2,1	6STA	3,7	4UCE	3,9	1TVO	3,1	4UCE	4,8	13OBC	3,7	13OBC	3,5
12	8INT	3,2	14SPR	3,0	9VIT	2,1	8INT	3,0	8INT	3,0	24SPI	3,1	7VYT	3,6	8INT	2,8	8INT	3,5
13	7VYT	3,0	9VIT	2,6	7VYT	2,1	9VIT	3,0	24SPI	3,0	17POK	2,5	17POK	3,2	24SPI	2,6	7VYT	3,5
14	9VIT	2,6	8INT	2,0	3USU	2,1	7VYT	3,0	17POK	2,7	14SPR	2,5	8INT	3,0	9VIT	2,0	17POK	3,5
15	17POK	2,6	17POK	1,6	19SEB	2,1	17POK	2,4	9VIT	2,4	3USU	2,5	9VIT	3,0	17POK	2,0	12SOC	3,5
16	24SPI	1,8	24SPI	1,6	8INT	1,4	12SOC	1,9	7VYT	2,4	15VUD	2,5	3USU	1,8	14SPR	2,0	9VIT	2,6
17	12SOC	1,7	12SOC	1,3	17POK	1,4	14SPR	1,7	14SPR	2,1	12SOC	2,5	22NAD	1,6	5VHL	2,0	3USU	2,6
18	3USU	1,6	3USU	1,3	15VUD	1,4	5VHL	1,3	5VHL	2,1	4UCE	1,9	14SPR	1,2	12SOC	1,8	5VHL	1,7
19	22NAD	1,5	7VYT	1,0	12SOC	0,7	24SPI	1,1	22NAD	1,8	9VIT	1,9	24SPI	1,0	7VYT	1,5	19SEB	1,7
20	14SPR	1,4	5VHL	1,0	22NAD	0,7	3USU	1,1	3USU	1,5	18OBE	1,9	12SOC	1,0	22NAD	1,3	15VUD	1,7
21	5VHL	1,4	22NAD	0,7	18OBE	0,7	22NAD	1,1	15VUD	1,2	7VYT	1,3	18OBE	1,0	15VUD	1,3	18OBE	1,7
22	19SEB	1,2	18OBE	0,7	14SPR	0,0	19SEB	1,1	12SOC	0,9	22NAD	1,3	15VUD	0,8	3USU	1,1	14SPR	0,9
23	15VUD	1,2	19SEB	0,3	24SPI	0,0	18OBE	0,7	18OBE	0,9	5VHL	0,6	19SEB	0,6	19SEB	1,1	24SPI	0,9
24	18OBE	1,0	15VUD	0,3	5VHL	0,0	15VUD	0,4	19SEB	0,3	19SEB	0,6	5VHL	0,4	18OBE	0,6	22NAD	0,9

Tab. 20 Relativní četnosti silných stránek v Bottom 5 SiS řazené sestupně (dle uspořádání rodiny, počtu sourozenců a místa bydliště)

Bot5SiS	r		o/m/j		s0		s1		s2		s3+v		o1		o2		o3	
N	205		61		28		140		66		32		101		142		23	
	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.	SIS	četn. Rel.
1	24SPI	12,3	18OBE	10,8	15VUD	10,0	24SPI	12,7	24SPI	11,2	24SPI	12,5	15VUD	12,1	24SPI	12,1	15VUD	11,3
2	15VUD	11,6	24SPI	10,2	18OBE	8,6	15VUD	11,6	15VUD	10,3	15VUD	12,5	24SPI	11,9	15VUD	10,3	19SEB	10,4
3	19SEB	8,0	15VUD	9,8	14SPR	8,6	19SEB	8,0	19SEB	10,0	19SEB	7,5	19SEB	7,5	19SEB	8,6	24SPI	7,0
4	18OBE	7,0	19SEB	9,8	24SPI	7,9	18OBE	7,7	18OBE	8,8	18OBE	6,3	18OBE	7,3	18OBE	8,1	18OBE	6,1
5	14SPR	5,2	7VYT	6,2	19SEB	7,9	16ODP	5,3	17POK	6,1	22NAD	5,6	22NAD	5,5	14SPR	6,1	17POK	6,1
6	17POK	4,9	8INT	5,9	17POK	7,1	22NAD	5,3	8INT	5,5	16ODP	5,0	17POK	5,1	16ODP	5,5	16ODP	6,1
7	16ODP	4,9	17POK	5,2	16ODP	6,4	14SPR	5,0	3USU	4,8	9VIT	5,0	9VIT	5,1	8INT	5,1	22NAD	5,2
8	22NAD	4,8	14SPR	4,9	3USU	5,7	8INT	5,0	7VYT	4,5	3USU	4,4	14SPR	5,0	3USU	5,0	7VYT	5,2
9	8INT	4,6	16ODP	4,9	8INT	5,0	17POK	4,6	14SPR	4,2	7VYT	4,4	8INT	4,8	7VYT	5,0	14SPR	4,3
10	3USU	4,4	22NAD	4,6	7VYT	4,3	9VIT	4,4	5VHL	3,9	14SPR	4,4	5VHL	4,4	22NAD	4,2	8INT	4,3
11	9VIT	3,9	3USU	3,9	22NAD	3,6	7VYT	4,1	20SMY	3,9	4UCE	4,4	16ODP	3,8	17POK	4,0	9VIT	4,3
12	7VYT	3,7	9VIT	3,9	9VIT	3,6	3USU	3,7	22NAD	3,6	5VHL	3,8	3USU	3,6	20SMY	3,3	20SMY	4,3
13	5VHL	3,5	5VHL	3,6	5VHL	3,6	5VHL	3,3	12SOC	3,6	1TVO	3,8	7VYT	3,6	9VIT	3,1	4UCE	4,3
14	20SMY	3,4	4UCE	3,0	20SMY	2,1	20SMY	2,7	16ODP	3,3	8INT	3,1	1TVO	3,4	5VHL	3,1	5VHL	3,5
15	1TVO	2,8	6STA	2,3	4UCE	2,1	4UCE	2,7	13OBC	2,7	20SMY	3,1	12SOC	2,6	4UCE	2,4	12SOC	3,5
16	12SOC	2,6	12SOC	2,0	1TVO	2,1	1TVO	2,6	9VIT	2,4	6STA	3,1	2ZVI	2,4	1TVO	2,2	3USU	2,6
17	4UCE	2,4	20SMY	1,6	2ZVI	2,1	6STA	2,3	2ZVI	2,4	17POK	2,5	20SMY	2,2	12SOC	2,2	6STA	2,6
18	2ZVI	2,1	2ZVI	1,6	6STA	2,1	12SOC	2,1	23HUM	2,4	12SOC	2,5	23HUM	2,2	2ZVI	2,0	13OBC	2,6
19	6STA	1,9	13OBC	1,6	13OBC	2,1	2ZVI	1,7	1TVO	1,8	2ZVI	2,5	6STA	2,0	6STA	2,0	23HUM	2,6
20	23HUM	1,9	1TVO	1,3	12SOC	1,4	23HUM	1,3	4UCE	1,5	10LAS	1,3	4UCE	1,8	11LAS	1,8	1TVO	0,9
21	13OBC	1,6	10LAS	1,3	23HUM	1,4	11LAS	1,3	10LAS	1,2	11LAS	1,3	13OBC	1,8	13OBC	1,7	2ZVI	0,9
22	11LAS	1,3	11LAS	0,7	11LAS	1,4	13OBC	1,1	6STA	0,6	13OBC	0,6	10LAS	1,6	23HUM	0,9	10LAS	0,9
23	10LAS	1,0	23HUM	0,3	21VDE	0,7	10LAS	1,1	11LAS	0,6	23HUM	0,6	11LAS	0,6	10LAS	0,7	21VDE	0,9
24	21VDE	0,3	21VDE	0,3	10LAS	0,0	21VDE	0,3	21VDE	0,3	21VDE	0,0	21VDE	0,0	21VDE	0,6	11LAS	0,0

Z těchto tabulek lze dobře vyčíst, jak si jednotlivé silné stránky v jednotlivých výběrech vedou v konkurenci s jinými silnými stránkami. Z tohoto pohledu jsem se soustředil zejména na silné stránky sdružené do ctnosti Transcendence, tedy Smysl pro krásu a dokonalost, Vděčnost, Naději, Humor a Spiritualitu.

- Vděčnost, Smysl pro krásu a dokonalost a Humor ve všech výběrech obsazují první pozice žebříčku v kategorii Top 5 SiS. Souhrn četností těchto tří silných stránek tvoří ve všech výběrech alespoň 25%.
- Zbývající dvě silné stránky, Naděje a Spiritualita nacházíme vždy ve druhé polovině žebříčku Top 5 SiS se souhrnnou četností vždy pod 5%, v případě žáků bez sourozence (so) dokonce jen 0,7%.
- Pouze ve třech výběrech (Zn 3, s2, s3+v) dosáhla Spiritualita četnosti 3% a více a umístila se zhruba v polovině pořadí silných stránek Top 5 SiS. Pouze v jednom výběru (so) se v této kategorii neumístila vůbec (četnost nulová).
- V kategorii Bottom 5 SiS Spiritualita pořadí četností silných stránek většinou vede, naopak Humor a Vděčnost uzavírá (v deseti výběrech je Vděčnost dokonce s nulovou četností). Ostatní silné stránky ctnosti Transcendence se pohybují na středových pozicích žebříčku.

Pro silnou stránku Spiritualita tyto výsledky spolu s mimořádně vysokou hodnotou SD jejích skóre potvrzují její velkou individuální variabilitu. V tom se liší od silné stránky Vděčnost, která se v kategorii Bottom 5 SiS vyskytuje velmi málo.

3.6.3 Korelace silných stránek zahrnutých v ctnosti Transcendence

Následující tabulka prezentuje hodnoty korelačních koeficientů dle Pearsona pro jednotlivé škály VIA-Y a dotazník Spiritualita 7.

Tab. 21 Korelační koeficienty dle Pearsona pro jednotlivé škály VIA-Y a dotazník Spiritualita 7 (tučně označeny korelace významné na hladině $p < 0,001$)

Pears	Spirit7	1TVO	2ZVI	3USU	4UCE	5VHL	6STA	7VYT	8INT	9VIT	10LAS	11LAS	12SOC
Spirit7	1,000	0,426	0,319	0,391	0,476	0,341	0,489	0,314	0,318	0,226	0,188	0,467	0,347
1TVO	0,426	1,000	0,460	0,478	0,537	0,466	0,466	0,441	0,269	0,293	0,161	0,407	0,415
2ZVI	0,319	0,460	1,000	0,243	0,468	0,280	0,283	0,245	0,092	0,255	0,188	0,277	0,322
3USU	0,391	0,478	0,243	1,000	0,583	0,586	0,506	0,641	0,523	0,420	0,294	0,525	0,563
4UCE	0,476	0,537	0,468	0,583	1,000	0,539	0,534	0,645	0,484	0,457	0,328	0,514	0,495
5VHL	0,341	0,466	0,280	0,586	0,539	1,000	0,527	0,526	0,480	0,504	0,460	0,522	0,642
6STA	0,489	0,466	0,283	0,506	0,534	0,527	1,000	0,545	0,557	0,397	0,390	0,703	0,581
7VYT	0,314	0,441	0,245	0,641	0,645	0,526	0,545	1,000	0,652	0,525	0,364	0,473	0,571
8INT	0,318	0,269	0,092	0,523	0,484	0,480	0,557	0,652	1,000	0,442	0,406	0,512	0,538
9VIT	0,226	0,293	0,255	0,420	0,457	0,504	0,397	0,525	0,442	1,000	0,508	0,391	0,474
10LAS	0,188	0,161	0,188	0,294	0,328	0,460	0,390	0,364	0,406	0,508	1,000	0,461	0,460
11LAS	0,467	0,407	0,277	0,525	0,514	0,522	0,703	0,473	0,512	0,391	0,461	1,000	0,505
12SOC	0,347	0,415	0,322	0,563	0,495	0,642	0,581	0,571	0,538	0,474	0,460	0,505	1,000
13OBC	0,244	0,282	0,258	0,500	0,516	0,541	0,452	0,486	0,488	0,517	0,535	0,555	0,483
14SPR	0,351	0,264	0,126	0,491	0,484	0,407	0,452	0,481	0,521	0,376	0,340	0,491	0,396
15VUD	0,166	0,426	0,272	0,377	0,331	0,597	0,328	0,406	0,310	0,386	0,257	0,237	0,418
16ODP	0,267	0,028	0,130	0,217	0,255	0,204	0,268	0,272	0,367	0,293	0,276	0,387	0,251
17POK	0,178	-0,006	0,026	0,286	0,302	0,158	0,281	0,304	0,375	0,208	0,189	0,329	0,219
18OBE	0,287	0,348	0,083	0,673	0,492	0,461	0,448	0,657	0,606	0,346	0,265	0,437	0,521
19SEB	0,308	0,220	0,015	0,579	0,457	0,403	0,426	0,591	0,609	0,338	0,236	0,359	0,448
20SMY	0,564	0,531	0,340	0,352	0,513	0,316	0,521	0,324	0,298	0,295	0,205	0,552	0,293
21VDE	0,374	0,359	0,231	0,505	0,518	0,462	0,553	0,506	0,523	0,544	0,577	0,673	0,529
22NAD	0,304	0,441	0,308	0,540	0,542	0,620	0,427	0,572	0,499	0,649	0,480	0,372	0,537
23HUM	0,060	0,220	0,265	0,131	0,151	0,412	0,270	0,204	0,138	0,450	0,459	0,327	0,396
24SPI	0,389	0,134	0,125	0,188	0,242	0,114	0,172	0,107	0,165	0,162	0,067	0,238	0,062

Pears	13OBC	14SPR	15VUD	16ODP	17POK	18OBE	19SEB	20SMY	21VDE	22NAD	23HUM	24SPI
Spirit7	0,244	0,351	0,166	0,267	0,178	0,287	0,308	0,564	0,374	0,304	0,060	0,389
1TVO	0,282	0,264	0,426	0,028	-0,006	0,348	0,220	0,531	0,359	0,441	0,220	0,134
2ZVI	0,258	0,126	0,272	0,130	0,026	0,083	0,015	0,340	0,231	0,308	0,265	0,125
3USU	0,500	0,491	0,377	0,217	0,286	0,673	0,579	0,352	0,505	0,540	0,131	0,188
4UCE	0,516	0,484	0,331	0,255	0,302	0,492	0,457	0,513	0,518	0,542	0,151	0,242
5VHL	0,541	0,407	0,597	0,204	0,158	0,461	0,403	0,316	0,462	0,620	0,412	0,114
6STA	0,452	0,452	0,328	0,268	0,281	0,448	0,426	0,521	0,553	0,427	0,270	0,172
7VYT	0,486	0,481	0,406	0,272	0,304	0,657	0,591	0,324	0,506	0,572	0,204	0,107
8INT	0,488	0,521	0,310	0,367	0,375	0,606	0,609	0,298	0,523	0,499	0,138	0,165
9VIT	0,517	0,376	0,386	0,293	0,208	0,346	0,338	0,295	0,544	0,649	0,450	0,162
10LAS	0,535	0,340	0,257	0,276	0,189	0,265	0,236	0,205	0,577	0,480	0,459	0,067
11LAS	0,555	0,491	0,237	0,387	0,329	0,437	0,359	0,552	0,673	0,372	0,327	0,238
12SOC	0,483	0,396	0,418	0,251	0,219	0,521	0,448	0,293	0,529	0,537	0,396	0,062
13OBC	1,000	0,496	0,331	0,398	0,375	0,399	0,396	0,280	0,592	0,511	0,369	0,103
14SPR	0,496	1,000	0,167	0,493	0,468	0,460	0,491	0,392	0,571	0,395	0,091	0,237
15VUD	0,331	0,167	1,000	0,051	-0,048	0,235	0,200	0,121	0,146	0,432	0,369	-0,026
16ODP	0,398	0,493	0,051	1,000	0,357	0,255	0,334	0,216	0,423	0,247	0,156	0,196
17POK	0,375	0,468	-0,048	0,357	1,000	0,325	0,448	0,171	0,471	0,244	0,023	0,086
18OBE	0,399	0,460	0,235	0,255	0,325	1,000	0,667	0,303	0,491	0,468	0,045	0,172
19SEB	0,396	0,491	0,200	0,334	0,448	0,667	1,000	0,306	0,474	0,451	0,006	0,163
20SMY	0,280	0,392	0,121	0,216	0,171	0,303	0,306	1,000	0,475	0,271	0,148	0,281
21VDE	0,592	0,571	0,146	0,423	0,471	0,491	0,474	0,475	1,000	0,536	0,328	0,271
22NAD	0,511	0,395	0,432	0,247	0,244	0,468	0,451	0,271	0,536	1,000	0,305	0,188
23HUM	0,369	0,091	0,369	0,156	0,023	0,045	0,006	0,148	0,328	0,305	1,000	-0,098
24SPI	0,103	0,237	-0,026	0,196	0,086	0,172	0,163	0,281	0,271	0,188	-0,098	1,000

Škály Smysl pro krásu a dokonalost, Vděčnost a Naděje vykazují poměrně vysoké hodnoty korelačního koeficientu s většinou ostatních škál. Nabízí se otázka, zda to nesouvisí s tím, že vybavenost v těchto silných stránkách podporuje pozitivní sebehodnocení i v dalších aspektech charakteru. Škála Humor koreluje zejména se škálami Lásky, Vitality a Vhled. Spiritualita se naopak jeví jako silná stránka nezávislá na ostatních, má nízké koeficienty korelace se všemi škálami VIA-Y.

Dotazník Spiritualita 7 vysoce koreluje se silnými stránkami Smysl pro krásu a dokonalost, Statečnost, Lásky k učení, Laskavost, Tvořivost, Úsudek, Spiritualita a Vděčnost.

Následující tabulka prezentuje hodnoty korelačních koeficientů dle Spearmana pro jednotlivé škály VIA-Y, dotazník Spiritualita 7 a Škálu štěstí Fordyce.

Tab. 22 Korelační koeficienty dle Spearmana pro jednotlivé škály VIA-Y, dotazník Spiritualita 7 a Škálu štěstí Fordyce (tučně označeny korelace významné na hladině $p < 0,001$)

0,001	Fordyce	Spirit7	1TVO	2ZVI	3USU	4UCE	5VHL	6STA	7VYT	8INT	9VIT	10LAS	11LAS	12SOC
7Fordyce	1,000	0,010	-0,042	-0,014	0,128	0,164	0,210	0,089	0,170	0,281	0,432	0,430	0,123	0,198
Spirit7	0,010	1,000	0,443	0,276	0,371	0,440	0,318	0,464	0,302	0,301	0,183	0,190	0,458	0,341
1TVO	-0,042	0,443	1,000	0,452	0,447	0,516	0,488	0,469	0,391	0,292	0,280	0,189	0,420	0,431
2ZVI	-0,014	0,276	0,452	1,000	0,233	0,420	0,294	0,273	0,214	0,075	0,222	0,216	0,283	0,336
3USU	0,128	0,371	0,447	0,233	1,000	0,541	0,581	0,457	0,592	0,506	0,419	0,277	0,507	0,550
4UCE	0,164	0,440	0,516	0,420	0,541	1,000	0,538	0,506	0,597	0,447	0,423	0,344	0,495	0,475
5VHL	0,210	0,318	0,488	0,294	0,581	0,538	1,000	0,523	0,509	0,493	0,499	0,466	0,509	0,653
6STA	0,089	0,464	0,469	0,273	0,457	0,506	0,523	1,000	0,489	0,532	0,365	0,398	0,686	0,537
7VYT	0,170	0,302	0,391	0,214	0,592	0,597	0,509	0,489	1,000	0,645	0,497	0,365	0,437	0,508
8INT	0,281	0,301	0,292	0,075	0,506	0,447	0,493	0,532	0,645	1,000	0,432	0,408	0,495	0,520
9VIT	0,432	0,183	0,280	0,222	0,419	0,423	0,499	0,365	0,497	0,432	1,000	0,513	0,385	0,439
10LAS	0,430	0,190	0,189	0,216	0,277	0,344	0,466	0,398	0,365	0,408	0,513	1,000	0,477	0,457
11LAS	0,123	0,458	0,420	0,283	0,507	0,495	0,509	0,686	0,437	0,495	0,385	0,477	1,000	0,489
12SOC	0,198	0,341	0,431	0,336	0,550	0,475	0,653	0,537	0,508	0,520	0,439	0,457	0,489	1,000
13OBC	0,217	0,214	0,296	0,257	0,474	0,486	0,524	0,460	0,489	0,471	0,511	0,526	0,557	0,470
14SPR	0,150	0,363	0,289	0,123	0,444	0,445	0,370	0,453	0,490	0,504	0,365	0,324	0,494	0,390
15VUD	0,209	0,157	0,426	0,257	0,386	0,316	0,608	0,318	0,366	0,325	0,392	0,272	0,218	0,418
16ODP	0,232	0,251	0,083	0,118	0,234	0,227	0,187	0,275	0,283	0,339	0,304	0,265	0,396	0,241
17POK	0,058	0,210	0,057	0,005	0,266	0,301	0,173	0,334	0,303	0,386	0,207	0,199	0,356	0,229
18OBE	0,153	0,282	0,327	0,098	0,653	0,450	0,471	0,380	0,599	0,592	0,360	0,247	0,393	0,504
19SEB	0,211	0,320	0,242	0,016	0,569	0,445	0,392	0,384	0,586	0,582	0,328	0,243	0,358	0,441
20SMY	-0,048	0,559	0,528	0,304	0,319	0,504	0,325	0,501	0,294	0,301	0,286	0,215	0,530	0,308
21VDE	0,257	0,362	0,389	0,247	0,495	0,508	0,473	0,566	0,483	0,530	0,546	0,575	0,670	0,539
22NAD	0,354	0,250	0,442	0,288	0,523	0,497	0,605	0,410	0,536	0,498	0,619	0,488	0,360	0,514
23HUM	0,223	0,063	0,252	0,312	0,172	0,169	0,412	0,297	0,216	0,152	0,457	0,461	0,341	0,413
24SPI	0,105	0,354	0,157	0,105	0,157	0,208	0,090	0,154	0,096	0,185	0,115	0,032	0,194	0,058

Tab. 22 - pokračování

0,001	13OBC	14SPR	15VUD	16ODP	17POK	18OBE	19SEB	20SMY	21VDE	22NAD	23HUM	24SPI
7Fordyc	0,217	0,150	0,209	0,232	0,058	0,153	0,211	-0,048	0,257	0,354	0,223	0,105
Spirit7	0,214	0,363	0,157	0,251	0,210	0,282	0,320	0,559	0,362	0,250	0,063	0,354
1TVO	0,296	0,289	0,426	0,083	0,057	0,327	0,242	0,528	0,389	0,442	0,252	0,157
2ZVI	0,257	0,123	0,257	0,118	0,005	0,098	0,016	0,304	0,247	0,288	0,312	0,105
3USU	0,474	0,444	0,386	0,234	0,266	0,653	0,569	0,319	0,495	0,523	0,172	0,157
4UCE	0,486	0,445	0,316	0,227	0,301	0,450	0,445	0,504	0,508	0,497	0,169	0,208
5VHL	0,524	0,370	0,608	0,187	0,173	0,471	0,392	0,325	0,473	0,605	0,412	0,090
6STA	0,460	0,453	0,318	0,275	0,334	0,380	0,384	0,501	0,566	0,410	0,297	0,154
7VYT	0,489	0,490	0,366	0,283	0,303	0,599	0,586	0,294	0,483	0,536	0,216	0,096
8INT	0,471	0,504	0,325	0,339	0,386	0,592	0,582	0,301	0,530	0,498	0,152	0,185
9VIT	0,511	0,365	0,392	0,304	0,207	0,360	0,328	0,286	0,546	0,619	0,457	0,115
10LAS	0,526	0,324	0,272	0,265	0,199	0,247	0,243	0,215	0,575	0,488	0,461	0,032
11LAS	0,557	0,494	0,218	0,396	0,356	0,393	0,358	0,530	0,670	0,360	0,341	0,194
12SOC	0,470	0,390	0,418	0,241	0,229	0,504	0,441	0,308	0,539	0,514	0,413	0,058
13OBC	1,000	0,484	0,335	0,395	0,369	0,377	0,387	0,289	0,586	0,489	0,397	0,053
14SPR	0,484	1,000	0,193	0,459	0,435	0,445	0,516	0,389	0,548	0,354	0,102	0,225
15VUD	0,335	0,193	1,000	0,080	0,003	0,280	0,259	0,118	0,205	0,456	0,341	0,010
16ODP	0,395	0,459	0,080	1,000	0,332	0,229	0,323	0,211	0,425	0,223	0,194	0,146
17POK	0,369	0,435	0,003	0,332	1,000	0,314	0,444	0,194	0,474	0,239	0,087	0,040
18OBE	0,377	0,445	0,280	0,229	0,314	1,000	0,626	0,288	0,460	0,472	0,063	0,190
19SEB	0,387	0,516	0,259	0,323	0,444	0,626	1,000	0,307	0,466	0,448	0,052	0,149
20SMY	0,289	0,389	0,118	0,211	0,194	0,288	0,307	1,000	0,475	0,270	0,171	0,263
21VDE	0,586	0,548	0,205	0,425	0,474	0,460	0,466	0,475	1,000	0,539	0,360	0,233
22NAD	0,489	0,354	0,456	0,223	0,239	0,472	0,448	0,270	0,539	1,000	0,324	0,157
23HUM	0,397	0,102	0,341	0,194	0,087	0,063	0,052	0,171	0,360	0,324	1,000	-0,129
24SPI	0,053	0,225	0,010	0,146	0,040	0,190	0,149	0,263	0,233	0,157	-0,129	1,000

Škála Fordyce poskytuje vysoké korelační koeficienty se silnými stránkami Vitalita, Lásky a Naděje. Neprokázala se souvislost se Smyslem pro krásu ani se Spiritualitou nebo dotazníkem Spiritualita 7 a jen velmi mírná korelace s Vděčností a Humorem.

3.6.4 Vyhodnocení dotazníku Spiritualita 7

Dotazník poskytuje jednak skóry pro jednotlivé položky dotazníku a jednak hodnoty výsledných skóru (aritmetický průměr skóru ze všech sedmi položek; označen jako „Spirit7“).

Průměry a směrodatné odchylky u jednotlivých položek i pro výsledné skóre včetně hodnoty Cronbachova α ukazuje následující tabulka.

Tab. 23 Průměrné hodnoty jednotlivých položek a průměrný celkový skór dotazníku Spiritualita 7 (průměr, směrodatná odchylka, Cronbachovo α)

	M	SD	α
1-Nauka	3,48	1,00	
2-Aktivity	1,70	1,05	
3-Normy	3,75	1,01	
4-Příběhy	3,56	1,04	
5-Zkuš	3,58	1,12	
6-Společ	3,49	0,98	
7-Tvorba	3,47	1,37	
Spirit7	3,29	0,63	0,67

Průměrný skór se pro všechny položky pohybuje kolem hodnoty 3,5 (v rozmezí 3,47-3,75) s výjimkou položky Aktivity (1,70). Tato položka nejvíce směřuje k formální religiozitě (jde o účast na bohoslužbách či jiných duchovních obřadech) a patrně se v ní odráží odtažitý vztah naší společnosti k náboženským institucím a společným úkonům.

K posouzení korelace jednotlivých položek dotazníku Spiritualita 7 se škálami VIA-Y byly vypočteny korelační koeficienty dle Spearmana (označeny korelace významné na hladině $p < 0,001$).

Tab. 24 Korelačních koeficienty dle Spearmana pro jednotlivé položky Spiritualita 7, škály VIA-Y a Škálu štěstí Fordyce ($p < 0,001$)

Spearman	1-Nauka	2-Aktivity	3-Normy	4-Příběhy	5-Zkuš	6-Společ	7-Tvorba	Spirit7
Fordyce	0,011	-0,007	0,072	0,082	0,010	0,103	-0,113	0,010
1-Nauka	1,000	0,200	0,202	0,315	0,301	0,294	0,303	0,613
2-Aktivity	0,200	1,000	0,153	0,204	0,039	0,094	0,205	0,434
3-Normy	0,202	0,153	1,000	0,253	0,188	0,245	0,134	0,503
4-Příběhy	0,315	0,204	0,253	1,000	0,303	0,236	0,281	0,626
5-Zkuš	0,301	0,039	0,188	0,303	1,000	0,301	0,269	0,576
6-Společ	0,294	0,094	0,245	0,236	0,301	1,000	0,333	0,574
7-Tvorba	0,303	0,205	0,134	0,281	0,269	0,333	1,000	0,657
Spirit7	0,613	0,434	0,503	0,626	0,576	0,574	0,657	1,000
1TVO	0,348	0,067	0,194	0,215	0,293	0,270	0,484	0,443
2ZVI	0,314	0,005	0,068	0,238	0,114	0,178	0,288	0,276
3USU	0,314	0,068	0,297	0,271	0,296	0,271	0,134	0,371
4UCE	0,375	0,134	0,290	0,269	0,225	0,275	0,339	0,440
5VHL	0,202	0,015	0,231	0,169	0,184	0,288	0,145	0,283
6STA	0,254	0,156	0,235	0,242	0,234	0,381	0,361	0,436
7VYT	0,213	0,070	0,319	0,169	0,156	0,216	0,144	0,302
8INT	0,137	0,140	0,263	0,215	0,155	0,245	0,125	0,301
9VIT	0,067	0,002	0,231	0,148	0,157	0,268	0,044	0,183
10LAS	0,085	-0,018	0,221	0,111	0,190	0,207	0,066	0,190
11LAS	0,279	0,095	0,292	0,331	0,192	0,308	0,330	0,433
12SOC	0,317	0,074	0,294	0,302	0,275	0,357	0,287	0,436
13OBC	0,100	0,020	0,224	0,215	0,115	0,208	0,134	0,214
14SPR	0,300	0,224	0,288	0,375	0,230	0,297	0,306	0,477
15VUD	0,115	0,003	0,056	0,113	0,083	0,137	0,044	0,126
16ODP	0,087	0,150	0,242	0,276	0,023	0,233	0,095	0,247
17POK	0,109	0,011	0,272	0,144	0,116	0,134	0,069	0,210
18OBE	0,204	0,100	0,241	0,233	0,184	0,157	0,118	0,288
19SEB	0,185	0,182	0,289	0,236	0,214	0,173	0,086	0,320
20SMY	0,382	0,263	0,259	0,302	0,295	0,310	0,515	0,559
21VDE	0,169	0,095	0,339	0,227	0,212	0,325	0,254	0,362
22NAD	0,161	0,034	0,230	0,111	0,200	0,254	0,123	0,250
23HUM	-0,018	-0,144	0,095	0,050	0,089	0,156	0,101	0,063
24SPI	0,195	0,512	0,153	0,226	0,071	0,049	0,256	0,354

Pro výsledný skór Spirit7 zvlášť vysoké hodnoty korelace nacházíme u škály Smysl pro krásu, Spravedlnost, Tvořivost, Lásky k učení, Statečnost a Sociální inteligence.

Podle předpokladů zvlášť vysokou korelaci vykazuje položka Tvorba se škálou Tvořivost a Smysl pro krásu a dokonalost, a dále položka Aktivity se škálou Spirituality.

Je pozoruhodné, že položka Nauka koreluje se všemi silnými stránkami ctnosti Moudrost a poznání. Položka Normy koreluje se všemi silnými stránkami ctnosti

Odvaha, Lidskost a Umírněnost. Položka Společenství koreluje se všemi silnými stránkami ctnosti Statečnost a Lidskost.

Žádná z položek nekoreluje se škálou Fordyce.

Hodnoty výsledného skóru Spirit7 pro jednotlivé výběry přináší následující tabulka:

Tab. 25 Celkový skór Spirit7 pro jednotlivé výběry

výběr	All	tř6	tř9	FEMA	MALE	F6	F9	M6	M9	D	B	M	P	A
počet (N)	266	151	115	146	120	75	71	76	44	55	61	27	99	24
Spirit7-M	3,29	3,33	3,24	3,43	3,12	3,51	3,35	3,35	3,06	3,42	3,36	3,33	3,14	3,37
Spirit7-SD	0,63	0,64	0,61	0,61	0,61	0,61	0,60	0,62	0,58	0,64	0,56	0,52	0,63	0,74

výběr	Zn1	Zn2	Zn3	Zn4	r	o/m/j	s0	s1	s2	s3+v	o1	o2	o3
počet (N)	124	76	57	9	205	61	28	140	66	32	101	142	23
Spirit7-M	3,35	3,20	3,27	3,30	3,26	3,37	3,33	3,25	3,28	3,43	3,32	3,25	3,36
Spirit7-SD	0,59	0,67	0,64	0,67	0,61	0,67	0,58	0,63	0,64	0,61	0,64	0,60	0,75

Skór Spirit7 se snižuje se s věkem, a to zvláště výrazně u chlapců. Dívky skórují výš než chlapci. Skór je vyšší u participantů s vyšším počtem sourozenců (3 a více) a nižší u žáků žijících s oběma rodiči než u těch, kteří žijí jen s jedním rodičem či v jiném uspořádání rodiny.

3.6.5 Vyhodnocení Fordyceho škály štěstí

Odpovědi na škále Fordyce byly hodnoceny ve shodě s původní verzí skóry od 0 do 10 (vyšší skór indikuje větší míru štěstí). Skóry se v celém souboru pohybovaly v plném rozsahu od 0 do 10. Medián má hodnotu 7,0 a průměr činí 6,8 (SD=1,94).

Koeficienty korelace dle Spearmana (viz Tab. 19) ukazují na silnou souvislost s některými škálami VIA-Y (Vitalita, Lásky, Naděje, Integrita či Vděčnost). Neprokázala se korelace se škálou Spirituality ani se skórem Spirit7.

Hodnoty průměrných hodnot skórů Fordyce pro jednotlivé výběry přináší následující tabulka:

Tab. 26 Průměrné skóry Fordyce pro jednotlivé výběry

výběr	All	tř6	tř9	FEMA	MALE	F6	F9	M6	M9	D	B	M	P	A
počet (N)	266	151	115	146	120	75	71	76	44	55	61	27	99	24
Fordyce-M	6,83	6,89	6,75	6,79	6,88	6,99	6,58	6,79	7,02	6,60	6,57	7,11	6,97	7,08
Fordyce-SD	1,94	1,89	1,99	1,92	1,95	1,64	2,17	2,10	1,64	2,20	1,92	1,71	1,93	1,44

výběr	Zn1	Zn2	Zn3	Zn4	r	o/m/j	s0	s1	s2	s3+v	o1	o2	o3
počet (N)	124	76	57	9	205	61	28	140	66	32	101	142	23
Fordyce-M	6,90	6,75	6,93	5,89	6,92	6,52	7,04	6,73	7,00	6,72	6,81	6,78	7,17
Fordyce-SD	1,91	1,70	2,23	1,85	1,92	1,97	1,74	1,82	2,26	1,84	1,89	2,04	1,40

Hodnota průměrného skóru se snižuje s věkem, přičemž lze zaznamenat odlišný vývoj u chlapců a u dívek: u chlapců dochází k nárůstu a u dívek k poklesu. Zajímavé je, že na rozdíl od většiny škál VIA-Y i od Spirit7 chlapci skórují výše. Výrazně nízký průměrný skór nacházíme ve výběru s nejhorsším prospěchem. Skór je vyšší u participantů žijících s oběma rodiči než u těch, kteří žijí jen s jedním rodičem či v jiném uspořádání rodiny.

3.6.6 Orientační analýza použitelnosti dotazníku VIA-Y

Administrace dotazníku v pěti školách poskytla cennou zkušenost s inventářem VIA-Y. Základní poznatky lze shrnout takto:

- a) **Rozsah dotazníku:** 198 položek představuje značné nároky na výkonnost respondentů. Ve školách byl čas omezen jednou vyučovací hodinou, tj. přibližně 40 minutami (po odečtení úvodního představení dotazníku a uvedení základních instrukcí). V 9. třídách nečinilo vyplnění dotazníku větší potíže z hlediska množství času (zpravidla do 35 minut byli žáci s dotazníkem hotovi). V 6. třídách se ne vždy podařilo žákům dotazník ve vymezeném čase dokončit. Někdy to bylo za cenu takového zvýšení tempa, které mohlo vést ke zkratkovitému zadržování odpovědí. Tomu odpovídá značná část vyřazených dotazníků (viz Struktura vyřazených dotazníků). Zdá se, že většina z téměř 10% vyřazených dotazníků vykazuje známky nedostatku času. U ostatních (zřejmě zejm. v 9. třídách) jde o selhání z důvodu nedostatku motivace. Čas soustředěné práce na vyplnění dotazníku odhaduji v 6. třídách na 15-20 minut, poté byl vždy znát zřetelný pokles soustředění a výkonu. Zdá se, že pro českou populaci dětí

v uvedených věkových kategoriích je dotazník nadměrně rozsáhlý. Lze předpokládat, že při individuální administraci v již navázaném vztahu lze dosáhnout lepší motivace participanta. Pro jeho širší použití by však zcela jistě bylo nutné uvažovat o jeho zkrácené verzi.³¹ S nedostatkem času a vyčerpáním participantů, resp. jejich neochotou k další spolupráci se potýkal i Toner et al. (2012).

b) **Obsah položek:**

- Ve většině tříd žáci při krátké zpětné vazbě či v průběhu vyplňování upozorňovali na to, že se jim zdá, že některé položky se opakují, což vedlo částečně ke ztrátě motivace. Jako příklad položek s velmi podobným zněním lze uvést: 3 – 123 – 147; 28 – 52; 124 – 148; 60 – 179; 136 – 160; 85 – 180; 46 – 70; 101 – 125; 30 – 78; 73 – 121.
- Řada rozpačitých reakcí účastníků se týkala položek škály Spiritualita, a to zejména u žáků devátých tříd. Jejich připomínky naznačovaly, že považují tuto oblast života za privátní sféru a neradi na takové otázky odpovídají. Otázky dotazníku Spiritualita 7 zřejmě tak provokující nebyly.
- Položky pro silné stránky Občanství, Spravedlnost a Vůdcovství dle mého názoru odrážejí didaktické postupy ve školství ve Spojených státech, kde se mnohem více než u nás využívá skupinového a kooperativního vyučování, učebních koutků a podobných didaktických metod, které vyžadují samostatnost, kooperaci a trénují sociální dovednosti. Proto otázky používají pojmy „skupina“, „tým“, „skupinová aktivita“, „společná práce“ (pol. 5, 14, 22, 38, 46, 53, 62, 70, 86, 94, 118, 142, 158, 166, 173, 181, 189). Domnívám se, že většina žáků českých škol se do podobných situací dostává spíše mimo vyučování (například při sportu či volnočasových aktivitách) a mnozí

---

³¹ V průběhu dokončování této práce byla v USA uvedena nová stručnější verze *VIA-Youth*, která je přístupná na webových stránkách VIA Institute (<http://www.viacharacter.org/www/en-us/research/psychometricdatayouthsurvey.aspx>). Vznikla výběrem položek s nejvyšší hodnotou korelace k jednotlivým škálám. Pro každou silnou stránku užívá pouze čtyři položky, má tudíž celkem pouze 96 položek. Autoři deklarují prakticky shodné psychometrické vlastnosti zkrácené a původní verze a uvádějí jako dobu potřebnou k jejímu vyplnění 15 minut. Analogicky byla přepracována též VIA-IS pro dospělé.

žáci možná velmi omezeně. Zůstává otázkou, jak tato odlišná zkušenost může ovlivnit reakci u příslušných položek.

- c) **Znění položek:** Zdá se, že s formulací většiny položek neměli žáci větší problémy. Vícekrát se opakoval pouze dotaz na to, kdo je to „dříč“ (pol. 155) a co to znamená „bdít“ (pol. 21). Domnívám se, že by bylo možno upustit od dvojího znění dotazníku v některých položkách, které bylo užito z důvodu doslovnějšího překladu z anglického originálu (viz kap. 3.4.1.). Pro další užití se mi jeví jako vhodnější ponechat znění pro starší věkovou skupinu (nahrazuje pojem „děti“ neutrálnějším slovem „kamarádi“ nebo „spolužáci“).
- d) **Negativně formulované položky:** Vícekrát se ukázalo, že pro některé žáky není snadné se zorientovat v negativně formulovaných položkách (např. 144: „Nestává se často, že bych byl/a z něčeho nadšený/á.“). Dotazem se občas ujišťovali, jakou odpověď vlastně zvolit. Jistou pomocí by mohlo být zvýraznění záporu, jak provedli v německé verzi VIA-Youth badatelé Ruch & Weber et al. (2012). I tak je třeba počítat s tím, že zejména u mladších účastníků bude toto činit problém a je to potenciální zdroj odpovědí neodpovídajících skutečnosti. Porozumění položkám dotazníku je velice náročné na abstraktní myšlení a negativní formulace tuto zátěž významně zvyšují.
- e) **Grafická úprava:** Převod skóru z vyplněného dotazníku do počítače ke zpracování je namáhavý a časově náročný. Jako vhodná alternativa se jeví online formulář otestovaný na malém vzorku z pražské školy. Podobné usnadnění by představoval formulář instalovaný na počítači a vyplňovaný rovnou v elektronické podobě. Formulář papír-tužka by bylo vhodně z hlediska vyhodnocování dat a převodu do elektronické podoby upravit tak, aby na každé stránce levý sloupec obsahoval znění položek a vedle nich vpravo byl samostatný sloupec s nabídkou odpovědí. Záznam barevnou tužkou či fixem také velmi usnadní vyhodnocení dotazníku.

4. DISKUSE

4.1 Skóry VIA-Y

4.1.1 Srovnání se zahraničními studiemi

Získané skóry VIA-Y jsou v následující tabulce prezentovány spolu s hodnotami z výzkumů, které prováděli Toner et al. (2012, N=501, 15-18 let, Austrálie), Park & Peterson (2006b, N=250, 10-13 let, USA) a na německy mluvící populaci Ruch & Weber et al. (2012, N=1569, 10-17 let, Německo a Švýcarsko).

Tab. 27 Srovnání průměrných skóru VIA-Y na jednotlivých škálách

	Our-All	Our-Male	Our-Fem	Toner-M	Toner-F	Peters&Park	Weber&Ruch
1TVO	3,54	3,48	3,59	3,68	3,64	3,80	3,60
2ZVI	3,61	3,57	3,64	3,92	3,95	3,68	3,55
3USU	3,30	3,32	3,28	3,53	3,53	3,47	3,47
4UCE	3,50	3,41	3,58	3,65	3,60	3,59	3,43
5VHL	3,34	3,27	3,39	3,55	3,71	3,54	3,70
6STA	3,58	3,45	3,68	3,58	3,77	3,58	3,71
7VYT	3,35	3,38	3,32	3,39	3,41	3,50	3,45
8INT	3,32	3,25	3,37	3,54	3,61	3,36	3,66
9VIT	3,40	3,40	3,39	3,53	3,61	3,58	3,63
10LAS	3,83	3,72	3,91	3,27	3,39	3,77	4,03
11LAS	3,70	3,47	3,89	3,52	3,73	3,69	3,99
12SOC	3,41	3,35	3,46	3,68	3,75	3,54	3,77
13OBC	3,57	3,49	3,64	3,86	3,94	3,83	3,96
14SPR	3,29	3,19	3,37	3,42	3,62	3,69	3,58
15VUD	2,98	3,02	2,95	3,30	3,44	3,42	3,33
16ODP	3,43	3,36	3,50	3,37	3,48	3,30	3,90
17POK	3,35	3,27	3,41	3,55	3,66	3,41	3,61
18OBE	3,17	3,17	3,17	3,16	3,11	3,29	3,32
19SEB	3,15	3,17	3,13	3,41	3,30	3,29	3,41
20SMY	3,74	3,46	3,98	3,69	4,02	3,35	3,77
21VDE	3,91	3,80	3,99	4,06	4,11	3,89	4,11
22NAD	3,36	3,39	3,33	3,79	3,68	3,71	3,85
23HUM	3,82	3,78	3,86	3,91	4,09	4,02	4,04
24SPI	2,90	2,80	2,98	2,85	2,81	3,52	3,26
median	3,40	3,39	3,44	3,55	3,63	3,56	3,65

Mezigenderové rozdíly v naší populaci (na více než dvou třetinách škál skórují dívky o něco výš než chlapci) korespondují se skóry z australského výzkumu (Toner et al., 2011).

Americké skóry jsou nejvyrovnanější (rozdíl maximální a minimální hodnoty je 0,73), australské mají největší variabilitu (tataž hodnota je ve výběru dívek dokonce 1,30). Naše populace v tomto srovnání nevykazuje žádný extrém (rozdíl je 1,01).

Hodnota mediánu ukazuje zřetelně nižší skóry u naší populace proti všem ostatním, což ještě víc vynikne, pokud si všimneme, že na žádné škále v našem souboru nebylo dosaženo průměrného skóru nad 4,00 na rozdíl od výběrů zahraničních. Interpretace tohoto rozdílu mezi naší populací a zahraničními není pravděpodobně jednoduchá. Mohou svědčit pro rozvinutější silné stránky charakteru v příslušné populaci. Mohou však souviset i se sebehodnotícími stereotypy, které jsou kulturně zatíženy. Proto je pravděpodobně přiměřené větší pozornost věnovat pořadí či profilu silných stránek než hodnotám jejich skóru.

Údaje Tab. 27 převedené do pořadí silných stránek dle jejich dosažených průměrných skóru v sestupném pořadí ukazuje následující přehled:

Tab. 28 Srovnání pořadí průměrných skóru VIA-Y

	Our-Male		Our-Fem		Our-All		Peters&Park		Toner-M		Toner-F		Weber&Ruch	
1	21VDE	3,80	21VDE	3,99	21VDE	3,91	23HUM	4,02	21VDE	4,06	21VDE	4,11	21VDE	4,11
2	23HUM	3,78	20SMY	3,98	10LAS	3,83	21VDE	3,89	22VI	3,92	23HUM	4,09	23HUM	4,04
3	10LAS	3,72	10LAS	3,91	23HUM	3,82	13OBC	3,83	23HUM	3,91	20SMY	4,02	10LAS	4,03
4	22VI	3,57	11LAS	3,89	20SMY	3,74	1TVO	3,80	13OBC	3,86	22VI	3,95	11LAS	3,99
5	13OBC	3,49	23HUM	3,86	11LAS	3,70	10LAS	3,77	22NAD	3,79	13OBC	3,94	13OBC	3,96
6	1TVO	3,48	6STA	3,68	22VI	3,61	22NAD	3,71	20SMY	3,69	6STA	3,77	16ODP	3,90
7	11LAS	3,47	22VI	3,64	6STA	3,58	11LAS	3,69	1TVO	3,68	12SOC	3,75	22NAD	3,85
8	20SMY	3,46	13OBC	3,64	13OBC	3,57	14SPR	3,69	12SOC	3,68	11LAS	3,73	12SOC	3,77
9	6STA	3,45	1TVO	3,59	1TVO	3,54	22VI	3,68	4UCE	3,65	5VHL	3,71	20SMY	3,77
10	4UCE	3,41	4UCE	3,58	4UCE	3,50	4UCE	3,59	6STA	3,58	22NAD	3,68	6STA	3,71
11	9VIT	3,40	16ODP	3,50	16ODP	3,43	6STA	3,58	5VHL	3,55	17POK	3,66	5VHL	3,70
12	22NAD	3,39	12SOC	3,46	12SOC	3,41	9VIT	3,58	17POK	3,55	1TVO	3,64	8INT	3,66
13	7VYT	3,38	17POK	3,41	9VIT	3,40	5VHL	3,54	8INT	3,54	14SPR	3,62	9VIT	3,63
14	16ODP	3,36	9VIT	3,39	22NAD	3,36	12SOC	3,54	3USU	3,53	8INT	3,61	17POK	3,61
15	12SOC	3,35	5VHL	3,39	17POK	3,35	24SPI	3,52	9VIT	3,53	9VIT	3,61	1TVO	3,60
16	3USU	3,32	14SPR	3,37	7VYT	3,35	7VYT	3,50	11LAS	3,52	4UCE	3,60	14SPR	3,58
17	5VHL	3,27	8INT	3,37	5VHL	3,34	3USU	3,47	14SPR	3,42	3USU	3,53	22VI	3,55
18	17POK	3,27	22NAD	3,33	8INT	3,32	15VUD	3,42	19SEB	3,41	16ODP	3,48	3USU	3,47
19	8INT	3,25	7VYT	3,32	3USU	3,30	17POK	3,41	7VYT	3,39	15VUD	3,44	7VYT	3,45
20	14SPR	3,19	3USU	3,28	14SPR	3,29	8INT	3,36	16ODP	3,37	7VYT	3,41	4UCE	3,43
21	19SEB	3,17	18OBE	3,17	18OBE	3,17	20SMY	3,35	15VUD	3,30	10LAS	3,39	19SEB	3,41
22	18OBE	3,17	19SEB	3,13	19SEB	3,15	16ODP	3,30	10LAS	3,27	19SEB	3,30	15VUD	3,33
23	15VUD	3,02	24SPI	2,98	15VUD	2,98	18OBE	3,29	18OBE	3,16	18OBE	3,11	18OBE	3,32
24	24SPI	2,80	15VUD	2,95	24SPI	2,90	19SEB	3,29	24SPI	2,85	24SPI	2,81	24SPI	3,26

V tomto srovnání vyniká shoda v postavení dvou škál spadajících dle autorů klasifikace VIA pod ctnost Transcendence na vrcholu žebříčku: Vděčnost a Humor.

Velkou variabilitu v pořadí lze pozorovat u škály Smysl pro krásu a dokonalost. Ta je v našem souboru již na čtvrté pozici, což zhruba odpovídá šesté (M) a třetí (F) příčce v australském souboru. V německém je na devátém místě a v americkém až na jednadvacátém.

Škálu Spiritualita nacházíme na posledním místě nejen v našem souboru, ale též v australském a německém, zatímco Park & Peterson ji uvádějí na patnácté pozici. Lze usuzovat, že rozdíl je dán výrazně odlišným postavením religiozity a spirituality ve Spojených státech proti ostatním srovnávaným populacím (viz kap. 2.4.1).

Škála Naděje je v českém souboru v druhé polovině pořadí, zatímco v zahraničích se pohybuje mezi pátým a devátým místem.

Australské hodnoty se výrazně odlišují ještě u dvou škál, které se v našem výzkumu objevují na vrcholu žebříčku: Láska a Laskavost. Nacházíme je až na šestnácté a dvaadvacáté pozici (M), resp. osmé a jednadvacáté (F).

Na opačném konci pořadí se ve všech výběrech umísťuje Obezřetnost a Sebeovládání. S výjimkou americké populace tam také vždy najdeme již zmiňovanou Spiritualitu (u australských výběrů se zvláště velkým odstupem na posledním místě) a dále Vůdčovství (Peterson & Park u obou silných stránek mají podstatně příznivější umístění – na patnácté, resp. osmnácté pozici). Velké rozdíly najdeme také u škály Láska k učení (obvykle v první polovině, ale v německém výběru na dvacátém místě).

V tab. 26 jsou uvedeny hodnoty Cronbachova α , u něhož v našem výzkumu bylo zjištěno, že osm škál se pohybuje na hranici přijatelnosti vnitřní reliability (v rozmezí 0,61 až 0,69). Na podobnou obtíž narazili též Toner et al. (2011), kteří u škály Sebeovládání získali údaj dokonce 0,48. Macdonald (2008) ve svém výzkumu uvádí pro jednotlivé škály hodnoty α od 0,43 do 0,89 (celkem devět škál

pod konvenční hranicí 0,70). Také ve výsledcích Rucha & Webera et al. (2012) nacházíme dvě hodnoty nižší než 0,70, ale hodnotu $Me=0,77$ považují za vyhovující (v našem souboru $Me=0,73$).

Výsledky všech výše zmíněných studií se shodují v mimořádně vysoké hodnotě směrodatné odchylky u škály Spiritualita.³² Skór na této škále má tendenci směřovat ke krajním hodnotám. Zdá se, že se tu potvrzuje vysoká variabilita v prožívání a rozvíjení této silné stránky mezi jedinci navzájem.

Tab. 29 Srovnání hodnot směrodatných odchylek a Cronbachova α na jednotlivých škálách

	Our-All			Park&Peterson			Ruch&Weber		
	M	SD	α	M	SD	α	M	SD	α
1TVO	3,54	0,62	0,78	3,80	0,75	0,83	3,60	0,61	0,77
2ZVI	3,61	0,55	0,65	3,68	0,73	0,77	3,55	0,58	0,74
3USU	3,30	0,56	0,71	3,47	0,70	0,80	3,47	0,54	0,74
4UCE	3,50	0,65	0,77	3,59	0,80	0,85	3,43	0,64	0,77
5VHL	3,34	0,55	0,69	3,54	0,70	0,78	3,70	0,49	0,70
6STA	3,58	0,58	0,74	3,58	0,69	0,78	3,71	0,54	0,74
7VYT	3,35	0,64	0,75	3,50	0,76	0,84	3,45	0,62	0,81
8INT	3,32	0,68	0,82	3,36	0,77	0,84	3,66	0,57	0,81
9VIT	3,40	0,58	0,69	3,58	0,76	0,80	3,63	0,56	0,76
10LAS	3,83	0,60	0,73	3,77	0,82	0,84	4,03	0,62	0,80
11LAS	3,70	0,61	0,82	3,69	0,68	0,81	3,99	0,53	0,81
12SOC	3,41	0,50	0,61	3,54	0,64	0,72	3,77	0,46	0,65
13OBC	3,57	0,53	0,67	3,83	0,69	0,79	3,96	0,50	0,74
14SPR	3,29	0,51	0,61	3,69	0,68	0,85	3,58	0,55	0,75
15VUD	2,98	0,60	0,72	3,42	0,79	0,83	3,33	0,61	0,81
16ODP	3,43	0,66	0,67	3,30	0,83	0,80	3,90	0,62	0,81
17POK	3,35	0,52	0,62	3,41	0,66	0,74	3,61	0,53	0,68
18OBE	3,17	0,61	0,73	3,29	0,75	0,81	3,32	0,59	0,74
19SEB	3,15	0,60	0,73	3,29	0,72	0,76	3,41	0,60	0,75
20SMY	3,74	0,68	0,78	3,35	0,98	0,87	3,77	0,68	0,79
21VDE	3,91	0,59	0,77	3,89	0,75	0,85	4,11	0,54	0,79
22NAD	3,36	0,59	0,73	3,71	0,76	0,83	3,85	0,56	0,80
23HUM	3,82	0,65	0,79	4,02	0,73	0,83	4,04	0,61	0,82
24SPI	2,90	0,79	0,74	3,52	1,14	0,91	3,26	1,07	0,91

4.1.2 Škály ctnosti Transcendence

V naší populaci nepochybně zaujme přední umístění silné stránky Vděčnost, které jakoby popírá obecné mínění o tom, že aktuálně se v naší společnosti projevuje příslovečná „blbá nálada“. Vysoký skór Vděčnosti může souviset (podobně jako u

³² To se shoduje také s výsledky u dospělých populací (viz např. Shryack, 2010, který mj. také komponentovou analýzou prokázal jistým způsobem výjimečné postavení Spirituality mezi ostatními škálami).

škály Humor) s jistou bezstarostností obvyklou mezi dětmi a dospívajícími. Může také naznačovat, že různé projevy nespokojenosti nemusí být tolik projevem skutečné frustrace, ale spíš absence uspokojení z toho, co mám. Zajímavou otázkou, na níž samotný výsledek nedává odpověď, je, jak je tato vděčnost prožívána. Vděčnost totiž implicitně zahrnuje objekt, jemuž jsem vděčný, tedy objekt, který mne obdaroval. Kdo je pro dospívající tímto dárcem? Podle autorů klasifikace VIA silná stránka Vděčnost patří k transcendentním rysům proto, že odkazuje k dobru. Co je tímto dobrem a čím je toto dobro reprezentováno? Domnívám se, že zde by mohla začínat cesta k rozvíjení spirituality dospívajících. Bylo by jistě velmi zajímavé vést na toto téma s teenagery rozhovor.

Na druhou stranu nepřekvapuje vysoký skór silné stránky Humor. Položky zařazené k této škále akcentují vtipnost a schopnost bavit se. Korespondují s tím přístupem k okolnostem i životu obecně, který pozorujeme mezi teenagery i adolescenty: „hlavně si to užij“. Lze předpokládat, že v dospělé populaci by se postavení této škály pravděpodobně poněkud změnilo. Otázkou je, zda Humor tak, jak je chápán naší populací, odpovídá Petersonově a Seligmanově představě o „transcendentním“ humoru, který reprezentuje pozitivní reakci na potíže a protiklady života. (Peterson & Seligman, 2004)

Domnívám se, že podobnou hlubší analýzu by zasloužil relativně vysoký skór na škále Smysl pro krásu a dokonalost. Je pravděpodobně určitý rozdíl například mezi vnímavostí pro hudbu, která je běžně konzumována v rámci životního stylu většiny dospívajících, a mezi schopností úžasu nad výtvarným dílem či přírodním úkazem, který vyžaduje větší míru reflexe a odstupu. Zatímco transcendentní rozměr prvního postoje je sporný, u druhého jej lze brát vážně. Podobně jako u Vděčnosti však zde může být u dospívajících velký prostor pro rozvoj spirituality jako úcty a obdivu k něčemu, co mne přesahuje.

Skóry škály Naděje se pohybují v druhé polovině pořadí se značným rozdílem mezi chlapci a dívkami. Vzhledem k formulaci položek (např. „*ať dělám, co dělám, věci pro mne nedopadnou dobře*“ nebo „*dosáhnu svých cílů*“) se zde může hodně projevovat jednak atribuční styl a dále sebehodnocení a sebevědomí. Usuzuji, že druhý zmíněný faktor bude v tomto vývojovém období zodpovědný za nižší skór

dívek. Podobný mezigenderový rozdíl najdeme též v australské populaci.

K Spiritualitě jako poslední škále ctnosti Transcendence se vyjadřuji podrobněji v kapitole 4.2.2.

4.2 Profil silných stránek

4.2.1 Význam profilu

Žádný z dostupných výzkumů, které ověřovaly inventář VIA-Y, nepracoval s profilem silných stránek prezentovaným v této práci. Hlavním důvodem je zřejmě to, že analýza skóru umožňuje ověření psychometrických vlastností dotazníku a faktorovou analýzu, na které se výzkumy zaměřují.

Domnívám se, že podrobnější výzkum profilu silných stránek by mohl přinést též cenné výsledky. Mezi participanty je totiž značný rozdíl pokud jde o rozptyl skóru a jejich střední hodnotu. Průměr skóru jednotlivých položek VIA-Y u jednotlivých respondentů se pohyboval v našem souboru mezi hodnotami 2,20 a 4,41, směrodatná odchylka těchto skóru v rozmezí 0,50 až 1,89.

Lze usuzovat, že tyto velké rozdíly mezi účastníky výzkumu jsou dány nejen rozdílem v míře, jakou se silné stránky u jednotlivců projevují, ale odrážejí také rozdíly v sebeposouzení. Někdo se hodnotí celkově příznivěji, a proto skóruje vysoko; jiný má nevyhraněné hodnocení s tendencí ke středovým hodnotám skóre; další některé své stránky hodnotí výrazně kladně, zatímco jiné výrazně záporně atd.

Profil silných stránek odhlíží od absolutních hodnot skóru, protože sleduje pouze pořadí silných stránek. Není tudíž tolik zatížen výše zmíněnými rozdíly v hodnotících stereotypch.

Profil silných stránek poskytuje pravděpodobně věrnější obraz o skutečném složení silných stránek v daném výběru než průměrné hodnoty skóru, protože lépe zachytí interindividuální rozdíly. Pokud například ve výběru deseti účastníků skóruje

v jedné silné stránce pět účastníků velmi vysoko a pět velmi nízko, průměr umístí tuto silnou stránku do střední části pořadí. Profil silných stránek však zachytí jak ty, kdo skórují vysoko (tato silná stránka se objeví v kategorii Top 5 SiS), tak ty, kdo skórují nízko (objeví se v kategorii Bottom 5 SiS).

4.2.2 Škála Spiritualita

Význam profilu silných stránek vedle absolutních hodnot skóru je dobře patrný na škále Spiritualita. Ta skončila v porovnání průměrných skóru s odstupem na posledním místě s hodnotou 2,90. Ve skutečnosti nemalá část respondentů skórovala na této škále dosti vysoko (téměř 9% participantů dosáhlo svým skórem na této škále na první až pátou pozici mezi všemi silnými stránkami).

Tyto velké individuální rozdíly skóru škály Spiritualita mohou odkazovat k dimenzi oddanosti, kterou spiritualita vždy v nějaké míře má (viz kap. 2.2.3; 2.3.2). Pro ty, jimž spiritualita nabízí odpovědi na nejzazší otázky života, se stává neodmyslitelnou součástí života. Cení si jí a spojují ji nejen se smyslem života, ale i se schopností zvládnout těžkosti, s nadějí do budoucna. Proto v položkách Spirituality skórují vysoko. Lze předpokládat, že ve sledované populaci jde především o ty, kdo se se spiritualitou setkali ve své rodině, případně mezi přáteli. Pro ty, kteří ji zatím neobjevili (možná proto, že neměli možnost se s ní setkat), naopak představuje spiritualita neprozkoumaný a možná nesrozumitelný terén, k němuž se nijak necítí přitahováni. Proto skórují naopak velmi nízkými hodnotami.

Výsledky škály Spiritualita je nutno interpretovat s přihlédnutím k jejímu obsahu. Z celkem osmi položek dvě vycházejí z představy osobního božství, dvě přímo mluví o modlitbě, další dvě se dotýkají tématu víra. Jen dva výroky jsou formulovány neutrálněji: tematizují smysluplnost života. Zdá se, že spiritualita v pojetí VIA má blízko k tomu, jak je zpravidla chápána religiozita (viz kap. 2.2.2). To potvrzuje i vysoká korelace škály Spiritualita s položkou Aktivity v dotazníku Spiritualita 7. Tato vlastnost škály je zřejmě do značné míry zodpovědná za průměrný velmi nízký skór v naší populaci charakteristické výrazným odklonem od religiozity. Tuto tendenci nelze ztotožnit s odmítáním veškeré spirituality. Pokud

platí závěry řady badatelů o univerzální potřebě významu, sebezpřesahu, vztažnosti k transcendentnu, pak lze očekávat, že jisté duchovní hledání se bude projevovat i v naší populaci. Rozdíl proti společnostem s vřelejším vztahem k religiozitě bude spíš v tom, jak se toto hledání bude projevovat a jak bude kultivováno. Tento rozdíl by měla odrážet i měřítka užívaná ve výzkumu spirituality. Možnosti uplatnění škály Spiritualita z klasifikace VIA-Y se z tohoto pohledu jeví jako omezené.

Z téže perspektivy je zřejmě nutno hodnotit relativní nezávislost škály Spiritualita na ostatních škálách klasifikace VIA-Y i na škále Fordyce. Religiózní orientace vyděluje tento aspekt prožívání a chování jako nezávislý. Lze usuzovat, že obecnější formulace škály by mohla vést k těsnějšímu vztahu k některým silným stránkám. I tak je zřejmě třeba chápat spiritualitu jako relativně samostatný aspekt lidské psychiky podobně jako navrhuje Piedmont (2004) či Říčan & Janošová (2010). Jako takový by měl být zřejmě i samostatným předmětem výchovy v rodině či vzdělání ve škole. Tvorba vhodných nástrojů k rozvíjení spirituální inteligence a k podpoře zrání spirituální identity by měla navazovat na výsledky podrobnějších výzkumů v oblasti rozvoje spirituality u dětí a dospívajících. Zajímavým zdrojem podnětů by mohl být longitudinální výzkum spirituality.

4.2.3 Kategorie Bottom 5 SiS

Z hlediska koncepce pozitivní psychologie je samozřejmě důležité sledovat zejména ty silné stránky, které se skórují nejvýše (Top 5 SiS). Domnívám se však, že není docela bez zajímavosti věnovat pozornost též silným stránkám, které se naopak propadly na „dno“ souboru.³³ Z hlediska zacílení mé práce to bylo zvláště zajímavé, protože ze silných stránek patřících ke sledované ctnosti Transcendence některé skórovaly vysoko (Vděčnost, Humor, Smysl pro krásu – na prvním, resp. třetím a čtvrtém místě v pořadí silných stránek výběrového souboru), jiné naopak velmi nízko (Spiritualita na posledním místě v témže žebříčku). Potvrzuje to, že Seligmanem a Petersonem vymezená ctnost Transcendence není příliš homogenní a zahrnuje silné stránky, které se rozvíjejí na sobě nezávisle.

---

³³ Pozornost „dnu“ žebříčku silných stránek věnují ve své studii také Park, Peterson & Seligman (2004).

Proyer et al. (2012) pracovali ve své studii též s průměry pro jednotlivé ctnosti. Vzhledem k tomu, že z hlediska cíle této práce se to nejevilo jako relevantní, bylo toto hodnocení vynecháno. Jak bylo v předchozím odstavci naznačeno, pojem ctnosti v klasifikaci VIA vyhovuje z hlediska potřeby teoretického utřídění silných stránek, ale prakticky je použitelný zřejmě jen omezeně. To potvrzují také výzkumy, které VIA inventáře podrobily faktorové analýze. Její výsledky empiricky neprokázaly teoretický konstrukt šesti ctností (Macdonald, 2008; Toner et al., 2012; Park & Peterson, 2006b; Ruch & Weber et al., 2012).

4.3 Spiritualita 7

Výhodou dotazníku Spiritualita 7 je jeho stručnost a rozmanitost perspektiv při posouzení spirituality. Výše popsané výsledky naznačují, že představuje širší pojetí spirituality než škála Spiritualita v dotazníku VIA-Y, která je více koncipována ve smyslu religiozity, jak bylo zmíněno v předchozích odstavcích.

Skóry tohoto dotazníku potvrzují již zmíněnou domněnku, že úzké vymezení škály Spiritualita v klasifikaci VIA omezuje její použitelnost a uvolňuje její vztah k ostatním škálám (viz korelace skóre jednotlivých položek i výsledných skóre dotazníku Spiritualita 7 se škálami VIA - Tab. 24). Tento výsledek přisuzuji odlišné formulaci položek, která převážně upouští od náboženského jazyka.

Vyšší koeficienty korelace položek Nauka a Normy a Příběhy se silnými stránkami sdruženými v ctnosti Moudrost a poznání nepřekvapuje: lze je vysvětlit společnou kognitivní orientací těchto rysů. Podobně je možné interpretovat úzký vztah položky společenství ke škálám náležejícím k ctnosti Lidskost, kde nacházíme společnou sociální či vztahovou orientaci.

Sedm položek dotazníku umožňuje strukturovaný pohled na spiritualitu, přičemž u každého jednotlivce se v průběhu jeho duchovního vývoje může uplatnit efektivněji jiný aspekt.

Proti očekávání ani v případě tohoto dotazníku není nalezena korelace s Fordyceho škálou štěstí. Domnívám se, že to souvisí s kritérii dítěte a dospívajícího, jimiž posuzuje dotazovanou míru štěstí či neštěstí. Mezi tato kritéria nejsou tolik zařazena existenciální hlediska ani potřeba významu. Jak ukazují korelace škály Fordyce se škálami VIA (Tab. 22), pro subjektivně vnímaný pocit štěstí se jeví jako důležitější prožitek lásky, pozitivní vnímání budoucnosti nebo vitalita.

Nezanedbatelný je genderový rozdíl: dívky podobně jako ve VIA-Y skórují výš než chlapci, s věkem skór u obou pohlaví klesá. Z provedeného výzkumu nelze odhadnout, jaký by byl další vývoj v pozdějším věku. Vnímání spirituality může být dočasně oslabeno, protože některé výzkumy ukazují, že k prohloubení zájmu o otázky smyslu a koherence života a světa dochází v adolescenci a rané dospělosti (Říčan, 2007). U dívek se pravděpodobně projevuje větší vnímavost pro vztahové a nemateriální hodnoty, která je pravděpodobně se spiritualitou spojena.

Rozmanitost perspektiv dotazníku může být nejen jeho silnou, ale též slabou stránkou. Na tento metodologický problém upozorňuje Říčan:

„Jakmile postoupíme od obecných teoretických definic a charakteristik spirituality pomocí pojmů posvátna, existenciality, transcendence apod. (tak jak jsme je podali), k taxativnímu vyjmenování jejích projevů, což se děje nevyhnutelně při tvorbě dotazníkových položek, narazíme na obecný problém pravděpodobnostních vztahů mezi těmito projevy. Jestliže například vidíme spiritualitu jednak v hlubokém soucitu se všemi živými bytostmi, jednak v pocitu přemožení krásou a velebností hvězdné oblohy, musíme počítat s tím, že najdeme jak lidi, u kterých se vyskytuje jen první z těchto projevů, tak ty, u nichž se vyskytuje pouze druhý.“ (Říčan, 2006, 125)

Piedmont (2005) považuje za jednu ze zásadních otázek týkajících se výzkumu spirituality to, zda je konstrukt spirituality multidimenzionální nebo multifazetový. Multidimenzionální konstrukt bude mít škálu, která zahrnuje několik na sobě nezávislých dimenzí (skóry jednotlivých dimenzí spolu nekorelují). Multifazetový konstrukt vyžaduje škálu, která zahrnuje více dimenzí, které však spolu do jisté míry korelují, což je projev toho, že pramení z téhož latentního konstruktů.

Výsledky získané ve výzkumu nejsou z tohoto pohledu jednoznačné. Vzájemná korelace jednotlivých položek není vysoká (viz Tab. 21).

K ověření psychometrických vlastností dotazníku, zejména jeho konstruktové validity, by bylo třeba porovnání s jinými zavedenými nástroji k měření spirituality. Je třeba však počítat s tím, že to bude komplikováno skutečností, že odpovídajících výzkumů ve věkových skupinách dětí a dospívajících je v naší populaci velmi málo. Za slibné lze považovat vysoké korelační koeficienty některých položek se škálami, které jsou zacíleny podobným směrem.

I tak je třeba počítat s limity dotazníkového zkoumání spirituality, a to zejména u dětí v prepubertálním věku. Reflexe vlastní spirituality vyžaduje značnou míru abstrakce a rozvinutou schopnost metakognice. Je zřejmé, že děti, které jsou navyklé například na náboženský jazyk a způsob myšlení, budou reagovat na dotazníkové otázky snadněji než ty, které se se spirituálními pojmy a koncepty explicitně nesetkávají. To však neznamená, že by jejich spiritualita nutně byla méně rozvinutá. Spíš může být implicitní a intuitivní.

Ve stávající podobě by dotazník mohl sloužit k orientačnímu posouzení míry spirituality. Může být použit jako východisko pro následný pohovor s kvalitativním vyhodnocením. Nabízí se i možnost jednotlivé položky pojmut jako základ sedmi škál rozsáhlejšího inventáře.³⁴

4.4 Fordyceho škála štěstí

Hodnoty získané na našem výběrovém souboru ($M=6,8$; $SD=1,94$), se příliš neliší od normy, kterou uvádí Fordyce (1983) pro populaci dospělých Američanů: $M=6,92$ ($SD=1,75$).

---

³⁴ Na druhou stranu běžně užívané a psychometricky již ověřené škály vystačí také s omezeným počtem položek (např. DUREL – Duke University Religion Index má pět položek – Maddi et al., 2006; INSPIRIT – Index jádrových spirituálních zkušeností má sedm položek – Stráženeček, 2007). Ve výzkumu škál spirituality, který vedl Kapuscincki & Masters (2010), bylo 5 z 24 zkoumaných zavedených škál v rozsahu od šesti do deseti položek.

Jak již bylo zmíněno, ukázala se silná souvislost s některými škálami VIA-Y (Vitalita, Lásky, Naděje, Integrita či Vděčnost). Tyto výsledky vykazují pozoruhodnou shodu s výzkumem, který prováděli Park, Peterson & Seligman (2004). Prezентují asociaci mezi životní spokojeností a silnými stránkami Naděje, Vitalita, Vděčnost, Lásky a Zvědavost jako konzistentní a robustní. Tento výzkum probíhal na populaci dospělých, nicméně podobné výsledky přineslo bádání Parka & Petersona (2006a) u dětí, ve kterém se prokázala spojitost mezi mírou štěstí a silnými stránkami Lásky, Vitalita a Naděje. Seligman et al. (2005, 412) je označují jako „*silné stránky srdce*“ (na rozdíl od „*silných stránek hlavy*“) a přisuzují jim obecně rozhodující vliv ve vztahu k prožitku spokojenosti v životě.

Podobně jako u silných stránek řazených v klasifikaci VIA k Transcendenci, i v případě Fordyceho škály vidím velký prostor k interaktivní práci s dospívajícími. Pro každého participanta pojem šťastný/nešťastný může mít odlišnou konotaci. Lze předpokládat, že u většiny dospívajících je umístění na tomto kontinuu vnímáno intuitivně. Právě v tomto vývojovém období však by bylo možné začít pracovat vědomě s otázkou spokojenosti a smysluplnosti života v tom smyslu, že nejsem pouze odkázán na to, jaká míra štěstí/neštěstí je mi přisouzena. Většina výše zmíněných škál, které jsou s mírou štěstí asociovány, umožňují alespoň do určité míry cílevědomou práci se subjektivně vnímaným pocitem štěstí.

4.5 Výzkum silných stránek charakteru

Domnívám se, že v souvislosti s výzkumem silných stránek charakteru je vhodné klást si některé obecnější otázky.

Cílem inventáře VIA-Y je vyhodnocení silných stránek charakteru pomocí sebeposouzení. Úvodní instrukce i představení dotazníku před administrací sice zdůrazňují, že se očekává odhad skutečného stavu věcí. Lze však očekávat, že odhlédnutí od přání k realitě nemusí být snadné a setrvalé (zejména u tak rozsáhlého dotazníku). Je zřejmě oprávněné zkoumat, jak se na odpovědích projevuje sociální desirabilita, jak to činí Macdonald (2008), či jiné zájmy participanta. Pomocí při posouzení tohoto hlediska výzkumu může být porovnání

získaných hodnot s odpověďmi rodiče či učitele (tak postupuje např. Park & Peterson, 2006b) nebo s výsledky objektivních metod výzkumu, které silné stránky charakteru operacionalizují behaviorálně (jak navrhuje Proyer, 2012).

Je-li předmětem výzkumu charakter a jeho silné stránky, je třeba vzít v úvahu vývojové aspekty. Předpokládáme, že charakter prochází v období dospívání i adolescence zásadními vývojovými etapami a k jeho ustálení dochází spíše v rané dospělosti. Výsledky výzkumu prováděného na populaci mladší než dospělé je třeba brát jako ukazatel aktuálního vývojového stupně. To není výsledek zanedbatelný, ale závěry z něj je třeba činit s jistou opatrností. Velice přínosný by z tohoto pohledu mohl být longitudinální výzkum.

Výsledkem zkoumání silných stránek charakteru je odhalení těch rozměrů osobnosti, které lze pro spokojenější prožívání dobře využít. Rizikem takového výsledku je, že závěry sklouznou k moralizování. Když se například zjistí, že ti, kdo vykazují sebeovládání jako silnou stránku charakteru, mají lepší predikci svých školních výsledků, velmi snadno může vzniknout poučka, která bude kázat lidem pěstování sebeovládání v zájmu jejich úspěšnosti ve škole.

4.6 Omezení výzkumu

Při interpretaci výsledků provedeného výzkumu je třeba vzít v úvahu to, že byly použity dvě metody, které jsou v českém prostředí zcela nové: převod *VIA-Youth* z amerického originálu a nově vytvořený dotazník *Spiritualita 7*.

Interpretaci výsledků *VIA-Y* vyžaduje zhlédnutí odlišného kulturního kontextu, který se může projevit zejména u škál, jejichž položky odrážejí didaktické postupy v našich školách užívané podstatně méně (viz kap. 3.6.6).

Vzhledem k cílům práce a jejím rozsahu nebylo provedeno statistické zpracování vlivu sledovaných demografických proměnných. Jistým omezením při této analýze by byly značné rozdíly ve velikosti výběrů (např. prospěch, počet sourozenců, uspořádání rodiny).

Také podrobnější psychometrické zhodnocení české verze VIA-Y přesahuje rámec této práce a představuje další badatelskou výzvu podobně jako ověření její validity (test-retest nebo korelace s hodnocením rodiče či učitele).

4.7 Možné využití výzkumu

Navzdory výše uvedeným skutečnostem prezentovaný výzkum odkrývá pohled do struktury silných stránek charakteru v české populaci dospívajících. Vzhledem k tomu, že podobné výzkumy byly prováděny a aktuálně probíhají v zahraničí, umožňuje jisté srovnání v mezinárodním měřítku. Může být užitečným východiskem pro interaktivní práci učitele ve škole v rámci etické a rodinné výchovy, případně dalších předmětů, které umožňují věnovat se sebereflexi, rozvoji osobnosti, tvoření vztahů a existenciálním otázkám. Lze si představit též využití výsledků této práce ve výchovném působení těch rodičů, kteří mají zájem na všestranně zdravém rozvoji osobností svých dětí.

Zajímavé výsledky by mohla přinést aplikace inventáře na středoškolskou populaci adolescentů. Praktický přínos lze očekávat od longitudinálních studií, které by zároveň mohly ověřit možnosti intervencí zaměřených na rozvoj silných stránek v jednotlivých věkových skupinách.³⁵ Pro praktické využití klasifikace VIA by jistě bylo velmi podnětné porovnání profilu silných stránek dětí a dospívajících s profily dospělé populace. Za samostatný úkol lze považovat vytvoření a ověření psychometrických vlastností zkrácené verze VIA-Y, která by mohla nalézt širší uplatnění než původní rozsáhlý inventář. Vzhledem k tomu, že VIA klasifikace není zdaleka jedinou možností hodnocení charakteru, jistě by bylo přínosné porovnání s jinými alternativami (např. Cowleyho *Virtues Scale*, Cowley et al., 2000).

Verzi dotazníku Spiritualita 7 představenou v této práci je třeba uchopit jako první pokus, který však může být dále rozvíjen především ověřením jeho psychometrických vlastností, jmenovitě konstruktové validity, případně jeho

---

³⁵ Rozhovory s vedením škol i učiteli v souvislosti s administrací dotazníku naznačovaly, že by přinejmenším na některých školách o podobnou spolupráci mohl být zájem.

rozšířením na větší počet položek.

Domnívám se, že zajímavou a důležitou výzvou by mohlo být též ověření jeho využitelnosti pro rozhovor na téma spiritualita v příslušných předmětech v rámci školního vyučování. Rodina je základním prostředím, v němž by za normálních okolností měla spiritualita dítěte dostat své základy. Navzdory je třeba připustit, že v mnoha oblastech života se škola může stát dalším zdrojem informací a pobídek, které život dítěte mohou pozitivně nasměrovat, zejména pokud v rodině tato inspirace chybí. Domnívám se, že to platí též i spirituální orientaci či spirituální gramotnosti. Abraham Maslow na toto téma poznamenává:

„Vzdělávání je třeba rozumět alespoň zčásti jako úsilí o dobrou lidskou bytost, jako podporu dobrého života a dobré společnosti. Odmítnout to je jako odmítnout realitu a potřebnost morálky a etiky. A navíc vzdělání, které ponechá oblast transcendentního myšlení nedotčenou, je vzdělání, které nemá co říci ke smyslu lidského života.“ (Maslow, 1970, 58)

5. ZÁVĚRY

V rámci empirické části diplomové práce byla vytvořena česká verze inventáře *VIA-Youth* a dotazník *Spiritualita 7*. Jejich administrace formou dotazníku spolu se škálou *Fordyce* v populaci českých dospívajících (N=266) přinesla následující výsledky:

- Nejvyšší průměrné skóry byly dosaženy na škálách *Vděčnost*, *Láska*, *Humor*, *Smysl pro krásu a dokonalost* a *Laskavost*.
- Nejnižší průměrné skóry byly dosaženy na škálách *Spiritualita*, *Vůdcovství*, *Sebeovládání*, *Obezřetnost* a *Spravedlivost*.
- Získané skóry v jednotlivých škálách *VIA-Y* jsou nižší než ve srovnatelných zahraničních výzkumech, ale jinak nevykazují podstatné odlišnosti včetně vnitřní reliability.
- Škála *Spiritualita* dosáhla nejnižšího průměrného skóru s nejvyšší směrodatnou odchylkou, což prokazuje její velkou individuální variabilitu.
- Profil silných stránek potvrzuje přední umístění silných stránek *Vděčnost*, *Smysl pro krásu a dokonalost* a *Humor* ve všech výběrech v kategorii *Top 5 SiS*. *Spiritualita* se umísťuje v kategorii *Bottom 5 SiS* na prvním místě ve většině výběrů.
- Škála *Spiritualita* má nízké koeficienty korelace se všemi ostatními škálami *VIA-Y*.
- Dotazník *Spiritualita 7* vysoce koreluje se silnými stránkami *Smysl pro krásu a dokonalost*, *Statečnost*, *Láska k učení*, *Laskavost*, *Tvořivost*, *Úsudek*, *Spiritualita* a *Vděčnost*.
- Škála *Fordyce* vykazuje silnou souvislost s některými škálami *VIA-Y* (*Vitalita*, *Láska*, *Naděje*, *Integrita* či *Vděčnost*). Neprokázála se korelace se škálou *Spirituality* ani se skórem *Spirit7*.

SOUHRN

Prezentovaná diplomová práce je věnována tématu spirituality z perspektivy pozitivní psychologie. V ní je spiritualita pojímána jako jedna z důležitých dimenzí osobnosti a jako předpoklad spokojeného a šťastného života.

Spiritualita představuje hledání posvátného, což z psychologického hlediska představuje hledání transcendentního, existenciálního a sociálního kontextu života. Za rozhodující období pro rozvoj funkční spirituality považujeme dospívání.

Práce je soustředěna na popis české populace dospívajících z hlediska spirituality jako silné stránky charakteru a na její porovnání s dalšími silnými stránkami charakteru.

Práce vychází z koncepce spirituality navržené Zdeňkem Vojtíškem (Vojtíšek et al., 2012). Jeho instrumentální model spirituality kromě osobního zaujetí zahrnuje sedm komponent, jimiž je rozvíjen vztah k posvátnému a jimiž se vztah k posvátnému projevuje: nauku, děje, normy a hodnoty, vyprávění, zážitky, společenství a tvorbu. Na tomto teoretickém základě byl vytvořen vlastní dotazník Spiritualita 7 (7 položek, pětistupňová Likertova škála).

Jako další nástroj byl zvolen inventář *VIA-Youth*. Vychází z klasifikace *Values In Action* (VIA, Peterson & Seligman, 2004), která je příkladem přístupu pozitivní psychologie ke spiritualitě. Tato klasifikace zavádí koncept silných stránek charakteru, které jsou definovány jako pozitivní rysy osobnosti či jako procesy a mechanismy, které vedou k projevům ctností. Ctnosti jsou zásadní charakteristiky osobnosti, které jsou přijímány napříč kulturami a dějinami jako univerzální hodnoty spojené s dobrým životem. Klasifikace VIA rozlišuje šest ctností a dvacet čtyři silných stránek. K ctnosti Transcendence jsou přiřazeny silné stránky Smysl pro krásu a dokonalost, Vděčnost, Naděje, Humor a Spiritualita. Na klasifikaci VIA navazuje inventář pro dospělé VIA-IS (240 položek, pětistupňová Likertova škála) a inventář pro děti a dospívající *VIA-Youth* (198 položek, pětistupňová Likertova škála).

K doplnění informace o subjektivně prožívaném pocitu štěstí byla zvolena jako osvědčený jednoduchý nástroj Fordyceho škála štěstí (Fordyce, 1983).

Cílem práce bylo převést inventář *VIA-Youth* do české verze (VIA-Y) a ověřit její použitelnost, vytvořit a ověřit použitelnost dotazníku Spiritualita 7 a popsat výzkumný vzorek z hlediska silných stránek hodnocených inventářem *VIA-Youth*, z hlediska vzájemné závislosti skóre silných stránek zahrnutých pod ctnost Transcendence a skóre ostatních silných stránek, skóre dotazníku Spiritualita 7 a skóre škály Fordyce. Pro dosažení těchto cílů byl zvolen postup dotazníkového šetření s následným vyhodnocením získaných dat pomocí popisné statistiky.

Za základní soubor je ve výzkumu považována populace žáků druhého stupně základních škol v České republice. Výběrový soubor tvoří žáci 6. a 9. ročníku (N=266) pěti základních škol z různých regionů.

Rozsah výsledných skóre VIA-Y ve výběrovém souboru vykazuje maximální rozsah hodnot. Průměrné skóre škál se pohybují v rozmezí od 2,90 (Spiritualita) do 3,91 (Vděčnost), medián má hodnotu 3,40, což ukazuje na nižší skóre u naší populace proti zahraničním výzkumům. Směrodatná odchylka se pohybuje v rozmezí od 0,50 (Sociální inteligence) do 0,79 (Spiritualita). Vnitřní konzistence jednotlivých škál (α) se pohybuje v rozmezí od 0,61 do 0,82.

Tři škály zahrnuté pod ctnost Transcendence se umístily na prvních pěti místech žebříčku průměrných skóre: Vděčnost, Humor a Smysl pro krásu a dokonalost. Škála Spiritualita je na posledním místě a škála Naděje v druhé polovině pořadí. Další dvě vysoko umístěné škály jsou Láska a Laskavost zahrnuté pod ctnost Lidskost. Vysoký skór Vděčnosti přisuzujeme bezstarostnosti obvyklé v této populaci. Vysoký skór silné stránky Humor vyplývá pravděpodobně z důrazu položek této škály na vtipnost a schopnost bavit se. Je diskutován skutečný transcendentní rozměr silné stránky Vděčnost, Humor a Smysl pro krásu a dokonalost v populaci dospívajících. Zdá se, že právě zde se může otvírat prostor pro práci školy, rodiny i dalších institucí na rozvoji spirituality dospívajících. Značný rozdíl mezi chlapci a dívkami v pořadí na škále Naděje může vyplývat z rozdílné míry sebevědomí a sebehodnocení u obou pohlaví.

Vedle absolutních hodnot skóru je podtržen význam tzv. profilu silných stránek (výčet silných stránek, v nichž participant výzkumu dosáhl nejvyššího, resp. nejnižšího skóre). Pro vyjádření profilu silných stránek byly zavedeny dvě kategorie (Top 5 SiS a Bottom 5 SiS - pět silných stránek s nejvyšším, resp. nejnižším skóre). Profil silných stránek odhlíží od absolutních hodnot skóru a poskytuje tudíž věrnější obraz o skutečném složení silných stránek v daném výběru než průměrné hodnoty skóru. To je patrné na škále Spiritualita, na níž téměř 9% participantů dosáhlo svým skórem na první až pátou pozici mezi všemi silnými stránkami, přestože průměrný skór škály skončil na posledním místě. Ukazuje to na velké individuální rozdíly, což zřejmě souvisí s dimenzí oddanosti, kterou je spiritualita charakteristická. Zdá se, že položky škály Spiritualita mají blízko ke klasickému pojetí religiozity, čímž bude pravděpodobně omezeno její použití k hodnocení nenáboženské spirituality v naší populaci.

Pokud jde o aplikovatelnost dotazníku VIA-Y v naší populaci, upozorňuji na jeho nadměrný rozsah a považuji za nutné uvažovat o jeho zkrácené verzi.

Průměrný skór dotazníku Spiritualita 7 se pro všechny položky pohybuje v rozmezí od 3,47 do 3,75 s výjimkou položky Aktivity (1,70), Cronbachovo α činí 0,67. Tato položka nejvíce směřuje k formální religiozitě a patrně se v ní odráží rezervovaný vztah dospívajících k náboženským institucím a úkonům. Pro výsledný skór Spirit7 zvlášť vysoké hodnoty korelace nacházíme u škály Smysl pro krásu, Spravedlnost, Tvořivost, Láska k učení, Statečnost a Sociální inteligence. Výsledky naznačují, že dotazník Spiritualita 7 se více blíží k pojetí nenáboženské spirituality a mohl by být pro českou populaci dospívajících využitelnější než škála Spiritualita ve VIA-Y. Není potvrzena korelace s Fordyceho škálou štěstí, což může souviset s tím, že dospívající nespojuje dotazovanou míru štěstí či neštěstí s existenciálními otázkami nebo s potřebou významu.

Škála Fordyce poskytuje vysoké korelační koeficienty se silnými stránkami Vitalita, Láska a Naděje. Neproázala se souvislost se Smyslem pro krásu ani se Spiritualitou nebo dotazníkem Spiritualita 7 a jen velmi mírná korelace s Vděčností a Humorem. Hodnoty získané na našem výběrovém souboru ($M=6,8$; $SD=1,94$) se

příliš neliší od normy, kterou uvádí Fordyce (1983) Prokázala se silná souvislost s některými škálami VIA-Y (Vitalita, Láska, Naděje, Integrita či Vděčnost), což koresponduje s podobnými výzkumy.

Zřejmým omezením prezentovaného výzkumu je to, že dvě použité metody jsou v českém prostředí uvedeny poprvé (VIA-Y, Spiritualita 7). Podrobnější psychometrické zhodnocení obou metod a ověření jejich validity je významným úkolem, který před jejich dalším užitím bude nutno provést. Při interpretaci výsledků VIA-Y je třeba vzít v úvahu odlišný kulturní kontext, který se může projevit zejména u škál Občanství, Spravedlnost a Vůdcovství, jejichž položky odrážejí didaktické postupy v našich školách užívané podstatně méně.

Představené nové metody mohou rozšířit možnosti práce učitelů a výchovných pracovníků se silnými stránkami charakteru a jmenovitě se spiritualitou u dospívajících. Pro další bádání v oblasti pozitivní psychologie a psychologie spirituality otvírá tato práce široké možnosti, například možnost longitudinálních studií, porovnání profilů VIA u dětí, dospívajících a dospělých, ověření zkrácené verze VIA-Y či porovnání s jinými klasifikacemi charakteru.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

- Adams, K. & Hyde, B. (2008). Children's Grief Dreams and the Theory of Spiritual Intelligence. *Dreaming* 18, 1, 58–67. doi: 10.1037/1053-0797.18.1.58.
- Allport, G. W. (1954/2004). *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.
- Averill, J. R. (1998). Spirituality: From the mundane to the meaningful—and back. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 18, 2
- Barrett, J. L. (2001). *Do children experience God as adults do?* Cambridge: Cambridge University Press. In Andressen J. (ed.) (2001) *Religion in Mind. Cognitive Perspectives on Religious Belief, Ritual and Experience*. (173–190) Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauer, M. (2011). *Spiritualita v životních situacích*. (Nepublikovaná diplomová práce.) Masarykova univerzita v Brně.
- Boyatzis, Ch. J. (2005). *Religious and Spiritual Development in Childhood*. In Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (ed.) (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. (123–143) New York: The Guilford Press.
- Carpenter, T. P., Laney, T. & Mezulis, A. (2012) Religious Coping, Stress, and Depressive Symptoms Among Adolescents: A Prospective Study. *Psychology of Religion and Spirituality* 4, 1, 19–30. doi: 10.1037/a0023155.
- Cawley III, M. J., Martin, J. E. & Johnson, J. A. (2000) A virtues approach to personality. *Personality and Individual Differences* 28, 997–1013.
- Cloninger, C.R., Przybeck, T.R., Svrakic, D.M. & Wetzel, R.D. (1994). *The Temperament and Character Inventory (TCI): A guide to its development and use*. St Louis: Center for Psychobiology of Personality.
- Čačka, O. (2000). *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Masarykova univerzita.
- Davieová, G. (2009). *Výjimečný případ Evropa. Podoby víry v dnešním světě*. Brno: CDK.

- Diamond, M. R., O'brien-Malone, A., & Woodworth, R. J. (2010) Scoring the VIA Survey of Character. *Psychological Reports* 107, 6, 833-836. doi: 10.2466/02.07.09.PR0.107.6.833-836.
- Donahue, M. J. & Nielsen, M. E. (2005). *Religion, Attitudes, and Social Behavior*. In Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (ed.) (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. (274-294) New York: The Guilford Press.
- Dvanáct kroků – Anonymní alkoholici. Získáno 26.02.2013 z <http://www.anonymnialkoholici.cz/o-nas/dvanact-kroku.html>.
- Dykstra, C. R. (1982). Transformation in Faith and Morals. *Theology Today*, 39, 1, 56–64. doi:10.1177/004057368203900109.
- Emmons, E.A. (1991) Personal Strivings, Daily Life Events and psychological and Physical Well-Being. *Journal of Personality*, 59, 453-472.
- Erikson, E. H. (1950/2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
- Fontana, D. (2003). *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál.
- Fordyce, M. W. (1983). *The Happiness Measurest. A Sixty Second Index of Emotional Well-Being and Mental Health*. Fort Myers: Edison Community College.
- Gibson, T. (2008). Religion and civic engagement among America's youth. *The Social Science Journal* 45, 504–5. doi: 10.1016/j.soscij.2008.07.007.
- Gina M. B. (2011). Divine Alliances to Handle Family Conflict: Theistic Mediation and Triangulation in Father–Child Relationships. *Psychology of Religion and Spirituality* 3, 4, 285–297. doi: 10.1037/a0021602.
- Hábl, J. (2010). *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Ámose Komenského*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Halama, P., Martos T. & Adamovová L. (2010). Religiosity and Well-Being in SLOVAK and HUNGARIAN Student Samples: The Role of Personality Traits. *Studia Psychologica*, 52, 2, 101-115.
- Hall, T. W. & Edwards, K. J. (2002). The Spiritual Assessment Inventory: A Theistic Model Measure for Assessing of Spiritual Development. *Journal for Scientific Study of Religion* 41, 2, 341-357.

- Hendl, J. (2006). *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Ho, D. Y. F. & Ho, R. T. H. (2007). Measuring Spirituality and Spiritual Emptiness: Toward Ecumenicity and Transcultural Applicability. *Review of General Psychology* 11, 1, 62–74. doi: 10.1037/1089-2680.11.1.62.
- Hood Jr., R. W. & Belzen, J. A. (2005). *Research Methods in the Psychology of Religion*. In Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (ed.) (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. (62-79) New York: The Guilford Press.
- James, W. (1902/1985). *The Varieties of Religious Experience*. New York: Penguin Books.
- Janošová, P. (2005). *Současná spirituální orientace mužů a žen - empirická studie*. In Heller, D., Procházková, J. & Sobotková, I. (ed.). (2005). *Psychologické dny 2004: Svět žen a svět mužů: polarita a vzájemné obohacování: sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc*. Olomouc: Universita Palackého. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35.
- Janošová, P. (2007). *Strategie zvládnání vzteku ve vztahu ke spirituálním prožitkům – kvantitativní analýza*. In Heller, D., Mertin, V. & Sobotková, I. (ed.). (2007). *Psychologické dny 2006: Čas a jeho proměny*. Praha: Universita Karlova/ČMPS, 2007.
- Kapuscinski, A. N. & Masters, K. S. (2010). The Current Status of Measures of Spirituality: A Critical Review of Scale Development. *Psychology of Religion and Spirituality* 2, 4, 191–205. doi: 10.1037/a0020498.
- Kiesling, Ch., Sorell, G. T., Colwell R. K. & Montgomery, M. J. (2008). Identity and Spirituality: A Psychosocial Exploration of the Sense of Spiritual Self. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5, 1, 50–62. doi: 10.1037/1941-1022.S.1.50.
- Koltko-Rivera, M. E. (2006). Rediscovering the Later Version of Maslow's Hierarchy of Needs: Self-Transcendence and Opportunities for Theory, Research, and Unification. *Review of General Psychology* 10, 4, 302–317. DOI: 10.1037/1089-2680.10.4.302.
- Komenský, J. A. (1657/1958). *Velká didaktika*. In *Vybrané spisy Jana Ámose Komenského*, Svazek I. Praha: SPN.
- Křivohlavý, J. (2004) *Pozitivní psychologie*. Praha: Grada.

- Křivohlavý, J. (2006) *Psychologie smysluplnosti existence*. Praha: Grada.
- Křivohlavý, J. (2009). *Psychologie moudrosti a dobrého života*. Praha: Grada.
- Langmeier, J. & Krejčířová, D. (2006) *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Lapierre, L. L. (1994) A model for describing spirituality. *Journal of Religion and Health* 33, 2, 153-161. doi: 10.1007/BF02354535.
- Lavy, S. & Littman-Ovadia, H. (2011). All you need is love? Strengths mediate the negative associations between attachment orientations and life satisfaction. *Personality and Individual Differences* 50, 1050–1055. doi: 10.1016/j.paid.2011.01.023.
- Levenson, M. R., Aldwin, C. M. & D'Mello M. (2005). *Religious Development from Adolescence do Middle Adulthood*. In Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (ed.) (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. (144 - 161) New York: The Guilford Press.
- Linley P. A., Maltby J., Wood A. M., Joseph S., Harrington S., Peterson Ch., Park N. & Seligman, M. E. P. (2007). Character strengths in the United Kingdom: The VIA Inventory of Strengths. *Personality and Individual Differences* 43, 341–351. doi: 10.1016/j.paid.2006.12.004.
- Macdonald C., Bore M. & Munro D. (2008). *Values In Action* scale and the Big 5: An empirical indication of structure. *Journal of Research in Personality* 42, 787–799. doi: 10.1016/j.jrp.2007.10.003.
- Macek, P. (2002). *Adolescence a čeští dospívající na přelomu století*. Brno: Barrister & Principal. In Smékal, V. & Macek P. (ed.) (2002) *Utváření a vývoj osobnosti*. (113-128) Brno: Barrister & Principal.
- Maddi, S. R., Brow, M., Khoshaba, D. M. & Vaitkus, M. (2006). Relationship of Hardiness and Religiousness to Depression and Anger. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 58, 3, 148–161. doi: 10.1037/1065-9293.58.3.148.
- Magaldi-Dopman, D. & Park-Taylor, J. (2010). Sacred Adolescence: Practical Suggestions for Psychologists Working With Adolescents' Religious and Spiritual Identity. *Professional Psychology: Research and Practice* 41, 5, 382–390. doi: 10.1037/a0020941.

- Magyar-Moe, J. L. (2009). *Therapist's Guide to Positive Psychological Interventions*. New York: Academic Press.
- Mahoney, A. & Tarakeshwar, N. (2005). *Religion's Role in Marriage and Parenting in Daily Life and during Family Crises*. In Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (ed.) (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. (177–198) New York: The Guilford Press.
- Maslow, A. H. (1970). *Religions, Values, and Peak-Experiences*. New York: The Penguins Books.
- McCullough, Michael E. & Bono Giacomo & Root, Lindsey M. (2005) *Religion and Forgiveness*. In Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (ed.) (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. (394 – 411) New York: The Guilford Press.
- McGrath, Alister E. (2001). *Křesťanská spiritualita*. Praha: Volvox Globator.
- O'Connor, T. P., Hoge, D. R. & Alexander, E. (2002). The relative influence of youth and adult experiences in personal spirituality and church involvement. *Journal for the Scientific Study of Religious*, 41, 723-732.
- Pargament, K. I. & Mahoney, A. (2005). *Spirituality*. In Snyder, C.R. & Lopez, S. J. (ed.) (2005). *Handbook of Positive Psychology*. (646-569) New York: Oxford University Press.
- Pargament, K. I. & Sweeney, P. J. (2011). Building Spiritual Fitness in Army. *American Psychologist*, 66, 1, 58-64.
- Park N., Peterson Ch. & Seligman, M. E. P. (2004). Strengths of character and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23, 5, 603-619.
- Park, N. & Peterson, Ch. (2006a). Character strengths and happiness among young children: content analysis of parental descriptions. *Journal of Happiness Studies* 7, 323-341. doi: 10.1007/s10902-005-3648-6.
- Park, N. & Peterson, Ch. (2006b). Moral competence and character strengths among adolescents: The development and validation of the *Values In Action* Inventory of Strengths for Youth. *Journal of Adolescence* 29, 891-909.
- Peterson, Ch. & Seligman, M. E. P. (2003). Character strengths before and after September 11. *Psychological Science*, 14, 381–384.

- Peterson, Ch. & Seligman, M. E. P. (2004). *Character Strengths and Virtues. A Handbook and Classification*. New York: Oxford University Press.
- Piedmont, R. L. (2004). Spiritual Transcendence as a Predictor of Psychosocial Outcome From an Outpatient Substance Abuse Program. *Psychology of Addictive Behaviors* 18, 3, 213–222. doi: 10.1037/0893-164X.18.3.213.
- Piedmont, R. L. (2005). *The Role of Personality in Understanding Religious and Spiritual Constructs*. In Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (ed.) (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. (253 - 273) New York: The Guilford Press.
- Poněšický, J. (2006). *Člověk a jeho postavení ve světě*. Praha: Triton.
- Proyer, R. T., Sidler, N., Weber, M. & Ruch, W.(2012): A multi-method approach to studying the relationship between character strengths and vocational interests in adolescents. *Int. Journal of Educational & Vocational Guidance* 12, 2, 141-157. doi: 10.1007/s10775-012-9223-x.
- Roberts, M. C., Brown, K. J., Johnson, R. J. & Reinke J. *Positive Psychology for Children* (2005). In Snyder, C. R. & Lopez, S. J. (ed.) (2005). *Handbook of Positive Psychology*. (663 – 675) New York: Oxford University Press.
- Ruch, W., Proyer, R. T., Harzer C., Park N., Peterson Ch. & Seligman M. E. P. (2010). *Values In Action Inventory of Strengths (VIA-IS)*. Adaptation and Validation of the German Version and the Development of a Peer-Rating Form. *Journal of Individual Differences* 31, 3, 138–149. doi: 10.1027/1614-0001/a000022.
- Ruch, W., Weber, M., Park, N. & Peterson, C. (2012): Character Strengths in Children and Adolescents: Reliability and Initial Validity of the German *Values In Action Inventory of Strengths for Youth (German VIA-Youth)*. *Manuscript submitted for publication*.
- Rys, E. (2008). The sense of life as a subjective spiritual human experience. *E-psychologie*, 2, 2, 12–24. Získáno 25.11.2012 z <http://e-psychlog.eu/pdf/eva-rys.pdf>.
- Říčan, P. & Janošová, P. (2010): Spirituality as a Basic Aspect of Personality: A Cross-Cultural Verification of Piedmont's Model. *International Journal for the Psychology of Religion*, 20, 1, 2-13. doi: org/10.1080/10508610903418053.

- Říčan, P. (2004). *Cesta životem*. Praha: Portál.
- Říčan, P. (2005). *Úloha spirituality v optimalizaci osobnosti*. Brno: Masarykova univerzita. In Macek, P. & Dalajka, J. (2005) *Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etických kontextech - víceoborový přístup*. (37-44) Brno: Masarykova univerzita.
- Říčan, P. (2006). Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům. *Československá psychologie*, 50, 2, 119–137.
- Říčan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál.
- Říčan, P. (2010). *Spiritualita v centru osobnosti*. In: Blatný, M. (ed.) (2010). *Psychologie osobnosti*. (225-238) Praha: Grada.
- Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N. & Peterson, Ch. (2005). Positive Psychology Progress. Empirical Validation of Interventions. *American Psychologist*, 60, 5, 410–421. doi: 10.1037/0003-066X.60.5.410.
- Schultz, J. M., Tallman, B. A., & Altmaier, E. M. (2010). Pathways to Posttraumatic Growth: The Contributions of Forgiveness and Importance of Religion and Spirituality. *Psychology of Religion and Spirituality* 2, 2, 104–114. doi: 10.1037/a0018454.
- Slezáčková, A. (2010). *Silné stránky charakteru a ctnosti*. In: Blatný, M. (ed.) (2010). *Psychologie osobnosti*. (213-224) Praha: Grada.
- Slezáčková, A. (2012). *Průvodce pozitivní psychologií*. Praha: Grada.
- Smékal, V. (2005). *Osobnost jako smysl života člověka*. Brno: Masarykova univerzita. In Macek, P. & Dalajka, J. (ed.) (2005) *Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etických kontextech - víceoborový přístup*. (18-24) Brno: Masarykova univerzita.
- Snyder, C. R. & Lopez, S. J. (ed.) (2005). *Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press.
- Statistická ročenka České republiky 2012. Český statistický úřad. Získáno 05.03.2012 z http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/0001-12-r_2012-3100.
- Steger, M. F., Hicks, B. M., Kashdan, T. B., Krueger, R. F., & Bouchard Jr., T. J. (2007) Genetic and environmental influences on the positive traits of the *Values In Action* classification, and biometric covariance with normal

personality. *Journal of Research in Personality* 41, 524–539. doi:10.1016/j.jrp.2006.06.002.

- Streib, H., Hood Jr., R. W., Klein, C. (2009). *The Religious Schema Scale: Construction and Initial Validation of a Quantitative Measure for Religious Styles*. Bielefeld: CIRRuS Working Papers, No.5.
- Stríženec, M. (2007). *Novšie psychologické pohľady na religiozitu a spiritualitu*. Bratislava: Slovak Academic Press.
- Sweeney, P. J. & Fry, L. W. (2012). Character development through spiritual leadership. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research* 64, 2, 89–107. doi: 10.1037/a0028966.
- Štěpánková, M. (2002) *Morálka a svědomí v pojetí adolescentů*. Brno: Barrister & Principal. In Smékal, V. & Macek P. (ed.) (2002) *Utváření a vývoj osobnosti*. (163-172) Brno: Barrister & Principal.
- Toner, E., Haslam, N., Robinson, J. & Williams, P. (2012). Character strengths and wellbeing in adolescence: Structure and correlates of the *Values In Action Inventory of Strengths for Children*. *Personality and Individual Differences* 52, 637–642. doi: 10.1016/j.paid.2011.12.014.
- Vágnerová, M. (2010). *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum.
- Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- Vojtíšek, Z. (2012). Přednáška na CPPC (Czech Positive Psychology Conference, 23.-24.05.2012, Brno).
- Vojtíšek, Z., Dušek, P. & Motl, J. (2012). *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha: Portál.
- Volný, V. (nedat.). *Problematika teorií spirituálního vývoje a rozvoje víry*. Přednáška na CMTF Univerzity Palackého v Olomouci. Získáno 27.11.2012 z www.cmtf.upol.cz/fileadmin/user_upload/CMTF-katedry/krest-ychova/Volny-prednaska.doc.
- Walker, I. (2013). *Výzkumné metody a statistika*. Praha: Grada.
- Walker, D. F., Reese, J. B., Hughes, J. P. & Troskie, M. J. (2010). Addressing Religious and Spiritual Issues in Trauma-Focused Cognitive Behavior Therapy for Children and Adolescents. *Professional Psychology: Research and Practice* 41, 2, 174–180. doi: 10.1037/a0017782.

- Weber, M. & Ruch, W. (2012a): The role of character strengths in adolescent romantic relationships: An initial study on partner selection and mates' life satisfaction. *Journal of Adolescence* 35, 1537–1546. doi: 10.1016/j.adolescence.2012.06.002.
- Weber, M. & Ruch, W. (2012b). The role of a good character in 12-year-old school children: Do character strengths matter in the classroom? *Child Indicator Research* 5, 2, 317–334. doi: 10.1007/s12187-011-9128-0.
- Zinnbauer, B. J. & Pargament, K. I. (2005) *Religiousness and Spirituality*. In Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (ed.) (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. (21–42) New York: The Guilford Press.

PŘÍLOHY

Seznam příloh

- I. Formulář zadání DP**
- II. Abstrakt diplomové práce**
- III. Abstract of Thesis**
- IV. Dotazník VIA-Y (ukázka)**
- V. Dotazník Spiritualita 7**
- VI. Fordyceho škála štěstí**
- VII. Dotazník (ukázka)**
- VIII. Matice dat (výřez)**

Formulář zadání diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Psychologie
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Psychologie (PSYK)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
PharmDr. JINDRA Samuel	Lonkova 512, Pardubice	F08180

TÉMA ČESKY:

Souvislost mezi spiritualitou a osobnostními charakteristikami dětí

NÁZEV ANGLICKY:

Relationship between spirituality and personality characteristics of children

VEDOUcí PRÁCE:

-- AAA-neuveden - KST

PhDr. ALENA SLEZÁČKOVÁ, Ph.D.

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Teoretické zpracování základních otázek psychologie spirituality a osobnosti na základě domácí i cizojazyčné literatury
Výzkum vybraných osobnostních charakteristik u žáků základních škol standardních a alternativních
Vyhodnocení výsledků výzkumu, diskuse závěrů

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

Blatný, Marek (2010): Psychologie osobnosti. Praha: Grada.
Blatný, Marek, Plhánková, Alena (2003): Temperament, inteligence, sebezpojetí. Tišnov: SCAN
James, Williams (1902/1982): The Varieties of Religious Experience
Journal of Personality 67, 6 Special issue: Religion in the psychology of personality, 889-919
Paloutzian, R.F., Park, C.L., (Eds.) (2005): Handbook of Psychology of Religion and Spirituality. New York: Guilford
Peter Halama, Igor Ondrejka, Katarína Žiaková, Ivan Farský (2010). Existenciální a spirituální koreláty mentálního zdraví u běžné populace a psychiatrických pacientů. Československá psychologie, 54, 1, 42-57
Piedmont, R. (1999). Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five-Factor Model. Journal of Personality, 67, 6, s. 985 -1014
Poněšický, Jan (2006): Člověk a jeho postavení ve světě: Filozofické otázky - psychologické odpovědi. Praha: Triton
Říčan, Pavel (2003): Spiritualita jako základ mravní výchovy, Pedagogika, 56, 2, 119 - 131
Říčan, Pavel (2006): Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům. Československá psychologie, 50, 2, 119-137
Říčan, Pavel (2007): Psychologie náboženství a spirituality. Praha: Portál
Říčan, Pavel, Janošová, P. (2008): Eticko-spirituální aspekty zvládnání vzteku u dospívajících chlapců a dívek. Československá psychologie, 52, 2, 105-119
Smékal Vladimír, Macek Petr (eds.) (2002): Utváření a vývoj osobnosti. Brno: Barrister and Principal

Podpis studenta:

Sam. Jindra

Datum:

12.09.2012

Podpis vedoucího práce:

Alena Slezáčková

Datum:

11.9.2012

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Spiritualita a osobnostní charakteristiky dětí a dospívajících

Autor práce: PharmDr. Samuel Jindra

Vedoucí práce: PhDr. Alena Slezáčková, Ph.D.

Počet stran a znaků: 112 stran, 175 999 znaků

Počet příloh: 8

Počet titulů použité literatury: 96

Abstrakt: Spiritualita dětí a dospívajících a její vztah k dalším osobnostním charakteristikám z hlediska pozitivní psychologie není v české populaci doposud příliš prozkoumána. Tato práce využívá klasifikace *Values In Action* (VIA) (Peterson & Seligman, 2004) a předkládá první výsledky administrace české verze inventáře *VIA-Youth* (Park & Peterson, 2006b). Výběrový soubor žáků 6. a 9. tříd základní školy (N=266) vyplňoval inventář spolu s původním dotazníkem Spiritualita 7 vytvořeným na základě Vojtíškovy modelu spirituality (Vojtíšek et al., 2012) a Fordyceho škálou štěstí (Fordyce, 1983). Průměrné skóry škál VIA se pohybují od 2,90 (Spiritualita) do 3,91 (Vděčnost), Cronbachovo α se pohybuje od 0,61 do 0,82. Nejvyšší průměrné skóry byly zjištěny na škálách Vděčnost, Láska, Humor a Smysl pro krásu a dokonalost a Laskavost. Průměrný skór dotazníku Spiritualita 7 se pro všechny položky pohybuje v rozmezí od 3,47 do 3,75 s výjimkou položky Aktivita (1,70), Cronbachovo α činí 0,67. Průměrný skór škály Fordyce činil 6,8. Výsledky jsou srovnány s dalšími studii, interpretovány z hlediska specifik období dospívání a diskutovány možnosti využití poznatků pro rozvoj spirituality dospívajících.

Klíčová slova: spiritualita – silné stránky charakteru - štěstí – dospívání

ABSTRACT OF THESIS

Title: Spirituality and personality characteristics of children and adolescents

Author: PharmDr. Samuel Jindra

Supervisor: PhDr. Alena Slezáčková, Ph.D.

Number of pages and characters: 112 pages, 175 999 characters

Number of appendices: 8

Number of references: 96

Abstract: Spirituality of children and adolescents and its relationship to other personality characteristics from the perspective of positive psychology in the Czech population have not yet been studied extensively. This study introduces *Values In Action* classification (VIA) (Peterson & Seligman, 2004) and presents the first results of the administration of the Czech version of *VIA-Youth* inventory (Park & Peterson, 2006b). The sample of pupils of elementary schools (N=266, age of 12 and 15) completed this inventory along with the original questionnaire Spirituality 7 based on the Vojtíšek's model of spirituality (Vojtíšek et al., 2012) and *Fordyce Happiness Scale* (Fordyce, 1983). Mean scores of the VIA scales vary from 2,90 (Spirituality) to 3,91 (Gratitude), Cronbach's α from 0,61 to 0,82. The highest mean scores yield Gratitude, Love, Humour, Appreciation of beauty and Kindness. Spirituality 7 mean score vary for all items from 3,47 to 3,75, except of the item of Activity (1,70), Cronbach's α is 0,67. The mean of Fordyce scale is 6,8. The results are compared with other studies, interpreted from the perspective of specifics of this age period and possible application for the adolescence spirituality development is discussed.

Key words: spirituality – character strengths – happiness - adolescence

Dotazník VIA-Y (ukázka)

Položky české verze VIA-Y, číselně řazené – ukázka

001. Mám rád/a umění, hudbu, tanec nebo divadlo.   002. Zastávám se jiných spolužáků, se kterými se jedná nespravedlivě.   003. Rád/a vymyslím nové způsoby řešení problémů.   004. Na věci se nevyptávám.   005. Když jsem ve skupině (ve třídě, v oddíle), dávám snadnější úkoly těm lidem, které mám rád/a.   006. Lidé, kteří mi nějak ublížili, mohou zůstat mými kamarády, když se omluví.   007. Spíš si stěžuji, než abych byl/a vděčný/á za svůj život.   008. Vždy držím své slovo.   009. Ať dělám, co dělám, věci pro mne nedopadnou dobře.   010. Lidé mi často říkají, že se chovám příliš vážně.

Dotazník Spiritualita 7

Přečti si prosím každé tvrzení a zaškrtni takovou **odpověď**, která tě **nejlépe vystihuje**.

♣ **Rád přemýšlím o smyslu světa a života a cítím potřebu tomu porozumět.**

5 Úplně ano   4 Spíše ano   3 Napůl   2 Spíše ne   1 Vůbec ne

♣ **Alespoň občas se účastním bohoslužeb či jiných duchovních obřadů nebo se sám něčemu takovému věnuji.**

5 Úplně ano   4 Spíše ano   3 Napůl   2 Spíše ne   1 Vůbec ne

♣ **Chápu, že si nemohu vždycky dělat, co chci, ale že jsem za svá rozhodnutí odpovědný/á někomu nebo něčemu vyššímu.**

5 Úplně ano   4 Spíše ano   3 Napůl   2 Spíše ne   1 Vůbec ne

♣ **Zajímají mne příběhy či vyprávění, která obsahují důležitá doporučení nebo závazné pravdy pro život.**

5 Úplně ano   4 Spíše ano   3 Napůl   2 Spíše ne   1 Vůbec ne

♣ **Zažil jsem mimořádnou zkušenost, která mne ujišťuje o tom, že život má hlubší smysl a souvislosti, než se na první pohled zdá.**

5 Úplně ano   4 Spíše ano   3 Napůl   2 Spíše ne   1 Vůbec ne

♣ **Cítím sounáležitost nebo jednotu s lidmi, kteří svět a život chápou podobně jako já.**

5 Úplně ano   4 Spíše ano   3 Napůl   2 Spíše ne   1 Vůbec ne

♣ **Občas mám chuť vytvořit dílo které by vyjadřovalo můj pohled na svět a na život (např. složit hudbu, napsat příběh, namalovat obraz apod.).**

5 Úplně ano   4 Spíše ano   3 Napůl   2 Spíše ne   1 Vůbec ne

Fordyceho škála štěstí

**Celkem vzato, jak šťastný/á nebo nešťastný/á se OBVYKLE cítíš?
Vyber prosím JEDNO z následujících tvrzení, které Tě nejlépe vystihuje.**

- (01) Nesmírně šťastný/á (cítím se nadšeně, velmi radostně, úžasně)
- (02) Velmi šťastný/á (cítím se velmi dobře, rozjařeně)
- (03) Hodně šťastný/á (jsem dobře naladěn/a, cítím se opravdu dobře)
- (04) Mírně šťastný/á (cítím se celkem dobře, trochu vesele)
- (05) Trošku šťastný/á (cítím se o něco lépe než neutrálně)
- (06) Neutrálně (necítím se nijak zvlášť šťastně ani nešťastně)
- (07) Trošku nešťastný/á (cítím se o něco hůře než neutrálně)
- (08) Mírně nešťastný/á (cítím se nepříliš šťastně)
- (09) Hodně nešťastný/á (cítím se rozmrzele, jsem ve špatné náladě)
- (10) Velmi nešťastný/á (cítím se depresivně, jsem ve velmi špatné náladě)
- (11) Nesmírně nešťastný/á (cítím se naprosto depresivně, úplně zničeně)

Dotazník (ukázka)

1. **Jsem**

dívka chlapec

2. **Narodil/a jsem se v roce**

1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001

3. **Žiji**

s oběma rodiči pouze s matkou pouze s otcem v jiném uspořádání rodiny

4. **Počet mých sourozenců je**

0 1 2 3 4 5 více

5. **Bydlím ve městě či obci, kde žije**

méně než 2 000 obyvatel od 2 000 do 100 000 obyvatel více než 100 000 obyvatel

6. **Průměr známek na vysvědčení na konci minulého školního roku jsem měl/a**

do 1,5 mezi 1,5 a 2,0 mezi 2,0 a 3,0 nad 3,0

7. **Celkem vzato, jak šťastný/á nebo nešťastný/á se OBVYKLE cítíš?**

Vyber prosím JEDNO z následujících tvrzení, které Tě nejlépe vystihuje.

- (01) Nesmírně šťastný/á (cítím se nadšeně, velmi radostně, úžasně)
(02) Velmi šťastný/á (cítím se velmi dobře, rozjařeně)
(03) Hodně šťastný/á (jsem dobře naladěn/a, cítím se opravdu dobře)
(04) Mírně šťastný/á (cítím se celkem dobře, trochu vesele)
(05) Trošku šťastný/á (cítím se o něco lépe než neutrálně)
(06) Neutrálně (necítím se nijak zvlášť šťastně ani nešťastně)
(07) Trošku nešťastný/á (cítím se o něco hůře než neutrálně)
(08) Mírně nešťastný/á (cítím se nepříliš šťastně)
(09) Hodně nešťastný/á (cítím se rozmrzele, jsem ve špatné náladě)
(10) Velmi nešťastný/á (cítím se depresivně, jsem ve velmi špatné náladě)
(11) Nesmírně nešťastný/á (cítím se naprosto depresivně, úplně zničeně)

Přečti si prosím každé tvrzení a zaškrtni takovou **odpověď**, která tě **nejlépe vystihuje**.

8. **Rád přemýšlím o smyslu světa a života a cítím potřebu tomu porozumět.**

5 Úplně ano 4 Spíše ano 3 Napůl 2 Spíše ne 1 Vůbec ne

9. **Alespoň občas se účastním bohoslužeb či jiných duchovních obřadů nebo se sám něčemu takovému věnuji.**

5 Úplně ano 4 Spíše ano 3 Napůl 2 Spíše ne 1 Vůbec ne

10. **Chápu, že si nemohu vždycky dělat, co chci, ale že jsem za svá rozhodnutí odpovědný/á někomu nebo něčemu vyššímu.**

5 Úplně ano 4 Spíše ano 3 Napůl 2 Spíše ne 1 Vůbec ne

11. **Zajímají mne příběhy či vyprávění, která obsahují důležitá doporučení nebo závazné pravdy pro život.**

5 Úplně ano 4 Spíše ano 3 Napůl 2 Spíše ne 1 Vůbec ne

12. **Zažil jsem mimořádnou zkušenost, která mne ujišťuje o tom, že život má hlubší smysl a souvislosti, než se na první pohled zdá.**

5 Úplně ano 4 Spíše ano 3 Napůl 2 Spíše ne 1 Vůbec ne

13. **Cítím sounáležitost nebo jednotu s lidmi, kteří svět a život chápou podobně jako já.**

5 Úplně ano 4 Spíše ano 3 Napůl 2 Spíše ne 1 Vůbec ne

14. **Občas mám chuť vytvořit dílo které by vyjadřovalo můj pohled na svět a na život (např. složit hudbu, napsat příběh, namalovat obraz apod.).**

5 Úplně ano 4 Spíše ano 3 Napůl 2 Spíše ne 1 Vůbec ne

